

1992
1.º semestre

Cadernos de lingua
5

Real Academia Galega

R(05)/3

1.º	Antonio A. Rodríguez
2.º	Antonio A. Rodríguez
3.º	Antonio A. Rodríguez
4.º	Antonio A. Rodríguez
5.º	Antonio A. Rodríguez
6.º	Antonio A. Rodríguez
7.º	Antonio A. Rodríguez
8.º	Antonio A. Rodríguez
9.º	Antonio A. Rodríguez
10.º	Antonio A. Rodríguez

Cadernos de lingua 5

Colaboracións e correspondencia:

Orixinais para publicación e correspondencia en xeral envíananse ó coordinador:

Xosé Luis Regueira Fernández
 Instituto da Lingua Galega
 Praza da Universidade, 4
 15703 Santiago de Compostela

Subscripción e intercambio: Dirixirse a

Real Academia Galega
 R/ Tabernas, 11
 15001 A Coruña

Director: Constantino García
Vicedirector: Manuel González González
Coordinador: Xosé Luis Regueira

Coordinadores de área:
 Carlos Díaz Abraira
 Xermán García Cancela
 Antón López Dobao
 Miguel Pérez Pereira
 Modesto A. Rodríguez Neira

© Real Academia Galega
 A Coruña 1990

Edita: Real Academia Galega
 R/ Tabernas, 11
 15001 A Coruña

ISSN - 1130-5924

Título clave: Cadernos de lingua
 Título abreviado: Cad. ling.

Depósito Legal: C-834-92

Imprime: "Velograf, S.A."
 Milladoiro
 Santiago

Esta publicación é posible gracias á colaboración económica da Consellería de Cultura da Xunta de Galicia.

ÍNDICE

ARTIGOS

A. GARCÍA MONTAÑÉS, Algunhas cuestións con respecto ó uso do idioma nos medios de comunicación en galego	5
L. PELLITERO RAMILO, Bilingüismo, horizonte imposible.....	27
F. FERNÁNDEZ REI, A normalización da <i>Franxa exterior</i> da lingua galega (II).....	47
R. MARIÑO PAZ, O SNP da P5 en galego: o retroceso moderno da solución <i>cantás</i>	75
T. VIDAL FIGUEROA, Análise crítica do novo Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa	99
X. L. REGUEIRA FERNÁNDEZ-X. B. ARIAS FREIXEDO-A. I. BOULLÓN AGRELO-F. A. CIDRÁS ESCÁNEO-E. GONZÁLEZ SEOANE-R. MARIÑO PAZ-X. RIVEIRO COSTA-FERNANDO R. TATO PLAZA, Bibliografía de lingüística galega (V).....	119

RECENSIONES

<i>Manual de linguaxe administrativa</i> , GARCÍA CANCELA, X. - DÍAZ ABRAIRA, C. L. (X. Torres Romar).....	149
<i>História da Língua Portuguesa. I. Séculos XII, XIII e XIV</i> , BOAINAIN HAUY, A. (F. Cidrás Escáneo).....	152
<i>Actas de las I Jornadas de Onomástica, toponimia / I Onomastika Jardunaldien Agiriak, Toponimia</i> (M ^a Carme Pazos Balado).....	154

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1100 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S.A.
TEL: 773-936-5000
FAX: 773-936-5000
WWW.CHICAGO.EDU

ALGUNHAS CUESTIÓN S CON RESPECTO Ó USO DO IDIOMA NOS MEDIOS DE COMUNICACIÓN EN GALEGO

ALBERTE GONZÁLEZ MONTAÑÉS
(Servicio de Normalización Lingüística TVE- Galicia)

1. Introdución

Toda lingua normalizada ha de atinxir tres niveis de uso que a habiliten para dar conta de tódalas necesidades comunicativas dunha sociedade: nivel coloquial e familiar, nivel estándar (o dos medios de comunicación e ensino) e nivel culto (rexistro literario e científico).

Fóra da consabida interrelación entre os tres graos de uso que nos impide delimita-lo remate dun nivel e comezo do seguinte, o que si parece evidente é que o asentamento dos niveis pasa pola previa normalización do grao anterior. Así, só cando o galego coloquial acada unha certa normalización podemos aborda-lo seguinte nivel. Actualmente o galego está inmerso na procura do que poderíamos chamar nivel estándar de lingua ou, en palabras de Rosa López e Mendez Ferrín "na consecución dun modelo unificado de galego comunicacional".¹ Neste proceso xogámonos moito; da capacidade que teñámo-los galegos de asumir unha lingua supradialectal como propia (de doada aprendizaxe e allea a todo o que de espurio haxa na fala) sen por iso renunciarmos ás nosas peculiaridades lingüísticas no nivel básico, dependerá o éxito da nosa empresa². Os medios de comunicación galegos, como institucións que empregan de xeito cotián a lingua galega deben comprometerse sen ambigüidades na tarefa da consolidación desta lingua estándar, única vía para conseguir aquilo polo que tanto

---

¹ López Fernández et al. (1990).

² Para máis información sobre os niveis de lingua véxase López del Castillo (1976).

devecemos: a plena e efectiva normalización do noso idioma.³ Partindo deste principio xenérico propóñome neste traballo reflexionar sobre a adecuación deste modelo de galego á práctica diaria dos medios de comunicación na nosa lingua.

O corpus lingüístico que seleccionei para a elaboración deste pequeno traballo procede dos textos que puiden ir arquivando desde abril do ano 90 como asesor de TVE-G. De todas maneiras e aínda que o estudio en rigor é só aplicable á lingua deste centro, considero que se pode xeneralizar, sen grandes impedimentos, á lingua dos *mass media* galegos xa que os problemas de base son comúns a case tódolos profesionais.

Os graos de incorrección son moitos e moi variados e van desde o descoñecemento da fonotáctica da lingua (profesionais instalados lingüisticamente no castelán), problemas de escolla morfolóxica (ben por ignorancia ben por dialectalismo), falta de dominio léxico (castellanismos, vulgarismos, hipergaleguismos, descoñecemento e incompreensión das propostas innovadoras...) ata erros na estrutura sintáctica e en xeral descoidos e imperfeccións na redacción. Dada a brevidade do traballo e a complexidade e extensión do tema, o estudio versará case de xeito exclusivo sobre este último nivel que podemos etiquetar dun xeito amplo como "desaxustes na redacción".⁴

2. Desaxustes na redacción

Talvez sexa comunmente aceptado que o campo da sintaxe é a parte da gramática menos susceptible de ser reducida a unha serie máis ou menos extensa de normas prescritivas. Con todo, semella evi-

---

³ Habería moitas reflexións e argumentos que aportar a propósito deste principio, pero non imos entrar nestas consideracións que nos arredarían do motivo deste estudio. Talvez, así e todo, non estea de máis destaca-la rotunda afirmación do investigador Antón Santamarina no artigo *Norma e standar*:

"Entón estaba claro que para a normalización (status planning) do galego a anarquía normativa, ou a multiplicidade de normas, era un obstáculo moi notable. *Realmente é inconcebible unha normalización se non hai unha norma única*" (as cursivas son miñas).

⁴ O *Diccionario de dúbidas da lingua galega* coordinado por B. Fernández Salgado aborda dunha maneira seria e científica os problemas léxicos, ortográficos, morfolóxicos e mesmo algúns da fonotáctica da lingua que o usuario da variante estándar do galego poida requirir. Con todo, os problemas de redacción superan, ás veces, estes apartados e entran no terreo da sintaxe e do estilo que quedan á marxe dun diccionario destas características por ser pouco sistematizable. Neste campo, máis propio dun manual de estilo (aínda inexistente na nosa lingua) ca dun diccionario, centrei, xa que logo, a miña atención.

dente que hai unha determinada orde e colocación de palabras encaixadas a formar unidades superiores nunha escolla continua tanto no plano paradigmático coma no sintagmático. A linguaxe periodística non só ha de buscar palabras e expresións correctas, precisas, non repetitivas, sinxelas, acordes coa estrutura da lingua... (selección paradigmática) senón que ha de relacionalas do xeito máis simple, coherente, espontáneo pero non descoidado, correcto e comunicativo (selección sintagmática).

As irregularidades na construción, na cadea locutiva son abondosas e constitúen un problema difícil de atallar xa que neste nivel, mesmo os profesionais galegofalantes cometen erros, debido a que todos, sen excepción, proceden dunha formación xornalística castelá. O hábito de redacción adquirírono tamén nesta lingua, e as estruturas constructivas básicas dunha noticia tamén. Cando un redactor se senta diante da máquina de escribir e dispón de, se cadra catro ou cinco minutos para contar unha noticia, adoita funciona-lo seu subconsciente xornalístico, o hábito adquirido na facultade e mesmo xa antes no período escolar, de contar algo nunhas determinadas estruturas escritas. É, neste momento, cando máis aflora o castelán periodístico puro e duro, é dicir, cos seus acertos e as súas incorreccións, cos vellos tópicos e as novas incorporacións léxicas desa lingua.

A sintaxe dunha lingua é a súa osamenta, a cerna da árbore lingüística e se esta se corrompe, corrómpe-se de maneira inevitable todo o idioma. Ademais, ás veces, as incorreccións sintácticas non son froito dunha redacción encadrada nos parámetros do castelán estándar, senón que supoñen atentados ó sistema, derivados dunha mala formación ou ben por despistes graves de construción (anacolutos, malas concordancias, transposicións violentas, etc...).

Vexamos algúns casos deste apartado, moi difícil de acoutar pola súa asistematicidade e a súa flexibilidade, pero que constitúe o motivo principal desa sensación de alleamento que nos produce, con frecuencia, o noso idioma cando o escoitamos pola televisión, mesmo nos casos en que o falante é, polo demais, competente no idioma.

2.1. Selección paradigmática

A lingua estándar ha de ser clara e sinxela. O locutor dun telexornal ha de contar nun estilo informal, coloquial e cotián (¡Non vulgar!) o que ocorreu e isto supón unha elaboración e un coidado previo. Ademais, nunha lingua coma a nosa, sen un estándar consolidado e firme, ós nosos propios excesos hai que engadi-los tópicos, incorrec-

cións e abusos que nos empresta, por se non tivesemos abondo, o castelán.

Nun idioma en proceso de estandarización a escolla léxica é un traballo complicado e lento pero de grande importancia se queremos elaborar un estándar xenuíno, elegante e afastado das deturpacións que, por mor do contacto diglósico, haxa na fala. Os problemas léxicos son, sen dúbida, os máis abondosos nos profesionais da comunicación aínda que non sexan (segundo os casos), quizais, os máis preocupantes. Así e todo son tantos os erros que o que, en principio, non era moi grave (con rigor calquera deturpación do idioma, por pequena que sexa, ten gravidade), acaba por se converter nun problema serio. Non pretendo nin podo aquí facer unha análise exhaustiva de todos estes problemas, pero si reflexionar sobre algún deles a fin de aguilloarnos un pouco, xa que é responsabilidade de todos nós depurar, dignificar e facer máis eficaz a nosa fala e a nosa escrita.

2.1.1. Algúns usos erróneos

* "A. Muíño autoinculpouse como autor material dos disparos"

A terminoloxía xurídica xera abondas incorreccións na linguaxe xornalística e enchería por si soa toda unha tese de doutoramento. As miñas pretensións, moito máis cativas, son chama-la atención dos perigos que agacha este léxico e apuntar algunhas solucións prácticas.⁵

A frase *autor material* emprégase a miúdo nos medios de comunicación extraída, con toda probabilidade, dos documentos xurídicos. *Autor* é o creador ou executor dalgunha cousa polo que na lingua normal con dicir **autor dos disparos** bastaría para facérmonos comprender. Agora ben, no dereito penal *autor* defínese como aquela persoa que comete o delito ou induce directamente a outras a executalo; nesta definición específica cómpre distinguir entre o "autor material" e o "autor virtual". O galego estándar non precisa tal distinción xa que, se efectivamente hai "autores virtuais" estes son os menos tanto no número coma na importancia. Por iso engadi-lo adxectivo "material" ó substantivo "autor" constitúe unha redundancia innecesaria semellante a expresións do tipo "*o volume físico dos investimentos é...*" ou "*O conselleiro valorou positivamente as declaracións...*". Será precisamente

---

⁵ Aínda que non dispoñemos, por agora, de moitos traballos que aborden o problema da fraseoloxía e da morfosintaxe na lingua administrativa, algunha información ó respecto e algúns casos prácticos pódemolos atopar en García Cancela (1990). No momento de rematar este artigo saía á rúa un Manual da Lingua Administrativa a cargo de X. García Cancela e C. Díaz Abaira que inda non tiven ocasión de consultar.

naqueles casos en que poida existir un "volumen non físico", unha "valoración negativa" (ámbolos dous conceptos imposibles se temos en conta que valorar implica, seguindo a súa etimoloxía, o recoñecemento do valor ou mérito de algo ou alguén) ou un "autor virtual" (este posible anque non frecuente) cando cumpra especificalo polo inusual do concepto.

No tocante ó verbo *autoinculparse*, aínda que a formación do verbo (pref. auto + verb. inculpar + part. reflexiva se) é consonte co noso sistema lingüístico, choca un pouco coa norma por mor da propia significación do verbo. Quero dicir que se o verbo "inculpar" ten como significado imputar a alguén algún delito, semella razoable pensar que se adoita "imputar" algo a unha segunda persoa e nunca a si mesmo (esta idea, máis ou menos explícita, aparece en tódolos dicionarios que consultei tanto galegos coma portugueses ou casteláns) polo que parece máis correcto dicir sinxelamente que **"A. Muño declarouse autor dos disparos"**

* "O alcalde X foi acusado de *cofeito*"

Invento a partir da forma castelá "cohecho". O *Diccionario de Dúvidas* propón **suborno** e recea do termo **corrupción** por consideralo menos específico aínda que o *Léxico administrativo Castelán-Galego* da R.A.G.-I.L.G. os dá como sinónimos totais.

* "O evento iniciárase mañá.." (fai alusión ó trofeo Teresa Herrera)

É erro moi usual na información deportiva, falar de "evento" como sinónimo de **acontecemento**. Cómpre salientar que "evento" garda relación directa con "eventual" (ocasional, fortuíto) polo que o seu significado é "suceso imprevisto, ocasional; continxencia de realización incerta."

Evidentemente o «Teresa Herrera», como sabemos moi ben os galegos, non é un "suceso imprevisto". Estamos ante un desvío do castelán (así sancionado nos máis importantes libros de estilo) que entra nas nosas redaccións polos teletipos que transmiten información naquela lingua e moitas veces son traducidos literalmente con tódalas imperfeccións que iso comporta, á parte do que supón a formación xornalística castelá de tódolos nosos redactores mesmo dos lingüísticamente máis competentes.

* "O comité non se oporá ó expediente de regulación solicitado a raíz do peche temporal da fábrica."

O uso desta locución prepositiva co valor de **a resultas de, de resultas de, a consecuencia de, debido a**, é unha incorrección xa no castelán no que tanto o diccionario de dúvidas de Seco coma o María

Moliner ou mesmo o Casares definen como "*inmediatamente despues de*" (vid. infra bibliografía). Na significación correcta do castelán debido de que exista no galego. Desde logo non figura na extensa lista de preposicións e locucións prepositivas da *Gramática Galega* (aptdo XVI, pp. 477-514) nin a atopei documentada no tesouro lexicográfico do Instituto da Lingua Galega. Semella moito máis prudente, en todo caso, empregar-la preposición **Tras (de)** totalmente avalada tanto pola lingua oral coma pola escrita: "... expediente de regulación solicitado tralo peche temporal da fábrica".

* "A victoria asegúralle a consecución do campionato, *toda vez* que o seu máximo rival non puido remata-la carreira."

Conxunción causal empregada desde hai ben pouco por algúns xornalistas galegos e que entra, ó meu parecer, dentro do desatino gramatical. Talvez a súa orixe haxa que buscala nos usos concesivos da partícula coordinativa francesa *toutefois (que)* (de tódolos xeitos) mal traducida e mal interpretada. Escoitei por primeira vez esta conxunción nos medios de comunicación casteláns e supoño que tamén é inexistente nesa lingua. Non a atopei no *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española* nin en ningún dicionario importante polo que conxecturo que se trata dun galicismo viaxeiro máis, do tipo *é por iso que, avión a reacción*, ou *o festival a celebrar*. Calquera partícula causal pode substituír de maneira satisfactoria esta expresión: **dado que, xa que, porque, debido a que**, etc...

* "Os sindicatos *xogan un papel* moi importante neste acordo..."

Outro galicismo ou anglicismo que entra na nosa indefensa lingua estándar desde o castelán, onde os usos de *jouer* ou *to play* xa levan tempo facendo estragos⁶. No galego, aínda podemos evita-la desfeita polo que debemos muda-la expresión por outras máis nosas: "Os sindicatos **desempeñan, realizan, representan...** un papel moi importante neste acordo...".

---

⁶ Non deixan de ter interese as duras e irónicas palabras que a propósito desta expresión en castelán aparecen en Julio Pesquera (1990): "*He aquí un ejemplo más del contubernio anglo-francés que nos acecha...* ¿Por qué imitar las construcciones de otras lenguas teniendo en la nuestra términos que expresan con propiedad las mismas ideas?" (p. 72).

2.1.2. Algúns usos abusivos

* "No teatro provincial de Pontevedra *deron comezo* os actos", "un membro da comandancia negouse a transporta-lo ferido a un hospital da provincia, e *deuse á fuga* posteriormente."

Construcción galega empregada de xeito abusivo e sen xustificación que debe ser substituída polos verbos apropiados *comezou* e *fuxiu* respectivamente (véxase a voz "dar" no *Diccionario de Dúbdas*). Para esta construción en castelán véxase a entrada "dar aviso" e seguintes (p. 87) do *Manual de Estilo para Informadores de Radio* de RNE.

* "*Fitosanitariamente* só se rexistraron..."

Os adverbios de modo ou causais poden eliminarse case sempre do discurso televisivo. Noutros casos poden substituírse por algunha outra expresión. No tocante ós adverbios en -mente non resulta de máis lembra-las palabras do manual de estilo de RNE que avisan de que "*pueden producir, además, cacofonía si se usan con profusión*" (ibid. p. 15). O adverbio que comentamos, amais de inusual, é demasiado extenso polo que dificulta moitísimo a axilidade comunicativa.⁷ Expresións máis correctas serían *Verbo dos problemas sanitarios* ou *En canto ós problemas sanitarios*.

* "X criticou *duramente* ós sindicatos"

Expresión superflua que se pode evitar eliminando sen máis o adverbio. (cf. supra *fitosanitariamente*)

* "O partido de onte foi de *claro dominio* do equipo local"

Aínda que non a atopei comentada en ningún dos manuais que puiden consultar, non me parece moi arriscado considerar esta expresión como un tópico xeneralizado no xornalismo en castelán e que foi traspasado ó galego. Inclínome a considera-lo adxectivo "claro" coma un epíteto xa que aínda que formas como *claro dominio*, *claro poder*, *clara superioridade*, etc... poden non ser condenadas polo noso sentimento lingüístico, si que o serían con máis probabilidade secuencias do tipo *poder pouco claro*, *débil superioridade*, *pouco dominio*... Parece que o dominio, o poder, a superioridade tenden a ser, con moita fre-

---

⁷ Unha das claves da lingua dos medios de comunicación orais é unha escolla de palabras curtas e simples. Está demostrado que palabras de unha ou dúas sílabas se entenden mellor cás de cinco ou seis. Dicía Mark Twain, non sen certa ironía: "Se por escribir *cidade* me van paga-lo mesmo que cando escribo *metrópole*, é evidente que gaño diñeiro escribindo *cidade*".

cuencia, plenos, claros, totais. Se cadra, outras posibilidades no eixe paradigmático ou no sintagmático poden solucionar satisfactoriamente este pequeno atranco: **O partido de onte foi dominado polo equipo local, O partido de onte foi de dominio local, O equipo local foi superior ó visitante no partido de onte, etc...**

* "Milleiros de mariscadores voltaron a casa con escasas capturas e exemplares de *tamaño reducido*."

Amais da expresión "voltar a casa" na que aínda que é correcto o uso do verbo "voltar" 'da-la volta', se cadra sería máis propio empregar a preposición **para** por cousa de eludirmos posibles confusións coa perífrase *volver (a) + infinitivo*, o problema desta secuencia está na frase nominal "tamaño reducido" que documentei unha chea de veces nos telexornais e que non lle atopo xustificación. Malia ser correcta gramaticalmente non creo que responda nin ó criterio de claridade, nin ó de sinxeleza, nin, por suposto, ó de se achegar á lingua cotiá. Por estas razóns semella máis apropiado usar expresións máis correntes: "... con escasas capturas e exemplares cativos", "...pequenos exemplares", "... con escasas capturas e exemplares de pequeno tamaño", etc...

* "Hoxe *encetaron* a súa andaina tres seminarios..."

O verbo encetar significa en bo galego comezar a consumir unha cousa, especialmente un alimento. O normal será que un seminario **principle, inicie, comece**, pero non **encete*. Hai que notar, con todo, que este verbo procedente do latín *inceptare* ampliou na lingua culta portuguesa o seu significado ata o de 'estrear' ou 'iniciar'. Malia ser discutible, inclínome polo seu uso recto eliminando a ampliación semántica máis propia dun afán diferencialista ca dunha evolución libre coma no caso do portugués. En apoio desta tese podemos acudir a varios razoamentos: ningún dos nosos máis modernos e rigorosos dicionarios admiten esta extensión semántica, extensión, por outra banda, de pouca rendibilidade ó termos no idioma léxico dabondo para o concepto xenérico de 'comezar'. A especificación dentro do campo semántico de 'comezar', lonxe de limita-lo idioma, ó meu xuízo, arrequéntao e faino máis preciso e por iso, máis redondo e elegante. Amais disto, podemos pensar en léxico semellante como o *encentar* ou *decentar* do castelán ou o *entamer* do francés que manteñen o significado específico orixinario sen ampliálo na lingua estándar.

* "Un artista que retratou con *maxistralidade* a vida de España"

Este substantivo non existe en galego (tampouco en castelán aínda que si se recolle nalgún dicionario portugués) pero si é habitual

o adxectivo *maxistral* e mailo adverbio *maxistralmente*. Nestes casos paréceme axeitado segui-lo consello que propón para o castelán o *Manual de Español Urgente*: "*Como criterio general, ha de evitarse el empleo de palabras o de acepciones no registradas en el Diccionario, cuando posean en este equivalencias claras*" (p. 38). Aplicando este principio atopamos substitutos alomenos máis familiares e acordes coa lingua cotiá: **maxistralmente, de xeito maxistral, con mestría ...**

* "A solución non foi *consensuada* polos distintos colectivos sociais."

Existe o subst. **consenso** e o adx. **consensual** pero non o verbo *consensuar nin en galego, nin en portugués, nin en castelán (vid. supra *maxistralidade*). "**A solución non atopou consenso nos distintos...**", "**A solución non obtivo o asentimento xeral dos distintos...**", etc...

* "Os alcaldes de Cangas e Moaña reuníronse en Pontevedra co delegado da *COTOP*"

¡Ollo coas siglas! Nos medios de comunicación as siglas deben de acollerse con moito tino a fin de evitármolo maior perigo desta profesión: a incomunicación. A maioría das veces non estará de máis explicar ó lado o seu significado (neste caso **Consellería de Ordenación do Territorio e de Obras Públicas**) bardante os casos en que están máis ou menos lexicalizadas como Astano, Insalud ou mesmo os xa integrados no noso léxico como láser, ovni, radar...⁸

* "informes que o *entón* alcalde non tivo en conta."

O adverbio temporal "*entón*" xunto coa súa variante "*entonces*" teñen como sinónimo en galego a forma **daquela**. A razón de que este adverbio sexa tan inusual nos medios de comunicación galegos parece un misterio e talvez ós nosos xornalistas lles pareza "moi vulgar" ou "demasiado enxebre". Cómpre abandonar estes prexuízos e aproveitar de xeito satisfactorio as múltiples posibilidades que nos ofrece a lingua (a variedade lingüística é un dos grandes recursos que ten o xornalista para evita-la monotonía).

* "*ó principio ...*"

Locución prepositiva sinónima de **ó primeiro** xamais empregada nos medios de comunicación a pesar de ser unha forma tradicional, popular e plenamente galega (vid. supra *entón*).

---

⁸ Para máis información sobre o problema das siglas no noso idioma véxase Díaz Abreira (1990).

* "Co campo *practicamente cheo*, xogaron o partido..."

Non me atrevo a dicir que sexa unha expresión incorrecta; agora ben, fóra dos problemas que xa comentamos dos adverbios en -mente na lingua dos informativos (vid. supra *fitosanitariamente*), *practicamente* significa "de xeito práctico" polo que se opón a *teoricamente* (e xa non nos parece tan correcto dicir que un estadio está "*teoricamente cheo*"). De tódolos xeitos e a falta dun estudio de extensión de tal adverbio, o certo é que o seu uso está bastante xeneralizado e funciona coma un sinónimo do adverbio tradicional galego *case*. Así e todo parécenos moito máis simple, cotián e por isto máis comunicativo o adverbio *case* polo que o recomendamos para a lingua estándar: "co campo *case cheo*...", "co campo *pouco menos ca cheo*....".

* "*Dalgún xeito*, esta exposición recolle o máis selecto do gran pintor."

Esta expresión que ó primeiro tiña a función de suaviza-las afirmacións, rematou por caer na rede dos tópicos (talvez seguindo os pasos da súa irmá xemelga, a frase castelá "*de alguna manera*"). Todo ocorre "*dalgún xeito*" xa que se non fose así, non ocorrería (se cadra esta profusión da frase, nace no español da América coa tradución do anglicismo *somehow*). O mellor nestes casos é eliminala sen contemplacións: "Esta exposición recolle...".

Outra cousa ben distinta é o seu uso recto que se aprecia en secuencias nas que non se pode suprimir sen que sufran reduccións semánticas: "*Dalgún xeito*, valo ter que facer", "Pénsao, pero *dalgún xeito* telo que resolver".

** "A compañía ten que *facen plans* para o seu futuro industrial"

A palabra "plan" vén do francés *plan* que ten como orixe *plant* (deseño dun edificio, proxecto, plano) con influencia de *plain* (chan, plano) e *plan* (plano, que non presenta irregularidades)⁹. O *VOLG* co seu coñecido criterio purista condena "plan" en favor de "plano" a fin de regularizar tódalas saídas polo cultismo e non unhas polo cultismo e outras polo galicismo. Con todo, o *Léxico da administración* da R.A.G.-I.L.G. acepta o galicismo¹⁰. Coincido cos autores deste vocabulario en que o galicismo, primeiro polo introducido que está na fala (aínda que no seu espallamento puidese ter que ve-lo castelán) e segundo porque presenta unha estrutura morfolóxica totalmente

⁹ Véxase *Le petit Robert 1* (voces "plain", "plant", "plan")

¹⁰ O *diccionario de dúbidas da lingua galega* curiosamente non introduce esta palabra no seu léxico polo que non podemos coñece-la postura dos seus autores; ¿descoido ou posicionamento intencionado?

axeitada á nosa lingua (monosílabo rematado en -án que engade -s no plural do tipo "can", "man", "pan", etc...), non debe presentarnos impedimentos para a súa aceptación. Outra cousa, ben distinta, é o abuso desta palabra que, por influencia dos medios de comunicación, chegou case a eliminar outras expresións da lingua. Por estas razóns propoño que na lingua estándar sexa alternada con outras palabras máis próximas ó sistema. Dependendo do contexto podemos empregar dende **programa, deseño ata posición, actitude, etc...** Neste caso cadra mellor substituí-la expresión completa "*facere plans*" por un verbo de significación parella: **clarificar criterios, facer previsións, elucidar, elucubrar, etc...**

2.2. Selección sintagmática

A consolidación dunha sintaxe estándar galega é, quizais, un dos maiores retos que temos que abordar se queremos conseguir unha lingua eficaz, elegante e xenuína para a proxección da nosa idiosincrasia. Non é doado dilucidar qué construcións e qué combinacións de unidades lingüísticas serán máis correctas e cales non; fóra das construcións erróneas evidentes, os modelos sintácticos preferidos para un rexistro formal están moi lonxe aínda de se delimitar. Non podemos esquecer que a sintaxe dunha lingua nunca debe ser traducida a regras fixas e inamovíbles, pero si ser descrita cun criterio purista tanto na escolla de modelos coma na orde máis axeitada. Nas nosas gramáticas e sobre todo na lingua escrita máis actual, xa temos algún camiño andado pero seguimos aínda á procura dese modelo de sintaxe correcta e sinxela que han de practicalos nosos xornalistas.

Esta sintaxe culta é un labor que se está a desenvolver no día a día de tódolos galegos que escribimos (e cando escribimos, coidamos) na nosa lingua. Por isto non sería eu quen de delimitala senón que é unha tarefa de todos. De tódolos xeitos podemos tentar facer un deseño do marco no que se terá que ir forxando este modelo de construción:

1.- A lingua oral. Esta ha ser decote o punto de partida e o límite de toda elaboración estilística. As construcións, xiros, formas da lingua oral han ser, na miña opinión, o corpo central dunha sintaxe que aspire a se-lo modelo ó que acudamos cando precisemos un rexistro coidado.

2.- Achega prudente ás escollas dos nosos escritores. A sintaxe literaria pode sempre enriquece-lo noso modelo pero temos que ser cautos xa que a nosa literatura, por mor da súa peculiar historia, está

inzada de modelos non galegos, propostas máis que dubidosas, combinacións alleas á estrutura do idioma, etc...

3.- Diferencialismo prudente do castelán. Cando modelos constructivos de noso conviven con modelos que polo menos son compartidos (senón emprastados) co castelán, cómpre dar preferencia ás propostas xenuínas do galego. Así e todo hai que evitar renunciar a solucións propias só por coincidiren con solucións da lingua veciña (a fin de contas a orixe común é a sintaxe da lingua nai, o latín).

Reflexionarmos un pouco sobre este apartado da lingua, pode axudarnos non só a facermos máis propio o noso estándar senón a comunicarmonos mellor no seo da sociedade (unha lingua máis correcta xera pensamentos máis correctos).

2.2.1. Algunhas construcións sintácticas erróneas

* "O portavoz *está seguro* que se chegará a un acordo."

Todos temos escoitado e lido con frecuencia as terribles desfeitas que no castelán cometeu a praga lingüística chamada "dequeísmo". Os "*pienso de que*", "*se opina de que*" etc... provocaron unha auténtica catástrofe gramatical que só en parte foron quen de erradicar. No galego parece, segundo os datos que posúo, que tal praga non os afectou quizais porque cando o galego se estrea nos medios de comunicación, a loita contra o "dequeísmo" está xa declarada na lingua veciña e os xornalistas son apercibidos disto xa desde a súa formación. Se cadra froito deste "horror dequeísta" inxectado nos nosos xornalistas son as hipercorreccións documentadas: *estar seguro que, non hai dúbida que, alegrarse que*, etc... Son, evidentemente, verbos que rexen a preposición *de* (verbos que precisan a función sintáctica suplemento) polo que a súa forma correcta en galego será: *estar seguro de que, non hai dúbida de que, alegrarse de que*, etc...

Con todo, non podemos esquecer que na lingua popular documentamos con frecuencia vacilacións deste tipo que quizais teñan a súa orixe en estados anteriores de lingua. Isto non significa que desaparecera a construción con preposición e aínda que, de feito, o emprego sen preposición da lingua popular pode explicar tamén este uso, penso que a sintaxe estándar ha preferir a construción etimolóxica que, por outro lado, segue viva na fala.

* "O Consello *ven de publicar* un informe sobre a situación da lingua", "A Audiencia de Pontevedra *ven de condenar* ó narcotraficante..."

A perífrase perfectiva *vir + de + infinitivo* expresa a idea de remate recente dunha acción na que predomina unha idea de move-

mento, debido a que o seu verbo auxiliar posúe esta característica no seu significado. Isto é o que a diferencia da perífrase irmá acabar/rematar + de + infinitivo. Aínda que hai casos en que a idea de movemento pode estar debilitada (ex. "O conselleiro *vén de asinar* un acordo en Madrid co ministro"; en rigor só se podería empregar se o conselleiro xa estivese de volta en Galicia pero de tódolos xeitos os límites aquí non parecen estar moi claros) cando esta non existe por ningures, constitúe un desvío manifesto empregar tal perífrase. Os exemplos que analizamos pertencen a este grupo xa que nin o Consello nin a Audiencia se moveron en absoluto para realiza-la acción. Diremos, xa que logo, "O consello **acaba de realizar** un informe sobre a situación da lingua" e "A Audiencia de Pontevedra **acaba de condenar** ó narcotraficante..."

* "Os arquitectos consideran que *estanse deteriorando* os cascos históricos"

"¡Ollo á colocación pronominal!" debería se-lo lema que presidira a mesa de traballo de tódolos xornalistas, comentaristas, mestres, escritores... en fin, de todos aqueles que teñen como ferramenta de traballo a lingua. Talvez a colocación pronominal e mailo emprego de verbos compostos sexan os males máis duros dos moitos que padece o galego. É tan alleo, para un galegofalante, escoitar **tamén atopouse*, **non dígo*, **quero que fágalo* como para un castelán será escoitar **también encontrase*, **no dijolo* ou **quiero que hágaslo*. O galego, malia o que pensen algúns, non consiste en poñerlle a todo o pronome por tras.

Non vou extenderme nin en exemplos nin en razóns por estes erros que están xa abondo estudados e traballados, aínda que por desgracia seguen a facer estragos na lingua; só lembrar unha vez máis que a sintaxe dunha lingua é o sustento dela polo que a súa deturpación ou deformación incide directamente nos seus alicerces. Se estragámo-la sintaxe do galego de certo que acabaremos co idioma morto ou asimilado.

* "... que se utilizará *para-la* construción dunha ponte", "*tódala* xente estaba reunida..."

A chamada segunda forma do artigo é un trazo morfolóxico xeral a todo o territorio a excepción dunha pequena zona no interior da provincia de Ourense. Na actualidade adóitase representar graficamente estas segundas formas aínda que non se condena a posibilidade de eliminalas (excepto coa preposición *por*). Así e todo, a única pronunciación aceptable é a que reproduce este alomorfo nos seguintes contextos:

1.- Depois das formas verbais rematas en -r ou -s e mailos pronomes enclíticos *nos, vos e lles*.

2.- Depois de *ambos/as, entrambos/as, todos/as, por, tras*, a conxunción copulativa *mais* e o adverbio *u*.

Aínda que na fala pode haber outros casos de asimilación, ó non estaren xeneralizados, a norma optou por deixalos fóra da escrita (non se di nada con respecto á pronunciación destes casos na lingua culta).

Os exemplos que nos ocupan, abondo frecuentes, quedan fóra do sistema galego o que supón que son unha auténtica aberración lingüística. Documentáanse en persoas de nulo coñecemento do galego ou en persoas que aínda sendo competentes no rexistro oral, descoñecen os mecanismos básicos do rexistro estándar polo que escriben prescindindo da súa formación lingüística e copiando esquemas erróneos que escoitaron ou leron. Evidentemente non pode aparecer alomorfo do artigo ningún onde nunca existiu nin -r nin -s que facilitaran a asimilación regresiva do tipo -r/-s l- > l-l > -l. Ex. facer lo viño > facel lo viño > face-lo viño. As únicas formas posibles son, por tanto, "... que se utilizará **para** a construción dunha ponte", "**toda** a xente estaba reunida"¹¹

* "O informe *puntualiza* que *concretamente* nas Pontes..."

O verbo "puntualizar" non o recolle nin o *VOLG* nin o *Léxico da Administración*, sen embargo o *Diccionario de Dúvidas* non o condena e argumenta para iso que é forma de uso común e que, fóra do castelán, tamén existe no italiano. Con todo, propón verbos de significado afín que poidan servir coma substitutos. Sigamos unha ou outra proposta o certo é que o verbo "puntualizar" ou "concretar", "precisar", etc... significan referir algo con detalle, concretando os seus pormenores. Sobra, xa que logo, o apoio semántico do adverbio ó existir nos semas do propio verbo polo que se produce unha redundancia que atenta contra a sinxeleza e corrección da lingua. Digamos pois "O informe **precisa, concreta, puntualiza** que nas Pontes..."

* "Un proxecto que se levará a cabo dado o grande interese como reserva avifaunística da zona"

Esta secuencia é inaceptable xa que non pode existir un complemento circunstancial de modo ("como reserva avifaunística da zona") que non complemente a un verbo. A miña proposta -que, por suposto, non é exclusiva- propón a utilización dun dos recursos sintác-

¹¹ Para unha visión máis polo miúdo da segunda forma do artigo, véxase Her-mida (1986).

ticos máis xenuíños do galego, o posesivo que expresa propiedade exclusiva. A oración quedaría do seguinte xeito: "Un proxecto que se levará a cabo dado o grande interese que, como reserva avifaunística, ten esta zona de seu"

* "O Obradoiro gañou de 8 puntos ó Juver Murcia"

Incorrección sintáctica calcada da linguaxe dos medios de comunicación en castelán no canto de **gañar por** (voz "gañar" no *Diccionario de dúbidas*). A incorrección convértese en dobre se reparamos que no castelán tamén é errónea.

Estamos ante un dos moitos erros da linguaxe deportiva, unha das máis estragadas non só por producir ela mesma abondas aberracións senón por ser doadamente permeable á entrada de prestamos doutras linguas. Non me vou deter tampouco nesta linguaxe pero non quero pasar por diante sen chama-la atención dalgunhas expresións que cómpre arredar do galego sen miramentos:

"O Obradoiro vai 8 puntos arriba", "O árbitro pitou falta sobre o porteiro", "A retransmisión deportiva vai comezar ás 8", "O equipo adestra tódolos días da semana", "O resultado mantense *inalterable*", ou anglicismos evitables do tipo *match*, *pressing*, *type break*, etc...¹²

* "O corpo *brutalmente asasinado* apareceu no interior dun colector de lixo"

Noticia tan macabra como macabra é a súa construción. Os corpos, por moi asañado que sexa o asasino, non poden ser asasinados (lembramos que unha das acepcións de "corpo" é "cadáver"). Tan brutal como antes pero máis correcto e comunicativo será dicir "O corpo **mutilado de xeito brutal** / **brutalmente mutilado** apareceu no interior dun colector de lixo"

* "Os sindicatos *van a tomar* unha serie de medidas..."

Castelanismo totalmente rexeitable a prol da forma plenamente galega sen preposición **van tomar**. Non merece, coido, máis comentarios; se cadra tan só recolle-las palabras dos autores do *Diccionario de Dúbidas* con respecto a esta expresión: "Coa perífrase verbal de futu-ridade ir + infinitivo o galego, a diferenza do español e de modo semellante ó francés, italiano e portugués, non usa esta preposición [...] Coas perífrases reiterativa *volver (a) + inf.* e terminativa *vir (a) + inf.* a preposición é optativa aínda que quizais por paralelismo coa anterior se deban preferi-las construcións sen ela" (ibidem p. 28).

¹² Sobre a lingua da información deportiva é interesante o relatorio de García Candau (1990).

* "Desde que no ano 80 se *tivese* coñecemento das primeiras capturas deste marisco, tiveron que pasar moitas cousas para que se comezase a pensar na súa explotación."

Non temos ningunha razón para o emprego, nesta construción, do subxuntivo. Non hai nin unha modalidade irreal, nin optativa, nin potencial, nin vén provocado por algunha partícula subordinativa que o esixa. Constatamos un feito real que sucedeu no pasado polo que o modo que habemos de empregar é forzosamente o indicativo.

Así e todo, témo-la posibilidade de usa-lo antepretérito *tivera* (iollo que en indicativo xamais é intercambiable por *tivese*!) para indicar que esta acción é anterior á expresada por *tiveron* ou ben usa-lo pretérito *tivo* co que prescindimos desta información, que por outro lado xa nola aclara o contexto, e fixámo-la atención no feito de que son ámbalas dúas, accións pasadas. Aínda que é discutible, prefiro a construción con antepretérito por canto que aporta máis información, amais de responder a unha correlación temporal máis etimolóxica: "Desde que no ano 80 se *tivera* coñecemento das primeiras capturas, tiveron..."

* Locucións prepositivas, pasivas con *se* e con suxeito expreso, utilización incorrecta do xerundio e verbos intransitivos empregados como transitivos.

Baixo este apartado inclúo unha boa parte dos erros máis frecuentes da linguaxe administrativa que aparecen tamén con moita frecuencia na linguaxe xornalística.¹³

Verbo dos ben coñecidos xiros prepositivos, uns específicos do castelán outros calcados doutras linguas, debemos tentar que queden fóra da nosa lingua estándar. Locucións do tipo "*En orden a*" (anglicismo tecnocrático), "*en calidade de*" (castelanismo administrativo), "*con arreglo a*" (castelanismo), "*en base a*" (anglicismo moi introducido no castelán), "*a nivel de*" (expresión existente no idioma pero que adquiriu novos valores a traves da linguaxe tecnocrática anglicizante) deben ser substituídas na nosa lingua por preposicións ou locucións prepositivas máis simples e ó tempo máis acordes coa nosa estrutura: **para, a fin de, como, conforme con, consonte con, baseándose en, en, no ámbito de, etc...**

Secuencias do tipo "*Aprobouse a lei polo Parlamento*" son as chamadas pasivas con "se" e suxeito expreso e constitúen unha flagrante incorrección sintáctica xa que se produce unha *contradictio in*

---

¹³ O tratamento e a análise de exemplos concretos de tódolos desvíos tratados neste apartado pódemolos topar en García Cancela (1990).

terminis entre a marca de impersoalidade que supón a partícula "se" e a aparición dun suxeito na frase. Ou ben mantémo-la impersoalidade da secuencia co que eliminámo-lo axente da acción "Aprobouse a lei" ou ben convertémo-la oración en persoal "O parlamento aprobou a lei".

O emprego do xerundio fóra das perífrases que o rexen, é realmente complicado e abundan os usos incorrectos (vid. García Cancela (1990) p. 53). Amais disto, na lingua oral resulta ben raro e a miúdo produce efectos cacofónicos. Se a todo isto engadímola facilidade da súa substitución, temos que concluír que o máis prudente é eliminalo ou, cando menos, reduci-lo na linguaxe informativa.

Con respecto ó uso transitivo de verbos intransitivos García Cancela sinala os máis frecuentes: *informar, dictaminar, cesar, recorrer e urxir*.

A frecuencia do emprego transitivo foi dun 70% nas ocorrencias documentadas destes verbos ó longo dun mes de emisión do telexornal 1 de TVE-Galicia (Febreiro do 91). Este dato debe facernos reflexionar sobre o descoido constructivo, cando non ignorancia, que abonda nas nosas redaccións.

2.2.2. Algunhas construcións conflictivas

* "A falta de acordos firmes, pospúxose calquera solución a unha entrevista a manter cos responsables"

Comezar unha oración cunha frase preposicional deste tipo, arrédase, desde logo, da orde sintáctica habitual do galego. Non me atrevería a condenar esta construción; agora ben, poderíamos dicir isto doutro xeito, talvez así: "A falta de acordos firmes pospuxo calquera tipo de solución á espera dunha entrevista cos responsables". Esta secuencia, ademais de ser moito máis acorde coa estrutura galega (suxeito + predicado), penso que é moito máis simple e comunicativa.

* "Aí se produciron varios accidentes este ano"

O xornalista que se expresaba desta maneira estaba a falar dun determinado tramo da estrada Santiago-Pontevedra polo que o adverbio "aí" facía referencia a unha localización espacial previamente citada no discurso.

O pronome proclítico provoca unha déixe moi marcada ó tempo que obriga a unha entoación máis enfática. Desta maneira, incídese especialmente no carácter mostrativo do adverbio o que choca coa referencia textual do "aí" na noticia escollida. Quizais fose máis

correcto topicaliza-lo adverbio, facer unha pausa e despois emiti-la secuencia xa coa colocación pronominal habitual, é dicir, a enclise: "Aí producíronse varios accidentes este ano". O adverbio presenta, neste caso, un lugar sen máis, mentres que na primeira construción agardáramos ve-lo xornalista sinalando co dedo o fatídico punto ou, cando menos, que a cámara enfocase o lugar, aínda que isto non foi así.

* "Nesta primeira fase *acometeranse* as obras de reparación da fachada sur, no interior do templo *procederase* á substitución da estrutura da conducción das augas e en fases sucesivas *farase* un tratamento axeitado da fachada norte."

O uso/abuso do futuro sintético na lingua dos servizos de informativos galegos presenta problemas que cómpre solucionar. Nun rexistro coidado non debemos usa-lo futuro senón aporta algo á noticia. A acumulación de futuros dificulta a comunicación e empobrece o estilo polo que deben ser substituídos ou alternados por presentes de futuro ou perífrases de futuridade. Vexamos unha das moitas posibilidades: "Nesta primeira fase *vanse acomete-las* obras de reparación da fachada sur, no interior do templo *procederase* á substitución da estrutura da conducción das augas e en fases sucesivas *vaise facer* un tratamento axeitado da fachada norte."

Non podemos esquecer, ademais, que o futuro sintético indica maior incerteza do que a perífrase *ir + inf.*, do que o *presente de futuro* e por suposto do que a perífrase obrigatoria *haber + inf.* e por tanto estas diferencias semánticas han de ser tidas en conta á hora de falarmos de algo que aínda non sucedeu.¹⁴

* "A mellora das condicións económicas e laborais, o incumprimento do acordo económico asinado no 89 e a demanda dunha negociación urxente dos sindicatos coa Xunta son os motivos da protesta que manteñen estes días os funcionarios da Deputación de Pontevedra."

Estamos ante unha mostra desa linguaxe retórica froito dun pretendido argot xornalístico que é inexistente tanto na lingua oral coma na escrita non periodística. A pesar de que en rigor non é unha construción incorrecta, a orde sintáctica salta por riba de toda ideação natural á hora de presenta-los feitos. Esta orde é, se cadra, produto dun afán rotulístico de presentación que perde a súa eficacia ó facela tan extensa na lingua oral que o oínte e mesmo o lector se perde á procura do "ansiado" verbo copulativo que estableza a relación lóxica da secuencia *A é o motivo de B*.

---

¹⁴ Breves aínda que proveitosas son as reflexións que sobre o uso do futuro nos servizos informativos aparecen en Novo (1991).

O desdoblamento desta construción en varias máis sinxelas produce unha orde máis natural e sobre todo, a frase curta e sinxela favorecerá dun xeito notable a comunicación.

* "Da aceptación da convocatoria fala a cifra de 20.000 persoas que, segundo a organización, chegaron onte a Salvaterra atendendo á chamada do albariño."

Outra construción alterada de xeito intencionado a fin de crear un estilo pretendidamente culto que identifique á lingua dos medios de comunicación. No tocante á súa comunicabilidade discrepo dalgún profesional que consideraba esta presentación dos feitos como unha maneira de impactar, pola súa rareza estrutural, ó ónte; estraga-la sintaxe do idioma é certo que impacta, mais dubido que comunique.

As posibilidades de comunicar dun xeito correcto e simple esta información son moitas e moi variadas e dependen nunha boa medida do que queira resalta-lo redactor. Probablemente neste caso quería destaca-lo éxito da convocatoria polo que a secuencia podería construírse focalizando o sintagma "20.000 persoas" máis ou menos desta maneira: "20.000 persoas, segundo cálculos da organización, mostran o grao de aceptación da Festa do Viño do Condado que se celebrou onte en Salvaterra do Miño." Hai, por suposto, unha chea de posibilidades máis, algunhas, se cadra, bastante máis correctas ca esta segundo en que nivel do estrato informativo nos queiramos mover.

* "O alcalde máis breve do concello de Ferrol, abandonou esta mañá o cargo"

Non parece moi probable que o xornalista nos queira informar do baixiño que é este señor senón máis ben do curto que foi o seu mandato. O adxectivo "breve" fará referencia polo tanto ó cargo que desempeña a persoa pero non á persoa. No canto desta expresión semellan máis correctas estouttras: "A persoa que desempeñou a alcaldía máis curta do concello de Ferrol...", "O alcalde que menos tempo estivo á fronte do concello de Ferrol...", etc... Hai que notar, sen embargo, que temos casos na historia coma o de Pipino o Breve alcu-mado así pola brevidade do seu mandato, que poderían xustificar este uso do adxectivo. De todas maneiras, os procedementos lingüísticos que interveñen na creación de alcumes, frases feitas, refráns, adiviñas, etc. non son aplicables á formación da lingua cotiá e menos aínda á formación dun rexistro coidado. O máis prudente, quizais, sexa deixa-las licencias sintácticas para eses rexistros peculiares e botar man das estruturas sintácticas simples para a lingua dos medios de comunicación (o adxectivo "breve" modificará ó substantivo que lle corresponde "cargo, posto").

* "Este proceso vén motivado por uns feitos acaccidos na data antes indicada"

Poderíamos encher páxinas e páxinas con construcións semellantes, todas extraídas dos nosos servizos informativos. De novo unha construción artificial apoiada neste caso por unha selección léxica que non ten nada de sinxela, clara, nin comunicativa. Non creo que haxa dificultades para dar esta información dun xeito máis simple e comunicativo; vexamos algunhas: "Este proceso vén motivado por uns feitos que ocorreron nesa data", "Este proceso débese a uns incidentes que ocorreron nesa data", "A orixe do proceso está nuns feitos que aconteceran no día sinalado", etc...

3. Conclusións

Tentamos ó longo deste artigo chama-la ateción sobre a responsabilidade que teñen os profesionais dos nosos servizos informativos na consolidación e asentamento na sociedade dun galego xenuíno, sinxelo e comunicativo que poida dignificar ó noso pobo e á nosa cultura.

Para acadarmos este obxectivo, o xornalismo noticioso ha de eludi-la formación dunha lingua específica que se arrede da lingua común falada e escrita. Non se trata de impedi-la creatividade persoal senón de limita-la linguaxe periodística á súa misión principal, informar (outra cousa ben distinta é o artigo de opinión, asinado polo seu autor, que permite un cambio de rexistro e un xogo lingüístico que mesmo arrequeuta o contido da súa reflexión ou crítica). Por esta razón, a lingua dos informativos ha de procura-la transparencia aforrando circunloquios pero sen dana-la claridade e corrección. O redactor terá que coida-la expresión someténdoa sempre a unha análise crítica mesmo nas estruturas lingüísticas máis simples.

Tratarase, xa que logo, de facermos un pouco de revisión dese rexistro que ben por imitar estruturas casteláns (que en moitos casos son erróneas ou abusivas xa nese idioma), ben por recorrer a tópicos ou por puros erros sintácticos, consegue afastarse tanto da expresión cotiá que non só pon en perigo a funcionalidade do tan cobizado galego estándar (servir de motor para a normalización), senón que pode provocar, e isto é moito máis grave, unha actitude mimética na comunidade falante que leve a modifica-las nosas propias estruturas.

Referencias bibliográficas

- Agencia EFE: *Manual de Español Urgente*, ed. Cátedra, Madrid, 1986 (3ª edición).
- Álvarez, R./ Monteagudo, H./ Regueira, X.L.: *Gramática Galega*, ed. Galaxia, Vigo, 1986.
- Ares Vázquez, M.C. et alii: *Diccionario Xerais da lingua*, ed Xerais, Vigo, 1988.
- Buarque de Holanda, A.: *Novo Dicionário da Língua Portuguesa*, ed. Nova Fronteira S. A., Río de Janeiro, s.d.
- Casares, J.: *Diccionario ideológico de la lengua Española*, ed. Gustavo Gili S.A., Barcelona, 1985.
- Corominas, J. et Pascual, J.: *Diccionario Crítico etimológico Castellano e Hispánico*, ed. Gredos, Madrid, 1980 (3ª edición).
- Díaz Abraira, C.: "Unha cuestión ortográfica. As abreviaturas, os símbolos e as siglas" in *Cadernos de lingua* 2, 1990, pp. 135-142.
- Fernández Salgado, B. et alii: *Diccionario de Dúvidas da Lingua Galega*, ed. Galaxia, Vigo, 1991.
- Figueiredo, Cândido de: *Dicionário da Língua portuguesa*, ed. Bertrand Editora, Lisboa, 1986 (23ª edición).
- García Cancela, X.: "Algunhas consideracións sobre o galego como lingua da administración" in *Cadernos de lingua* 1, 1990, pp. 47-56.
- García Candau, J.: "El lenguaje en la información deportiva" in *El idioma español en las agencias de prensa*. Compilación da Fundación Germán Sánchez Ruipérez e da Axencia EFE, Madrid, 1990, pp. 123-133.
- Hermida Gulías, C: *O artigo: funcións, valores e usos*. Memoria de licenciatura, Univ. de Santiago, 1986 (inédita).
- ILG-RAG: *Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega* (Versión provisional) (*VOLG*), redactado por A. Santamarina e M. González (inédito)
- López del Castillo, Ll.: *Llengua standard i nivells de llenguatge*, ed. Laia, Barcelona, 1976.
- López Fernández, R. et alii: *Informe de asesoramento e recomendación sobre o uso do galego nos medios de comunicación dependentes de RTVE en Galicia*. Consello Asesor de R.T.V.E. en Galicia, 1990, (inédito).
- Moliner, M.: *Diccionario de Uso del Español*, ed. Gredos, Madrid, 1986.

- Novo, R.: "O uso do tempo futuro nos servizos informativos dos medios de comunicación galega" in *Cadernos de lingua* 3, 1991, pp. 85-90.
- Pesquera G., J.: *Las buenas palabras*, ed. Pirámide, Madrid, 1990.
- RAE: *Esbozo de una Nueva Gramática Española*, ed. Espasa-Calpe, Madrid, 1983.
- RAG-ILG: *Léxico da administración Castelán-Galego*, Santiago, 1991.
- RAG-ILG: *Diccionario da Lingua Galega*, ed. RAG, A Coruña, 1990.
- Rey, A. et Rey-Debove, J.: *Dictionnaire Le Petit Robert 1*, Les Dictionnaires Robert, Paris, 1989 (10ª edición).
- RTVE-RNE: *Manual de estilo para informadores de radio*, Madrid, 1980.
- Santamarina Fernández, A.: "Lingua galega: norma e estándar", in *Lexikon der Romanistischen Linguistik* 414. Vol. 6, Max Niemeyer, Tübingen (en publicación).
- Seco, M.: *Diccionario de dudas y dificultades de la lengua española*, ed. Espasa-Calpe, Madrid, 1986.

BILINGÜISMO, HORIZONTE IMPOSIBLE

LAUDELINO PELLITERO RAMILO

Asociación Instituto de Investigacións e Estudos da Linguaxe

Co título "Bilingüismo, horizonte imposible" non pretendo mergullarme no túnel do tempo das investigacións relacionadas coa psicolingüística, habidas na segunda metade do século XX, para saír a defender as teses expostas en 1928, na conferencia internacional de educadores, organizada pola Oficina Internacional de Bilingüismo en Luxemburgo. Nesta conferencia os educadores debatían sobre a relación entre a educación bilingüe e o desenvolvemento intelectual. O punto central das discusións viña dado pola exposición dos traballos de Saers e un grupo dos seus colaboradores, que traballaban na Universidade do País de Gales. As conclusións deste congreso foron especialmente duras e moi críticas para os modelos de ensino bilingüe, xa que consideraban que a introducción prematura dunha segunda lingua, diferente da lingua materna, era contraproducente e traía aparelados indefectiblemente problemas no desenvolvemento intelectual, con efectos negativos asociados na configuración da personalidade. Estas conclusións estaban avaladas polos resultados obtidos por este grupo de investigadores, que encontraron peores resultados académicos e menor capacidade intelectual nos alumnos de familias galesas de lingua materna vernácula que asistían a clases en lingua inglesa. Os resultados eran comparados cos dun grupo control, formado por alumnos galeses de lingua materna inglesa que asistían aos centros escolares onde se impartían as clases na mesma lingua inglesa.

As conclusións foron rapidamente asumidas e espalladas polas comunidades que tiñan linguas propias, pero que no conxunto dos estados aos que pertencían eran minorías lingüísticas. Case que 40 anos máis tarde aparecerán novos estudos que aparentemente botan por terra as resolucións do Congreso de Luxemburgo. Serán Balkan en Xenebra e Peal, Lambert e Tucker no Quebec (Canadá), os que presenten estudos máis elaborados que pretenden demostrar que os alumnos que recibían un ensino bilingüe posuían unha maior versatili-

dade nos procesos mentais cognitivos, que se manifestaba nuns mellores resultados nas probas de intelixencia. Cómpre aclarar que os alumnos obxecto de estudio estaban escolarizados en colexios aos que accedían familias de clase media-alta, que posuían na súa maioría unha clara conciencia lingüística, sendo esta a razón pola que deciden escolarizar aos seus fillos inglés-falantes en planos de inmersión en francés. Os alumnos galeses obxecto de estudio por parte de Saers proviñan dun estrato socioeconómico máis baixo cós do grupo de control de lingua materna inglesa. W. E. Lambert afirma que a adquisición dunha segunda lingua, non vai en detrimento da lingua materna, senón todo o contrario, dando opción a que o individuo adquira dous sistemas lingüísticos mutuamente viables.

Os resultados destes últimos estudos provocan unha conموcción entre os defensores dun modelo de ensino en lingua materna, xa que os resultados dos estudos de Lambert e outros, aseguran que os planos de inmersión nunha lingua allea á materna poden ter efectos altamente positivos, tanto no nivel de competencia de ámbalas linguas coma nos resultados académicos e mesmo na capacidade intelectual. Estes argumentos servirían, por tanto, para avalar as políticas seculares de asimilación lingüística, seguidas polos estados centralistas en países con lingua propia coma Galicia, onde os alumnos falantes en lingua propia se ven inmersos na lingua do estado desde os primeiros anos de vida. Os resultados destes estudos daban corpo teórico de eficacia educativa a aqueles sectores partidarios da unificación lingüística e dos métodos de inmersión, para alcanzar obxectivos monolingües.

Tamén van ser aproveitadas as experiencias de Canadá polas administracións, que basean as súas políticas educativas nas aportacións de Lambert. Referímonos a aqueles países que accederon á independencia en época recente, ou a aquelas administracións de territorios con competencias en materia educativa e que son gobernadas por opcións políticas que defenden a necesidade dunha pronta normalización lingüística do seu territorio. Nesta conxuntura atópase Cataluña, onde a administración, consciente da grande consideración social do catalán, optou pola adopción dun número amplo de planos de inmersión na escola, baseando os seus argumentos pedagóxicos nas aportacións positivas que se desprendían das experiencias do Quebec, e que eles mesmos puideron corroborar coas propias experiencias feitas en Cataluña con poboación escolar normal.

A posible extrapolación dos resultados a outras zonas en que se dean situacións de contacto diferentes, presenta serias dúbidas. Así no caso catalán cumpriría aportar datos de novos traballos feitos con

poboación inmigrada, ou descendentes, de lingua materna castelá e nivel socioeconómico baixo. Aínda no caso de ser igualmente positivos os resultados, habería que aillar a importancia que teñen nos resultados o prestixio social do catalán e a actitude que manifesta a poboación escolar cara a ese idioma.

Pronto aparecerán investigadores que cuestionen os traballos de Lambert, por consideraren que os resultados obtidos teñen en gran parte a súa explicación na alta extracción social dos alumnos obxecto de estudo, polo alto grao de conciencia lingüística do profesorado e as familias dos alumnos, e por formar parte dun programa de estudos especializado e homoxéneo.

Cando aparecen intentos de levar á práctica nos Estados Unidos modelos de ensino bilingüe con poboación inmigrada, as conclusións destes programas de ensino non concordaban coas tiradas da experiencia canadiana de Lambert.

Os impulsores do modelo experimentado no Quebec, sendo receptivos ás críticas recibidas, vanse apresurar a delimitar a área de eficacia do seu modelo de ensino, fixando como límites para poder obter resultados tan positivos os límites tan peculiares circunscritos nas condicións básicas deste experimento e os seus recursos persoais. En 1974, o propio Lambert, na procura dunha explicación coherente para estes resultados opostos, definiu dous tipos de bilingüismo, en función das circunstancias que concorren no contacto de linguas que se dá nos países en que coexisten alomenos dúas linguas nun mesmo territorio.

Lambert opina que con toda probabilidade unha destas linguas cumpre funcións de maior prestixio social e será nestas circunstancias onde se poidan dar os distintos tipos de bilingüismo (substractivo ou aditivo):

"Nestas condicións o alumno que se incorpora ao sistema educativo falando a lingua débil, por un lado é consciente da inferioridade social da súa lingua e do grupo social que a fala, e ao mesmo tempo é consciente da necesidade que ten de dominar a lingua forte para poder ser aceptado pola escola e en definitiva polo sistema. Tamén é consciente de que el se atopa en inferioridade de condicións para conseguir este obxectivo. A conciencia desta dificultade e a frustración que dela resulta, amósase en sentimentos ambiguos e contradictorios ao respecto das dúas linguas. Por unha banda aparece admiración e ao mesmo tempo hostilidade respecto da lingua forte e por outra temos identificación e resentimento diante da propia lingua. Esta inseguridade maniféstase en sentimentos contradictorios que coartan os progresos do suxeito, tanto na asimilación dunha lingua coma da outra. Esta é a razón pola que recibe o cualificativo de substractivo".

Lambert atopa unha diferenza considerable entre a situación anteriormente descrita e as características doutra que el describe así:

"[...] o alumno que chega á escola falando a lingua de maior prestixio, e na escola o sistema educativo imponse a adquisición dunha nova lingua. Se nestas circunstancias o alumno se manifesta disposto a emprender a aprendizaxe dunha segunda lingua, esta non significará ningunha ameaza para o seu status lingüístico privilexiado, xa que fala a lingua prestixiosa e seguirá falándoa. A posibilidade dun fracaso na aprendizaxe da segunda lingua non lle producirá ningunha perda de prestixio. Nestas condicións a súa actitude diante das dúas linguas pode ser positiva e as aprendizaxes reforzarse mutuamente. Para estes alumnos, o sistema de educación bilingüe terá efectos aditivos" (Mackey / Siguán 1986: 129)

Decatémonos que Lambert condiciona os efectos positivos a que os alumnos estean nunha boa disposición para aprender a segunda lingua, resaltando a importancia que no éxito final ten a actitude.

No ano 1979, vai ser Cummins quen avance unha nova hipótese que explique a disparidade de resultados da educación bilingüe. Para Cummins a aprendizaxe de dúas linguas diferentes vai intimamente relacionada. O éxito na aprendizaxe da segunda lingua depende en grande medida do grao de estruturación e desenvolvemento que teña acadado a primeira lingua. Se a chegada da segunda lingua se produce cando xa se ten superado o nivel mínimo de afianzamento da primeira, entón as posibilidades de aprendizaxe da segunda son maiores, sen ir en detrimento da primeira senón incluso potenciándoa. Pola contra, se a chegada da segunda se produce antes do afianzamento da primeira, entón teríamos que a segunda vai ser integrada imperfectamente e a primeira quedaría prendida dunha inseguridade que dificultaría o seu avance.

As hipóteses de Cummins poden ser, ao meu entender, moi interesantes para o seu estudio no caso galego, onde o alumnado galegofalante pertence na súa inmensa maioría aos estratos da poboación máis deprimidos a nivel socioeconómico. Estes alumnos chegan á escola cun galego auténtico, pero moi precario de recursos. Xusto neste momento é cando se producen en moitos casos planos (non programados) de inmersión escolar en castelán, polo que son moi posibles os efectos prexudiciais para as dúas linguas.

Mediante as hipóteses de Cummins podemos explicar en parte os resultados contradictorios dos modelos de educación bilingües, mais non entra a explicar aqueles casos, ao meu entender con resultados moi positivos, en que desde os primeiros días os nenos reciben mensaxes en dous idiomas diferentes, con introdución simultánea de ambas as linguas, sen agardar a que unha delas estea xa ben integrada.

Un último grupo de investigadores ten manifestado máis recentemente (1983) as súas teorías, tentando explicar os diversos e contradictorios resultados obtidos polos modelos de educación bilingüe. Trátase de Hammer e Blanc, que elaboran un modelo que com-

bina as aportacións de Lambert e de Cummins. Para estes autores a linguaxe do neno cumpre diversas funcións a medida que se produce o seu desenvolvemento evolutivo.

"[...] se nun primeiro momento a lingua cumpre funcións primordialmente afectivas, nun estado posterior troca a función da linguaxe, para enlazar directamete co desenvolvemento cognitivo.

Se un neno chega á escola cun uso cognitivo da linguaxe aínda feble, e alí recibe a proposta dunha lingua distinta, e se coincide que o neno pertence a unha familia ou grupo social que minusvalora a súa propia lingua, e ademais non a utiliza en funcións cognitivas, nin tampouco na escola é estimulado a utilizar a súa lingua para funcións cognitivas, senón que a escola insta ao neno a utilizar coma única lingua para as funcións cognitivas a segunda, prodúcese entón unha fractura no desenvolvemento lingüístico, con resultados negativos para ambas as dúas linguas." (Mackey / Siguán 1986: 131).

A reflexión destes autores fainos pensar nunha relación directa co caso galego, xa que as aportacións de Hammers e Blanc poden explicar moitos dos casos en que os alumnos non acadan un nivel de competencia lingüística aceptable, estando abocados a un fracaso escolar prematuro. Estamos a falar daquel grupo de alumnos que provén dun nivel socioeconómico baixo, con pouca estimulación nas súas funcións verbais, e que chega á escola falando nunha lingua, a galega, que non é valorada. Pronto terán unha nova lingua, para a que a escola reserva as funcións cognitivas en exclusiva. Os efectos que se derivan das características deste grupo de alumnos ben poden parecerse moito aos descritos por Hammars e Blanc.

Neste primeiro apartado, que aquí remata, están descritas as diversas perspectivas desde as que se teñen abordado ao longo deste século os efectos dos programas educativos de ensino bilingüe. Resulta obvio, logo do aquí exposto, que o bilingüismo non so é posible a nivel individual e a nivel de grupos sociais homoxéneos, senón que a aprendizaxe de varios códigos lingüísticos pode reportar efectos positivos para os suxeitos.

Se a posibilidade dun bilingüismo positivo existe, entón ¿Cal é a razón pola que se mantén un título tan categórico coma "Bilingüismo, horizonte imposible"?

A explicación desta aparente contradición está en que o obxecto da aseveración non é o bilingüismo a nivel individual ou de grupos de condicións sociais homoxéneas, nun período de tempo limitado. O obxecto dunha afirmación tan descarnada é o bilingüismo social, contemplado coma un proceso que se pretende estable.

Lingua e sociedade. Diferentes situacións de contacto

Unha definición simple de sociedade bilingüe, que contemple todos os casos posibles de bilingüismo social, faría referencia a unha sociedade que ten no seu seo un conxunto de habitantes máis ou menos numeroso que posúe certo grao de competencia en alomenos dúas linguas.

Nunha definición tan aberta coma esta entran todos os posibles degraos de bilingüismo social, desde suxeitos que coñecen unha das linguas de xeito pasivo, sendo capaces de comprendela mais sen dar articulado mensaxes ben estruturados nesa lingua, ata un nivel máximo, que buscaría unha sociedade bilingüe equilibrada, cun nivel de competencia razoable e semellante nas dúas linguas. Para Bouton (1986: 237) "A situación sociolingüística de bilingüismo implica a utilización de dúas linguas nun mesmo espazo xeográfico, económico ou político, en razón da coexistencia nese espazo de dúas comunidades lingüísticas diferentes".

Non imos promenorizar na casuística de cada unha das situacións específicas de contacto de linguas que se dan entre as preto de 4000 linguas que existen no mundo, concentradas nun número sensiblemente inferior de estados, que ronda os 200, por non ser este o obxecto da nosa argumentación.

Interéanos agora só definir do xeito máis preciso a situación actual da lingua galega, para elaborar extratexias de recuperación a partir da nosa aceptación de Galicia como sociedade diglósica.

O termo "diglosia" aparece no ano 1952 da man de Fergusson, quen utiliza por primeira vez este vocábulo para definir unha situación lingüística dun país árabe, onde a mesma comunidade utilizaba dúas linguas para as diferentes funcións sociais, seguindo criterios de máis ou menos valoración e prestixio social.

O termo "diglosia" provoca a polémica entre as forzas sociais galegas, mesmo desde a súa aparición, cando se pretende definir a situación sociolingüística con este vocábulo. Tanto os vellos gobernantes do franquismo, coma os representantes das grandes opcións políticas do país nos primeiros anos da democracia, empeñáronse en desprestixiar e negar en todos os foros de debate o termo "diglosia", substituíndoo sempre por unha palabra máis aséptica e ampla, como é "bilingüismo". Un exemplo claro desta negación deuse na discusión parlamentaria do Congreso dos Deputados cando se debatía o artigo 5 do borrador de estatuto de Autonomía, que xa fora aprobado pola asemblea de Parlamentarios galegos en Novembro de 1979. Nesta reunión da comisión, relevantes políticos da historia recente, coma Alfonso

Guerra, negaron a existencia de diglosia en Galicia. Máis ousada foi a afirmación de D. Manuel Fraga, quen na mesma sesión chegou a negar calquera tipo de discriminación lingüística en Galicia nos últimos tempos, baseándose no argumento de que sempre houbo escritores que utilizaron libremente tanto o galego coma o castelán nas súas publicacións. "Diglosia" é asumido hoxe plenamente polos investigadores, sendo Galicia un dos exemplos máis puros de diglosia na documentación e manuais que aporta a UNESCO a nivel mundial.

Non resulta banal argumentar outra volta, ¿por qué somos unha sociedade diglósica?

Para que unha sociedade sexa considerada diglósica ten que cumprir tres requisitos fundamentais:

1.- A lingua que posúe maior vitalidade e forza é a lingua na que se realizan as funcións de máis pretixio social e é empregada por estamentos como a Administración, a cultura, a Igrexa, a Xustiza, o ensino, o Exército, os medios de comunicación, etc. Tamén a lingua de máis poder reserva para si as funcións da educación e da instrucción, polo que a superioridade na expresión escrita é manifesta. Polo contrario a lingua propia do territorio, que agora se atopa en situación feble, é unha lingua que se reserva para os dominios íntimos, familiares e de veciñanza, polo que se converte fundamentalmente nunha lingua oral.

Se exceptuamos o campo da cultura, onde existe unha certa vitalidade propiciada polos sectores con maior sensibilidade e comprometidos coa realidade do país e a súa lingua, o resto das funcións comunicativas son de dominio claro do castelán.

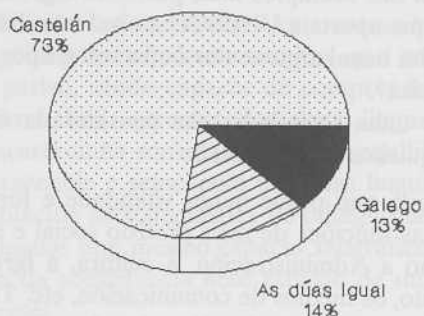
Na enquisa relativa ao idioma galego, feita no ano 1991 polo Instituto Galego de Estatística, confirmase que só un 32,97 % dos galegos escribe a súa lingua, cando un 84,19 % a fala. Temos por tanto ao galego como unha lingua de predominio oral.

No referente ao ensino, a pesar de ter sido introducido o galego como idioma oficial no sistema educativo, o seu *status* non é precisamente privilexiado. Se un 73 % dos alumnos recibe o ensino preferentemente en castelán ou completamente en castelán, só un 13% o fai en galego e outro 14 % en ambas as dúas linguas por igual (Rodríguez Martínez / Pellitero Ramilo, 1991).

Sírvanos como punto de referencia que, segundo datos do Servei d'Ensenyament de Català da Generalitat (Sedec), no ano 1991 o 56 % dos alumnos estaban escolarizados en catalán, o 34% en bilingüe e o 10% en castelán.

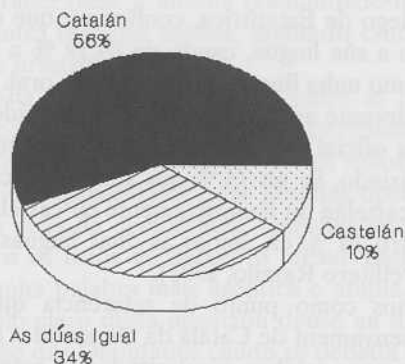

LINGUA MAIORITARIA **Ensino Básico en Galicia**

Fonte: R. Martínez e Pellitero

LINGUA MAIORITARIA **Ensino Básico en Catalunya**

Fonte: Sedec.

2.- Un segundo trazo característico dunha sociedade diglósica maniféstase en que a lingua máis poderosa prevalece no mundo económico, sendo utilizada para os negocios, as transaccións e demais operacións financeiras.

A lingua máis prestixiada é a lingua que por ser a lingua das empresas é tamén a utilizada polos grupos profesionais máis elevados. Este dato é moi significativo para seguir a evolución dunha lingua, xa que ninguén dubida da importancia que nos procesos de cambio social teñen os factores económicos.

Se a lingua inglesa consegue introducirse a pasos axigantados en novos ámbitos e países cos que non posúe unha estreita relación cultural nin un dominio político explícito, é certamente pola hexemonía económica que EEUU posúe e o seu liderato nos sectores da información e a informática.

Para poder confirmar este segundo trazo en Galicia, botamos man agora de datos oficiais da Xunta de Galicia, facilitados en 1987 pola Dirección Xeral de Política Lingüística, nos que clasifica as profesións en oito graos ordenados de 1 a 8, en función do prestixio social que cada profesión ten, e cuantifica a lingua habitual en porcentaxes segundo a profesión. Os oito niveis corresponden cos seguintes grupos profesionais:

- 1.- Persoal con carreiras superiores, ensinantes e artistas.
- 2.- Altos funcionarios, directores e xerentes de empresas.
- 3.- Funcionarios medios, administrativos e empregados de banca.
- 4.- Obreiros cualificados.
- 5.- Obreiros de pequenas e medianas empresas, comerciantes, etc.
- 6.- Subalternos e obreiros non cualificados.
- 7.- Parados e amas de casa.
- 8.- Labregos e mariñeiros.

Profesión	% de Galego	% Castelán
1	22	78
2	30,5	69,5
3	41	59
4	64	36
5	68	32
6	73	27
7	76	24
8	93	7

3.- Un último trazo diglósico é froito dos dous primeiros. Aparece no grupo de falantes da lingua desprestixiada, que tende a apren-

der con máis rapidez e interese a lingua con máis poder. A súa propia lingua prodúcelles un complexo de inferioridade, causado polo autoodio que senten pola inferior posición social na que se atopan os que falan galego.

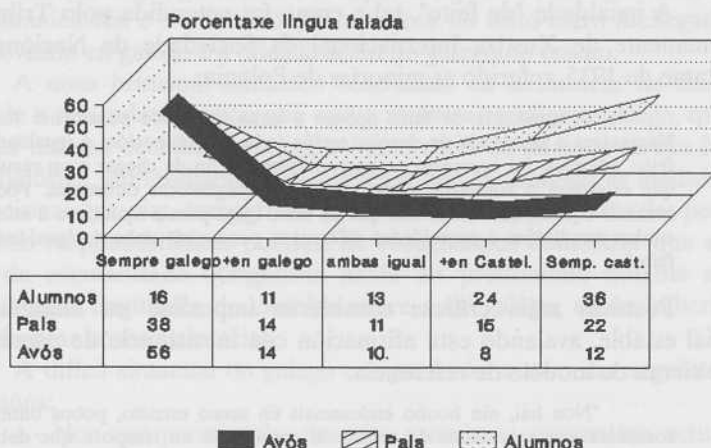
Este mecanismo psicosociolóxico explica que persoas que utilizan correctamente o galego tenten disimular a súa clase social esforzándose en falar en castelán (con pouco éxito) diante de persoas que lle merezan especial consideración social, mesmo cando estas falen en galego.

Os falantes da lingua forte non senten necesidade ningunha de coñecer a outra lingua menos prestixiada, é máis, a súa serve como sinal distintivo da clase á que pertencen, exhibíndoa con orgullo. A este grupo lingüístico con lingua materna en castelán hai que sumar outro con lingua materna en galego, que mudou de lingua co fin de subir no seu nivel profesional ou ao pasar a residir nas cidades. A nova lingua cumpre a finalidade de distinguirse dos seus antigos veciños e tamén para introducirse en novos ámbitos de poder, que eles identifican como indisolublemente vencellados ao castelán, renunciando deste xeito ás súas orixes e caendo con frecuencia no desarraigo.

No seo familiar tamén se produce o cambio de lingua. Os pais que utilizan entre eles o galego como lingua habitual de relación, falan nembargantes en castelán cos seus fillos, identificando deste xeito o idioma co éxito social que desexan para eles.

Os datos resultantes dun estudio do ano 1991, que elaboramos conxuntamente con X. M. Rodríguez Martínez, sobre unha esquisa pasada a unha ampla mostra da poboación escolar galega de 8º de E.X.B., poñen unha sombra de dúbida sobre o futuro do noso idioma, confirmando a forte perda xeracional.

EVOLUCIÓN LINGUA Perda xeracional

Fonte: R. Martínez e Pellitero

Conscientes da necesidade de estratexias de recuperación do idioma, era preciso contrastar os resultados do Plano de Normalización elaborado e consensado polos representantes da maioría das formacións políticas para buscar e asegurar un futuro digno para o galego, e afrontar o actual "net recul".

Unha sociedade bilingüe estable no tempo: ¿posible?

A declaración do galego como lingua en franca regresión ten que supor ao meu entender un cambio no tratamento do conflito lingüístico, para sentar as bases de recuperación desde unha fase de castelanización avanzada, con tendencia cara a unha castelanización consolidada.

Dúas metas para tratar situacións de contacto poden aparecer como obxectivos a acadar: bilingüismo social ou lingua única de instalación e outra ou varias de relación.

Nunha fase previa para chegar a un bilingüismo social, habería que plasmar unha igualdade legal "de dereito" que non supoña discri-

minación legal para ningunha das linguas nin persoas individuais, recolléndose na constitución de xeito equitativo o dominio de ambas as linguas como dereito e deber.

A igualdade "de feito", tal e como foi entendida polo Tribunal Permanente de Xustiza Internacional da Sociedade de Nacións no dictame de 1935, referido as minorías de Polonia:

"A igualdade de feito opónse a unha igualdade puramente formal. Namentres a igualdade de dereito exclúe toda discriminación, a igualdade de feito, ademais, fai necesario un trato diferente a fin de chegar a un resultado que estableza o equilibrio entre situacións lingüísticas diferentes. Pódense maximar doadamente casos nos que un trato igual para a maioría e a minoría, cunhas condicións e necesidades diferentes, produciría unha desigualdade de feito".

Posturas máis críticas consideran imposible un bilingüismo social estable, avalando esta afirmación coa inexistencia de exemplos que sirvan de modelo de referencia.

"Non hai, nin houbo endexamais en senso estricto, pobos bilingües, soamente existen estados de transición accidentais no tempo e que deberán resolverse, cedo ou tarde, ou cara á volta á lingua vernácula ou polo triunfo definitivo da lingua imposta. A situación inestable e incómoda que presentan os estados de bilingüismo, desemboca ineludiblemente nun monolingüismo" (J. Rossinyol, *Le problème national catalan*, páx. 218).

No libro citado tamén se recollen na mesma páxina as reflexións textuais do escritor do Quebec Ouellete: "Nun medio bilingüe non hai coexistencia, soamente hai unha agresión continua do grupo maioritario". Citaremos por último ao líder nacionalista galés S. Lewis que se opuña ao bilingüismo por consideralo unha estratexia para que o galés se extinguise sen convulsións: "Eu pertenzo a esa minoría de insensatos que ve no bilingüismo a morte honorable e pacífica do galés, e o seu enterro sen lamentacións nin bágoas" (Michelena Elissalt e outros, 1977: 593).

Desde estes presupostos contéplase como un acto de cinismo consciente a igualdade institucional das linguas, xa que sería, dun xeito plástico, coma pór nun mesmo recinto ao lobo e a ovella, coa nobre pretensión de que vivan eternamente en harmonía, xa que só un deles ten posibilidades de sobrevivir a curto prazo.

¿Para que medir a competencia?

Cando nun traballo conxunto con X. M. Rodríguez Martínez consideramos a necesidade de medir o grao de competencia en galego e castelán dos alumnos ao remate da escolaridade obrigatoria, partia-

mos da convicción de que o galego seguía a perder falantes netos. Esta hipótese non era compartida por outros sectores máis optimistas, que defendían que o galego estaba a recuperar espazos moi significativos da comunicación e a educación, referíndose de xeito claro á chegada da televisión en galego e a oficialización do galego no ensino.

A nosa principal intención centrábase en demostrar de xeito tanxible a delicada situación que está a atravesar o idioma galego, que ten nas últimas décadas unha grave hemorraxia de falantes na súa ferida diglósica. Pretendiamos con ambición que se tomasen as medidas excepcionais propias dun período de convalecencia, por parte das persoas con responsabilidade política. Se coseguíamos demostrar que ao final da escolaridade obrigatoria había un predominio notable na competencia lingüística do castelán sobre a do galego, entón habería que afrontar novas estratexias.

A difícil situación do galego era para nós motivo das seguintes reflexións:

1.- Non nos preocupaba de xeito excesivo a porcentaxe actual de galegofalantes, xa que esta é considerada alta, en comparación con outras linguas en contacto. O realmente trascendente é a tendencia que se apunta nas novas xeracións. Os perfís que deseñan as tendencias lingüísticas ao traveso das xeracións deben ser obxecto especial de atención para calquera plano normalizador. Unha lingua que non é falada pola mocidade non ten asegurado o relevo xeracional nin a súa continuidade.

2.- Os galegofalantes, que pretenden ter un bo dominio do castelán, apréndeno con interese, para utilizalo en determinados usos de pretixio, chegando a ser bilingües. Os castelanfalantes non teñen necesidade ningunha de falar o galego para ningunha das funcións da linguaxe e van seguir sendo monolingües en castelán. ¿Cal vai ser a lingua da segunda xeración froito de bilingües galego-castelán e monolingües en castelán?

3.- ¿Non estará a conseguir o bilingüismo actual unha primeira fase da asimilación monolingüe pola lingua máis forte en segunda xeración?

Tratábase en definitiva de concluír se estabamos no camiño de cumprir a Lei 3/1983 de Normalización Lingüística de Galicia (D.O.G. 14/7/83) que no seu Título III, artigo 14, párrafo 3 di: "As autoridades educativas da Comunidade Autónoma garantirán que ó remate en que o ensino do galego é obrigatorio, os alumnos coñezan este, nos seus niveis oral e escrito en igualdade co castelán". O obxectivo dos lexisla-

dores é meridiano na súa convicción de acadar un nivel de competencia igual para as dúas linguas.

Pode ser discutible este obxectivo, máis era preciso demostrar se existe predominio na competencia dalgunha das dúas linguas oficiais. Para lograr medir o grao de competencia nas dúas linguas, podíamos escoller dous tipos de medidas: directas e indirectas.

As medidas indirectas baséanse na certeza de que as habilidades lingüísticas están intrinsecamente interrelacionadas, de xeito que a medición dun só aspecto pode darnos o nivel de competencia global nesa lingua.

Macnamara defíníaa como aquelas medidas que aparentemente non gardan relación coas habilidades lingüísticas que se pretenden medir, pero que asumimos ou entendemos como interrelacionadas. Para Macnamara un investigador que estea interesado en medir a habilidade lingüística global, só necesita medir as destrezas polas que realmente está preocupado. O doutor Macnamara propuña 16 apartados dun idioma, que potencialmente considera que estarían relacionados co nivel de habilidade lingüística global.

Lambert, no ano 1959, tamén traballou con medidas indirectas ao propoñer aos bilingües unha lista de palabras para que as lesen en voz alta, entre as cales había algunhas que eran ambiguas ao ser válidas na súa escritura para o francés e o inglés, pero que tiñan distinta pronunciación nos dous idiomas. Exemplo: "Pipe".

Outras medidas indirectas máis modernas e sofisticadas, baséanse no tempo de reacción ante un estímulo dado. Preséntaselle ao bilingüe unha serie de palabras que ten que traducir ao outro idioma. O tempo que tarda en emitir cada resposta é acumulado nun cronómetro de alta precisión. A diferenza entre a suma final de tempo, nun idioma e no outro daría o diferente nivel competencial.

As medidas indirectas tamén son consideradas por Lambert, Havelka e Gardner como indicadores do nivel de competencia global, ao comprobar a existencia dunha clara correlación entre os catro tipos de medición indirecta posibles (escalas de puntuación, escalas de flexibilidade, escalas de fluidez e testes de dominancia).

As primeiras posturas críticas fronte ás medidas indirectas danse no "seminario sobre descrición e medida do bilingüismo" da Universidade de Moncton en 1967, onde se considera arbitrario dar validez a unhas medicións por medio doutras. Leo Jacobovitsvai consideraba asemade que é pouco rigorosa a proposición de Macnamara, que suxería aos investigadores que só se centrasen nos aspectos do seu interese.

Ante un posible cuestionamento dos nosos resultados finais, por mor de ser obtidos por medidas indirectas, decidimos elaborar unha complexa e longa proba de medición directa sen abandonar as medicións indirectas, que empregamos mediante unha escala de autoavaliación nos dominios oral e escrito para a comprensión e a expresión.

As medidas directas precisan da medición de todos e cada un dos apartados e non presupoñen relación entre os distintos elementos lingüísticos, que Jon Macnamara catalogou nos 16 que se enumeran a continuación, aínda que el si os considerase interrelacionados.

CODIFICACIÓN		DECODIFICACIÓN	
ORAL	ESCRITA	ESCOITAR	LECTURA
1. semántica	5. semántica	9. semántica	13. semántica
2. sintáctica	6. sintáctica	10. sintáctica	14. sintáctica
3. léxica	7. léxica	11. léxica	15. léxica
4. fonolóxica	8. fonolóxica	12. fonolóxica	16. fonolóxica

O resultado final deunos unha longa e complexa proba laboriosamente construída con 609 items para cada lingua. A proba resultante é simétrica e paralela para as dúas linguas, cunha dificultade semellante, de xeito que se poidan facer as comparacións oportunas entre os dous idiomas.

A proba foi pasada a alumnos de oitavo de E.X.B das catro provincias galegas, xusto antes de rematar a súa escolaridade obrigatoria, escollendo os centros en función da súa localización urbana, semiurbana, semirural ou rural, en proporción directa ao que cada un destes grupos representa no conxunto da sociedade galega.

Capacidade de codificación oral e escrita. Resultados

Nesta parte da proba o alumnado ten que dar artellado mensaxes coherentes en galego e castelán diante dos mesmos estímulos nas diferentes linguas, deixando alomenos 15 días entre as respostas nunha lingua e na outra.

Os resultados obtidos confirmannos unha diferenza de 26 puntos a favor do castelán na proba elaborada para a codificación oral, e de 19 puntos na parte escrita, resultando unha diferenza media para toda a codificación de 22 puntos.

Cada un destes grandes apartados está subdividido para comprobar as diferencias que se producen nos aspectos semánticos, sin-

tácticos e léxicos. Todos os subapartados presentan as mesmas tendencias, ao non baixar nunca de 10 puntos a diferenza de competencia, superior en todos os casos para o castelán. Os aspectos fonolóxicos resultan doados de medir, pero presentan maior dificultade de comparación ao ser diferentes en cada idioma. Por exemplo 5 ou 7 vocais, etc.

Capacidade de decodificación oral e escrita. Resultados

Mide de que maneira o alumno dá comprendido os estímulos que lle son presentados, xa en forma oral, en forma escrita ou en forma de imaxe gráfica.

O dato máis significativo e que salta á primeira vista é a menor diferenza entre as puntuacións nos dous idiomas. Resulta máis doado comprender unha lingua ca expresarse nela. Por iso non nos sorprende que a diferenza se reduce a só oito puntos, que son suficientes para seguir constatando o menor nivel de competencia do galego ao remate do ensino obrigatorio, pero tamén nos demostran que un ensino en galego non ocasionaría grandes dificultades engadidas de comprensión para a maioría dos alumnos que, hoxe por hoxe, teñen o castelán como lingua vehicular habitual.

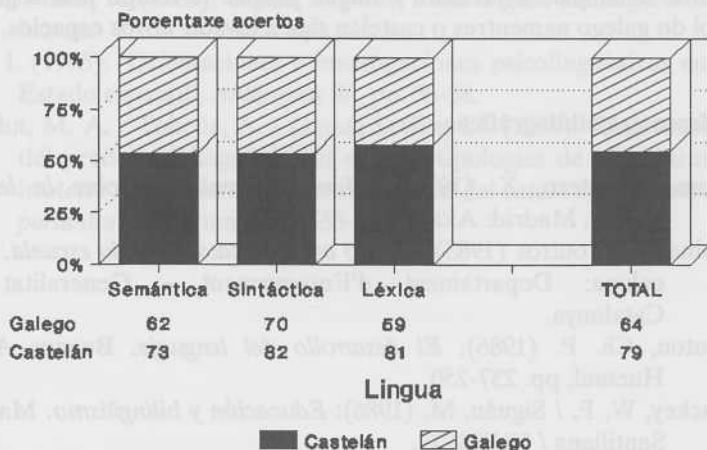
Competencia global. Resultados

A modo de síntese e para non abundar nunha tediosa ferverza de datos extraídos do extenso traballo, extractamos a conclusión fundamental que demostra o distinto nivel de dominio das linguas nunha diferenza, sempre favorable ao castelán, de 15 puntos.

Esta conclusión é reforzada e confirmada pola proba de medición indirecta, que tamén utilizamos (escala de autoavaliación de competencia).

COMPETENCIA GLOBAL

Diferencia linguas ao remate do E.X.B.

Fonte: R. Martínez e Pellitero

Unha vez plasmada e comprobada a diferenza, xa non importa se a meta é o bilinguismo ou non. Cómpren medidas que atallen o estado decadente da lingua, sexa cal sexa o modelo teórico de contacto de linguas que busquemos, a non ser que nos decantemos por un país monolingüe castelán, para o que xa imos de camiño.

Da análise da feble posición do galego deben saír novas estratexias que dinamicen o actual conformismo e apatía dos diversos estamentos: gubernamentais, políticos en xeral, sociais, etc.

En situacións máis delicadas se ten mudado o rumbo con éxito (finés, hebreo...) neste século, mais non debemos esquecer a debilidadade doutras múltiples linguas do noso contexto europeo, onde ningún estado, agás Islandia, é totalmente monolingüe.

Un cambio de política lingüística, cun rigoroso plano de normalización impulsado polas entidades que teñen a responsabilidade de velar polo idioma, que aproveite os aspectos positivos da nosa realidade social, as mellores actitudes cara á lingua das xeracións máis novas (aínda que paradoxicamente sexan as máis castelanizadas), a pouca dificultade de comprensión do galego polos castelanfalantes e as experiencias doutras nacións, sen copias miméticas, pode variar a

dirección das escuras nubes que se albiscan no horizonte da lingua, sen ter que agardar un cambio na correlación das forzas políticas ou unha crise ideolóxica, económica ou política, da que resulte un modelo acorde a un país de cultura e lingua propia. O tempo non xogará a prol do galego namentres o castelán siga a invadir novos espazos.

Referencias bibliográficas

- Alonso Montero, X. (1973): *Informe -dramático- sobre la lengua gallega*. Madrid: Akal.
- Alsina, A., e outros (1983): *Cuatro años de catalán en la escuela*. Barcelona: Departament d'Ensenyament - Generalitat de Catalunya.
- Bouton, Ch. P. (1986): *El desarrollo del lenguaje*. Buenos Aires: Huemul, pp. 237-250.
- Mackey, W. F. / Siguán, M. (1986): *Educación y bilingüismo*. Madrid: Santillana / UNESCO.
- Michelena Elissalt, L., e outros (1977): *El libro blanco del Euskara*. Bilbao: Euskaltzaindia-Real Academia da Lingua Vasca.
- Monteagudo, H., e outros (1986): *Aspectos sociolingüísticos do bilingüismo en Galicia*. Santiago: Dirección Xeral de Política Lingüística - Xunta de Galicia.
- Rodríguez, F. (1976): *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*. Monforte: Xistral.
- Rodríguez Martínez, X. M. / Pellitero Ramilo, L. (1991): *Factores que determinan o grao de bilingüismo*. Proxecto de investigación realizado coa colaboración da Consellería de Educación. Inédito.
- Ruiz Olabuenaga, J. L., e outros (1983): *La lucha del Euskara*. Gasteiz: Servicio Central de Publicacións do Departamento de Presidencia do Goberno Vasco.
- Sánchez Carrión, J. M. (1987): *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las lenguas*. Tese de Doutoramento. Ed. do autor subvencionada polo Dpto. de Cultura do Goberno Vasco. San Sebastián.
- Siguán, M., e outros (1986): *Estudios de Psicolingüística*. Madrid: Pirámide.
- Siguán, M., e outros (1986): *Las lenguas minoritarias y la educación*. Barcelona: ICE / PPU.
- Titone, R. (1976): *Psicolingüística aplicada*. Buenos Aires: Kapelusz.

- Vázquez, A. (1982). *Ornamentación e investigación folclórica en el Estado español*, Valencia: 46, pp. 35-42.
- Villalón, M. A. / Toledo, A. / Toledo, A. (1987). *El folclore de la provincia de Jaén: lingüística del habla / topónimos de la provincia de Jaén*, Jaén: 1987, pp. 123-128.
- Wallerstein, I. (1980). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (1984). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (1987). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (1989). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (1991). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (1993). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (1995). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (1997). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (1999). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2001). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2003). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2005). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2007). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2009). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2011). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2013). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2015). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2017). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2019). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2021). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2023). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.
- Wallerstein, I. (2025). *El mundo como sistema*, Barcelona: Labor.

A NORMALIZACIÓN DA *FRANXA EXTERIOR* DA LINGUA GALEGA (e II)

FRANCISCO FERNÁNDEZ REI

Instituto da Lingua Galega

"Hai unha terra no Leste que, longa como unha cobra, é suma de moitas terras, climas e paisaxes (...) É unha franxa que desce dende a Serra do Rañadoiro a morrer no Penedo dos Tres Reinos e que, maiormente, confóndese con toda Galicia pola lingua e a cultura tradicional e, verticalmente, pola unidade dos *corazois* e de todas as verbas que con eles rimen (...) Bisbarras amorosas e por veces duras, irtas, árdigas, esgrevias. Galicia aquela que os vellos galeguistas chamaban 'irredenta', como se houbese nalgures unha redimida".

(X. L. Méndez Ferrín, Limiar
das actas do *Congreso de Celanova*)

A primeira parte deste traballo tiña como principal finalidade presenta-lo actual estado do proceso da normalización do galego nas comarcas de Asturias e de Castela-León en que é lingua propia, centrándose na diminución do uso lingüístico da xeración dos avós á dos netos, nas iniciativas normalizadoras levadas a cabo por agrupamentos culturais e nas escasas -e moi prudentes- medidas oficiais. A análise completábase coa referencia ás actuais disposicións legais verbo da protección do galego da *franja exterior*, emanadas dos Parlamentos e dos Gobernos autonómicos de Galicia e de Asturias.

O obxectivo fundamental desta 2ª parte é fornecer información sobre as xornadas e reunións científicas nas que, total ou parcialmente, estivo presente a problemática lingüística da Terra Navia-Eo, do Bierzo occidental e das Portelas, dando conta dos principais temas abordados nas diferentes sesións. A continuación figura unha bibliografía actualizada con traballos de lingüística, sociolingüística e antropoloxía relativos á *franja*, xunto con sete documentos aprobados a xeito de conclusión en diferentes congresos e cursos.

4. Xornadas, Congresos e Cursos

4.1. *Encontros do galego exterior. O galego causa común*

Organizados pola MNL (Mesa pola Normalización Lingüística), celebráronse en Santiago do 22 ó 24 de novembro de 1989 estes *Encontros* nos que por primeira vez se analizou a problemática da normalización lingüística de toda a *franja exterior*¹.

Nestas Xornadas Benigno Fernández Braña (Presidente da MDGA) analizou a "Situación sociolingüística do galego de Asturias", Héctor Silveiro e Marisa Cela (da Escola de Gaitas de Vilafranca) trataron sobre "O ignorado galego do Bierzo", mentres que Felipe Lubián (da Asociación Cultural "Xente Nova" de Lubián) falou de "Unha experiencia de recuperación cultural nas Portelas (provincia de Zamora)".

Xosé M. Sarille expuxo as relacións da MNL coas organizacións normalizadoras da *franja*, Manuel Portas analizou os falares do "galego exterior" desde a perspectiva de Galicia e o autor destas liñas ocupouse dos criterios lingüísticos e extralingüísticos para a delimitación da *franja exterior*².

4.2. *I Congreso da Lingua e a Cultura Galegas en Asturias, León e Zamora*

Organizado polo Clube Cultural "Adiante" e a CXTG-IN celebrouse na vila ourensá de Celanova os días 21 e 22 de decembro de 1989, estruturado en ponencias e comunicacións. Xosé-Luís Méndez Ferrín e Rosa López Fernández levaron a cabo a coordinación do Congreso.

Nas catro ponencias presentadas analizouse a problemática da estandarización do galego de Asturias, León e Zamora (A. Santamarina), a delimitación xeográfica e a caracterización lingüística destas áreas (F. Fernández Rei), a problemática legal do galego no seu ámbito territorial (M. González González) e a constitución histórica do

---

¹ O 1 de maio do mesmo ano unha representación da MNL tivera unha xuntanza en Vilafranca con membros da MDGA (Terra Navia-Eo), da Escola de Gaitas de Vilafranca, do Grupo *A Curuxa* de Corullón e da Asociación Cultural "Xente Nova" de Lubián para intercambiar impresións sobre o estado da lingua e da cultura galegas nas diferentes áreas da *franja exterior*.

² Estes primeiros *Encontros* do "galego exterior" pecháronse cunha mesa redonda na que ademais dos representantes das organizacións da *franja* interviron o presidente da MNL e o Director Xeral de Política Lingüística, con Elías X. Torres (vicepresidente da MNL e coordinador dos *Encontros*) como moderador.

galego como lingua románica e a constitución de Galicia como entidade nacional (R. Lorenzo).

A actividade normalizadora na Terra Navia-Eo e a situación do galego de Asturias no Proxecto de Lei do Bable foron analizadas en senllas comunicacións por Benigno F. Braña e Enrique Álvarez, mentres que Celso Martínez tratou da mentalidade galega dos escritores da comarca galego-asturiana e Antón Meilán fixo unha breve caracterización da lingua desta comarca estremera. A problemática da identidade do Bierzo e o uso do galego foron tratados en maior ou menor medida nas comunicacións de Francisco Macías, Valentín Carrera, Marisa Cela, Héctor Silveira e Xesús López Témez.

A posibilidade xurídica da reintegración administrativa da *franxa* no actual marco legal foi analizada por Alvaro X. López Mira nunha comunicación; e sobre esta problemática xurídica falou tamén Manolo Cidrás Escáneo.

Unha comisión de sete membros (dous da Terra Navia-Eo, tres do Bierzo, un das Portelas e un da Galicia administrativa) elaborou o esbozo do "Manifesto das comunidades de lingua e cultura galegas exteriores á Galicia oficial", que foi logo discutido e aprobado por unanimidade dos asistentes ó Congreso (apéndice documental I). Este Manifesto é o primeiro documento no que se reivindica a plena normalización da lingua e da toponimia galega do occidente das CC. AA. de Asturias e Castela-León.

Na *franja* catalana de Aragón aprobárase un documento semellante na vila de Mequinensa (1 de febreiro de 1984), descoñecido no seu día pola comisión redactora do "Manifesto de Celanova". A "Declaració de Mequinensa"³ foi o resultado do primeiro encontro de alcaldes dos concellos aragoneses da *franja*, baixo a presidencia do conselleiro de cultura da Deputación de Aragón José Bada, mentres que o "Manifesto de Celanova" foi o froito do encontro non oficial de persoas e colectivos sensibilizados na normalización lingüística tanto da Galicia administrativa como da Galicia estremera. A este Congreso de Celanova non asistiron alcaldes nin concelleiros de cultura dos concellos da *franxa*, que foran invitados polo Clube Adiante.

---

³ A "Declaració de Mequinensa" figura como anexo do traballo de A. Quintana. Cf. nota 6.

4.3. *Los caracteres generales del gallego de Asturias / Os caracteres xerais do galego de Asturias*

Este curso de extensión universitaria, patrocinado pola Universidade de Oviedo e organizado por Celso Martínez e Antón Meilán, celebrouse na Facultade de Filoloxía ovetense os días 15 e 16 de marzo de 1990, con participación de profesores das Universidades de Santiago e Oviedo. No curso analizáronse as orixes históricas da cultura galego-asturiana (Rosa Mª Cid López), o estado das investigacións da cultura castrexa na Terra Navia-Eo (Elías Carrocera) e a evolución histórica da montaña astur-luguesa (Pegerto Saavedra).

Despois desta "introducción histórica" as sesións centráronse na problemática lingüística. Tratouse a estandarización do galego e a incorporación das variedades galegas de Asturias á norma común (Antón Santamarina), delimitouse e caracterizouse esta área lingüística dentro do bloque oriental da lingua galega (F. Fernández Rei), expúxose a posibilidade dunha gramática escolar do galego de Asturias (A. Meilán e José A. Fernández Vior), deuse a coñecer un avance sobre a situación sociolingüística na poboación escolar (Xosé Rubal) e tratouse a situación legal do galego no seu ámbito territorial (Manuel González).

Antes da clausura celebrouse unha mesa redonda para discutírense os criterios dunha posible normativa lingüística para o galego de Asturias. Verbo disto fixéronse públicos uns acordos (apéndice documental II), que posteriormente se aplicaron na redacción das *Normas ortográficas e morfolóxicas* da MDGA. Na introducción (p. VIII das *Normas*) sinálase que "a proposta pretende ser unha norma del *galego común asturiano*, porque non pode haber unha norma prá fala da Veiga e outra prá de Tapia ou Ibias. É necesario el sacrificio de solucións particulares na busca dun estándar que recolla da mellor maneira a realidade falada nos diferentes concellos".

Era a primeira vez que na Universidade de Oviedo se analizaba a problemática sociolingüística do extremo occidental de Asturias, onde o galego é lingua propia. Nestes momentos estase preparando a edición das comunicacións do devandito curso.

4.4. *Simposio de Antropoloxía "Nos lindeiros da galegitude I"*

Organizado polo Consello da Cultura Galega, celebrouse os días 5, 6 e 7 de xullo de 1990 nas vilas do Cebreiro, A Proba de Navia e Vilafranca do Bierzo, co fin de "conseguir unha máis racional percepción das semellanzas, diverxencias e peculiaridades nas xentes que

moran alí onde remata o límite imposto pola realidade administrativo-política".

Neste simposio de antropoloxía deuse cabida á cuestión lingüística da *franxa oriental*, tal como se pode apreciar nas actas recentemente publicadas e que figuran na bibliografía final. Concepción Casado tratou a variedade lingüística do Bierzo, Neves Arza presentou un avance da situación sociolingüística do alumnado destas comarcas limítrofes, elaborado pola DEB do ICE de Santiago; e noutra comunicación delimitou a *franxa* e caractericei as súas áreas.

Na sesión lingüística, que tivo lugar en Vilafranca o día 7, presentei unha proposta de mínimos para a implantación por parte do MEC da lingua e da literatura galega en tódolos centros da *franxa*, proposta que fora redactada por A. Santamarina e X. Babarro. Despois dun longo debate sobre o tema, a ampla maioría dos asistentes asumiu esa proposta (apéndice documental III), que posteriormente sería elevada ó Plenario do Consello da Cultura Galega⁴.

4.5. II Congreso da Lingua e Cultura Galegas de Asturias, León e Zamora

Coa colaboración do Clube Cultural "Adiante", a MDGB organizou os días 7 e 8 de decembro de 1990 este II Congreso da *franxa exterior*, no que ocupou un lugar preferente a problemática identidade do Bierzo e a suposta existencia dunha "lingua berciana, mistura de galego e leonés".

---

⁴ A proposta, cunha xustificación previa máis completa verbo do texto lido no Simposio de Antropoloxía, foi aprobada por unanimidade do Pleno do Consello da Cultura Galega o día 5 de outubro de 1990. Cando no mes de marzo de 1991 os medios de comunicación informaron que o Consello elevara a proposta ó Ministerio de Educación e Ciencia, diversos colectivos asturianos denunciaron o suposto expansionismo galego latente en tal proposta.

A Asociación Cultural "Xeira" calificou de "prepotente, cínica y egoísta" esta proposta do Consello, ademais de "expansionista, colonialista y atentatoria contra los derechos de la zona", á vez que estimaba que a actitude da MDGA está "consciente e intencionadamente sirviendo de justificación a los intereses redentoristas del Consello, que se apoya en las reivindicaciones secesionistas de la MDGA" (*LNE*, 16.03.91, p. 57).

A formación política Andecha Astur, pola súa parte, denunciaba o "expansionismo cultural" da Xunta de Galicia. A proposta do Consello da Cultura -diciase nun comunicado- "pone en absoluta evidencia al Gobierno autónomo de la región en su incapacidad de frenar el expansionismo galleguista dentro del territorio asturiano"; ó mesmo tempo solicitaba un novo ordenamento xurídico-político, para evitar un caso coma o presente "en el que es posible que mediante la injerencia gallega se determine desde Madrid la imposición del gallego a los escolares asturianos" (*LVG*, 16.03.91, p. 26).

Nas sesións caracterizouse o galego do Bierzo e a súa contribución ó actual proceso constituínte do galego común (F. Fernández Rei) e analizouse a problemática da cultura galega da comarca (A. Poncelas Abella), así coma os problemas do ensino do galego nesta área (S. Esteban Radío); por outra parte, expúxose a contribución á literatura galega de Ramón González Alegre, escritor berciano en lingua galega (F. Barjiela de Matarrosa).

Elías Torres analizou a contribución da MNL á normalización da *franja exterior*. O mestre e escritor F. Xavier Frías Conde (membro da MDGA) falou da literatura infantil e o seu papel na recuperación da lingua, centrándose no caso do galego de Asturias. Felipe Lubián tratou da identidade galega das Portelas e sinalou as accións normalizadores que se están a realizar nesa área. Na sesión de clausura os asistentes debateron e aprobaron por unanimidade dous manifestos (apéndices documentais IV e V).

Uns meses antes deste Congreso, na II Escola de Verao do Noroeste-O Bierzo (Vilafranca, 24-29/09/90) organizada polo IGSP (Instituto Galego de Socio-Pedagogía) coa colaboración da MDGB, celebrouse unha mesa redonda na sesión do 27 sobre "A situación da Língua Galega en Asturias, O Bierzo, As Portelas (Zamora) e Galicia"⁵.

4.6. I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega de Asturias: "Na busca das raíces da Terra Navia-Eo". Homenaxe a Dámaso Alonso

A MDGA, a asociación máis activa das existentes actualmente na *franja exterior*, organizou estas I Xornadas "coel fin de coñocer mellor as raíces del noso pobo, no mesmo lugar onde nos constituímos como asociación". Desenvolvéronse en Grandas de Salime os días 15 e 16 de decembro de 1990, como lembranza de Dámaso Alonso, estudioso dos falares galegos do occidente asturiano.

Na primeira das sesións Enrique López presentou unha ponencia sobre as exploracións mineiras da época romana nos lindeiros en-

---

⁵ Os participantes foron Xosé Antonio Ron Tejedo (Vicepresidente da MDGA), Nicanor Álvarez Álvarez (Presidente da MDGB), Felipe Lubián Lubián (Membro da Asociación Cultural "Xente Nova" de Lubián) e Elías Torres Feijó (Vicepresidente da MNL). Como moderador actuou Santiago Esteban Radío (Secretario do IGSP), que tamén foi o moderador da mesa redonda "Os avances e os retrocesos na situación da lingua galega en Asturias, O Bierzo, As Portelas (Zamora) e Galicia", celebrada o 19 de setembro de 1991 dentro dos actos da III Escola de Verao do Noroeste-O Bierzo (Vilafranca, 16-21.09.91). Nesta mesa participaron Enrique González Álvarez, Nicanor Álvarez, Felipe Lubián e Elías Torres, en representación da MDGA, MDGB, "Xente Nova" de Lubián e MNL, respectivamente.

tre as dúas comunidades, mentres que Antón Meilán se centrou na constitución histórica da Terra Navia-Eo e nas súas peculiaridades lingüísticas. Xoán Babarro estableceu a fronteira do galego oriental co asturiano occidental nos concellos de Navia, Villallón, Allande e Ibias, baseándose en material inédito da tese de doutoramento que prepara sobre o galego de Asturias.

Na segunda das sesións tratei da importancia na lingüística galega dos traballos de Dámaso Alonso sobre o galego de Asturias e os Ancares; pola súa parte, Celso Martínez disertou sobre a tradición oral na literatura da Terra Navia-Eo.

Na terceira das sesións, Xosé Luís Méndez Ferrín falou do "galego extramurado" Fermín Penzol e Antón Santamarina presentou unha proposta de programa de normalización lingüística para os concellos asturianos de fala galega. Posteriormente, discutíronse e aprobáronse por unanimidade dos asistentes ás Xornadas un manifesto normalizador e outro ecolóxico (apéndices documentais VI e VII).

O punto IV do Manifesto Normalizador de Grandas no que se reclamaba do MEC "a inmediata dotación de profesorado para introducir, a partir del curso 1991-1992, a lingua galega nos diferentes niveles educativos nos centros da zona" provocou a inmediata reacción da Federación de APAs, que axiña realizou unha enquisa entre os pais da comarca, que deu os seguintes resultados: de 1.218 pais preguntados, soamente 32 responderon a favor e 3 abstivéronse (LNE, 11.04.91, p. 16).

Esa enquisa levouse a cabo despois dunha campaña constante de intoxicación en contra da MDGA e da suposta galeguización dunhas comarcas que son lingüística e culturalmente galegas, aínda que oficialmente se pretenda negar unha evidencia; por outra parte, hai que ter en conta o tradicional desleixo institucional pola cuestión lingüística da Terra Navia-Eo, tal como se analizou na primeira parte deste traballo. Ademais, aínda hoxe, a vulgar por titulares dos xornais asturianos e polas reaccións de determinadas autoridades, a palabra GALEGO aplicada á fala destas comarcas que pertenceron á GALLAECIA lucense, parece ser un tabú abondo difícil de superar.

4.7. O galego da "franja" noutros congresos e reunións

O estatus legal e a situación sociolingüística da *franja exterior* galega e do catalán da *franja* de Aragón foi analizado por Artur Quintana, da Universidade de Heidelberg, na comunicación "Die galegische und die katalanische *Franja*: ein Vergleich", presentada no

1. *gemeinsamen Kolloquiums der deutschsprachigen Lusitanistik und Katlanistik*, celebrado en Berlín do 20 ó 23 de setembro de 1990⁶.

No seminario *A lingua galega hoxe: estado da cuestión*, organizado pola U.I.M.P. na Coruña do 1 ó 5 de xullo de 1991 falei sobre "O proceso de normalización lingüística na franxa exterior"; e no *I Seminario Internacional sobre Planificación Lingüística / 1st International Seminar on Language Planning*, organizado polo Consello da Cultura Galega (Santiago, 25-28 de setembro de 1991) presentei a comunicación "A planificación lingüística do galego da *franja* do occidente de Asturias e de Castela-León". Neste mesmo congreso a MDGA figurou na sección de "posters", cun texto bilingüe (galego de Asturias-inglés) no que o seu Presidente Benigno Fernández Braña explicaba a orixe e actividades da asociación⁷.

No *Simpósio de Antropoloxía. Lindeiros da Galeguidade II (Semellanzas, diverxencias, peculiaridades)*, celebrado os días 11, 12 e 13 de xullo de 1991 en Verín, Chaves (Portugal) e Lubián (Zamora) tratei parcialmente a lingua da *franja* na ponencia "Galego oriental: O Bierzo, As Portelas e O Val de Verín", ó igual que o fixo Manuel Taboada na súa análise das "Características lingüísticas nos límites cen-

---

⁶ O texto publicouse no Suplemento III de *Lusorania* (1991), 47-72. Quintana inclúe na *franja* galega tres pequenos illotes lingüísticos na fronteira de Portugal: Eljas e Valverde del Fresno, nas provincias de Salamanca e de Cáceres; Ferreira de Alcántara na provincia de Cáceres e Olivenza na de Badaxoz (p. 47 e mapa da p. 72).

Verbo do "galego" de Salamanca e Extremadura cómpre aclarar que en La Alamedilla (Salamanca) e en Olivenza (Badajoz) úsanse variantes dialectais do portugués moderno (e así o consideran os falantes), mentres que nos tres concellos cacereños da rexión de Xalma (Valverde do Fresno, San Martín de Trevello e As Elías) fállase, segundo Clarinda de Azevedo Maia, "un dialecto de tipo galego-portugués, caracterizado tamén pola presenza de algúns traços tipicamente leoneses" (*Os falares fronteirizos do concelho do Sabugal e da vizinha região de Xalma e Alamedilla*, Coimbra, 1977, 97). En La Alamedilla o falar local de tipo portugués é "muito mais aparentado ao português da vizinha zona fronteiriça do que ao dialecto da região de Xalma" (*Ibidem*, 107-108).

Enrique Gargallo Gil, nunha comunicación (inérita) presentada ó XX Seminario de Lingüística Románica celebrado en Cambridge (3/4 xaneiro de 1992) analizou o hibridismo e a vitalidade das falas cacereñas do Val do Xalma, que "descansen sustancialmente en una base constitutiva de tipo gallego-portugués (*boas noites, ceu, chegar, feito*), lo cual parece explicarse por el origen de los primitivos repobladores de la zona (acaso en parte, también, de extracción astur-leonesa occidental)". Segundo Gargallo, o secular proceso de castellanización a que foi sometido este curruncho de Extremadura, a pesar do illamento verbo de Castela-León e do resto da rexión ata hai pouco, dificulta a consideración como dialecto portugués deste enclave lingüístico; por outra parte, os falantes non teñen conciencia de pertenceren ó bloque galaico-portugués e si de usaren unha fala propia ("valverdeiru" os de Valverde do Fresno, "mañegu" os de Martín de Trevello e "lagarteiru" os das Elías).

⁷ En marzo de 1992 publicouse o número 0 de *A Freita. Revista da MDGA*, centrada na problemática sociolingüística, cultural e ecolóxica da Terra Navia-Eo. Trátase da primeira revista da *franja exterior* escrita integramente en galego.

tro-orientais do galego", con especial atención á fronteira con Portugal. Felipe Lubián Lubián, na sesión celebrada en Lubián, tratou na súa ponencia das "Inquietudes galegas da outra Galicia"⁸.

5. Bibliografía para o estudio da *franza*

5.1. *Lingüística. A fronteira oriental do galego e a caracterización das áreas da franxa*⁹

Babarro González, X.: "A fronteira entre o galego e o asturiano", en *A Freita*, núm. 0 (marzo 1992), 11-15.

Babarro González: "A fronteira lingüística do Galego co Asturiano. Delimitación e caracterización das falas de transición dos concellos de Navia, Villallón, Allande e Ibias" en *Galicia estremeira* (no prelo).

Casado Lobato, C.: "La variedad lingüística del Bierzo", en *Lindeiros I* (1991), 107-111.

Fernández Rei, F.: *Dialectoloxía da lingua galega*, Xerais, Vigo, 1991², especialmente 19-23 e 139-151. Nas pp. 252-257 desta obra figura unha bibliografía detallada para cada área do galego oriental¹⁰.

---

⁸ No *Congreso Internacional da Cultura Galega*, organizado pola Dirección Xeral de Cultura que se celebrou do 22 ó 27 de outubro de 1990 en Santiago, Felipe Lubián presentou unha ponencia sobre a situación da lingua e da cultura galega en Zamora, titulada "Tristuras e ledicias de nacer en ningures: Cousas das Portelas", que vai ser editada nas actas do Congreso.

⁹ Xoán Babarro González está a preparar na Universidade de Santiago a tese de doutoramento *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación sociolingüística*, mentres que Ana Seco Orosa ultima a súa tese de licenciatura sobre *O galego falado na comunidade de Castela-León. Delimitación xeográfica e caracterización lingüística*.

Na Universidade de Oviedo José Antonio Fernández Vior prepara o seu doutoramento cun estudio sobre a fala galega do concello asturiano da Veiga; por outra parte, Fred Boller da Universidade alemana de Kiel está a traballar nunha tese de doutoramento sobre o problema da interferencia lingüística na fonética/fonoloxía e na morfoloxía verbal de falares de Zamora (22 puntos) e zonas colindantes de Ourense (7 puntos) e Portugal (5 puntos de Vinhais e 16 de Bragança).

¹⁰ A esta bibliografía hai que lle engadi-los seguintes traballos:

a) Galego de Asturias: Xosé Lluís García Arias, "Pl-, Cl-, Fl-, ente'l Navia y Eo", en *Lletres Asturianas*, 17 (1985), 25-29; José García García, "A propósito del gallego-asturiano de Allande", en *Archivum*, XXVII-XXVIII (1977-78), 549-554 (recensión da obra de Celso Muñiz, *El habla del Valledor. Estudio descriptivo del gallego-asturiano de Allande (Asturias-España)*, Amsterdam, 1978) e "Sobre el verbo en el habla de El Franco", en *Actas de la primera asamblea regional del bable* (1980), 141-153; Antonio Meilán García, *Arcaísmo y conservadurismo lingüístico en el Concejo de Castropol*,

- Fernández Rei, F.: "Trazos lingüísticos nos límites orientais da galeguidade", en *Lindeiros I*, (1991), 113-128.
- Fernández Rei, F.: "A Terra Navia-Eo, O Bierzo e As Portelas. Delimitación xeográfica e caracterización lingüística do 'galego exterior'", en *Congreso Celanova* (1992), 7-28.
- Fernández Rei, F.: "Galego oriental: O Bierzo, As Portelas e O Val de Verín", en *Actas do Simposio de Antropoloxía Lindeiros da Galeguidade II (Semellanzas, diverxencias, peculiaridades)* (11-12-13 de xullo de 1991. Verín / Chaves (Portugal) / Lubián (Zamora). Consello da Cultura Galega (no prelo).
- García, J.: "Los límites lingüísticos en el Bierzo vistos en la toponimia", en *Tierras de León*, 56 (1984), sen paxinar.
- García García, J.: "Sobre las variantes lingüísticas gallego-asturianas" en *BIEA*, 43, 132 (1989), 743-756.
- Gutiérrez Tuñón, M.: "La frontera entre el leonés y el gallego en el Bierzo (León)", en *XVI Congrès Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques*, Mallorca, 1980; II (1985), 517-521.
- Gutiérrez Tuñón, M.: "Apuntes dialectales sobre el Bierzo", en *RDTP*, XXXVI (1982), 129-136.
- Gutiérrez Tuñón, M.: *El habla de El Bierzo (León)*, Instituto de Estudios Bercianos, Ponferrada, 1986.
- Gutiérrez Tuñón, M.: "El gallego de El Bierzo (León)", en *Actas II Congreso Internacional da Lingua Galego-Portuguesa na Galiza* (Santiago-Ourense, setembro 1987), Associação Galega da Língua (1989), 131-135.
- Instituto da Lingua Galega: *Atlas Lingüístico Galego. Vol. I Morfoloxía verbal*, 2 tomos, Fundación Pedro Barrié de la Maza, A Coruña, 1991. Hai 7 puntos da Terra Navia-Eo, 5 do Bierzo e 3 das Portelas.
- Meilán, A.: "A zona asturiana do Eo-Navia, zona lingüística galega", en *Congreso Celanova* (1992), 57-59.

---

memoria de licenciatura (inédita), Univ. de Oviedo, 1980, e "Los posesivos en el concejo de Castropol: funciones y valores", en *Lletres Asturianas*, 4 (1982), 50-54; José Luis Pérez de Castro, "Contribución léxica al gallego-asturiano (III)", en *Archivum*, 37-38 (1987-1988), 221-236.

En *Lletres Asturianas* Josefina Pérez Fernández publicou o "Vocabulariu de Tox (Navia) (A-D)", 30 (1988), 121-139; (E-H), 31 (1988), 133-160; (K-O), 33 (1989), 123-146; (P-R), 34 (1989), 77-99 e (S-Z), 35 (1990), 69-85. Na mesma revista Xosé M. Suárez Fernández publicou o "Vocabulariu de Mántaras (Tapia)" (A-E), 36 (1990), 73-103; (F-R), 38 (1990), 91-115 e (S-Z), 39 (1991), 41-56.

b) Galego do Bierzo: José R. Fernández González, "Dichos y refranes del Valle de Ancares (León)", en *RDTP*, XL (1985), 191-219, e *Toponimia del Bierzo (León) y etimología popular*. Separata das *Actas del I Congreso Internacional de la lengua española*, Cáceres (1987), editadas por M. Ariza, A. Salvador e A. Viudas.

- Meilán García, A.: "De cuestións históricas e lingüísticas sobre el galego de Asturias" en *Galicia estremeira* (no prelo).
- Neira, J.: "La realidad lingüística de Asturias", en *Mapa lingüístico de la España actual*, Fundación Juan March (1986), 61-76.
- Tuñón, M.: "El habla berciana", en *Revista del Instituto de Estudios Bercianos*, 1 (1981), 5-12.

5.2. Sociolingüística

5.2.1. Conflicto lingüístico e normalización

a) Xeneralidades¹¹

- A. G.: "Residuos del tercer canal. En los últimos años se han instalado en El Bierzo unas 8.500 antenas para captar la TVG", en *Diario de León* (7.05.89), 18.
- Abuín de Tembra, A.: "Glotocidio", en *ECG* (16.12.89), 61.
- Alarcos Llorach, E.: "¿Galicia asturiana o Asturias gallega?", en *LVA* (17.12.90).
- Álvarez, X.: "A favor de la llingua asturiana", en *LNE* (25.01.91), 30.
- Álvarez Blanco, Mª R.: "Viaxe a unha terra esquencida", en *Teima*, 25 (2-9 xuño 1977), 24.
- A Nosa Terra*: "Xornadas do Galego Exterior. Crece a reivindicación lingüística nas raias orientais con Astúries, León e Zamora", en *A Nosa Terra* (30.11.89), 8.
- A Trabe de Ouro*: "A Nosa Terra, O Bierzo, Entre-as-dúas-Portelas. I Congreso da Lingua e da Cultura Galegas en Asturias, León e Zamora", en *A Trabe de Ouro*, 1 (1990), 127-130.
- A Trabe de Ouro*: "Manifestos de Vilafranca do Bierzo e de Grandas de Salime", en *A Trabe de Ouro*, 5 (1991), 141-144.

¹¹ A creación da MDGA en outubro de 1988 e a subvención de 1.200.000 pts. dadas pola Xunta de Galicia a este colectivo asturiano (agosto 1989) provocou no seu día fortísimas reaccións en contra nalgúns sectores intelectuais e políticos do Principado ante o "perigo" do posible "expansionismo galeguista" máis alá do Eo. En Galicia a prensa, a radio e a TV tamén se ocuparon amplamente da problemática do conflito lingüístico da *franja exterior*, polo que se deu a coñecer unha realidade practicamente descoñecida.

En moitos dos artigos da prensa de Oviedo e de Galicia que figuran neste subapartado de xeneralidades aparece reflectida a presunta galeguización e/ou colonización do occidente asturiano, ó igual cá polémica existente no Principado sobre a paralizada Lei do Bable, que contén un artigo sobre o "astur-galaico", e que o novo goberno do Principado intenta consensuar (*LNE*, 19.03.92, p. 22). Tamén se inclúen algúns artigos e entrevistas sobre a *llingua* asturiana, con referencias á situación lingüística da Terra Navia-Eo.

- C<arballa>, X.: "As Xornadas de Grandas reafirman as reivindicacións do galego do Principado. Asinado un acordo entre a Xunta e o goberno asturiano para a formación do profesorado", en *A Nosa Terra*, 458 (20.12.90), 11.
- Couselo: "O Bierzo, primeira comarca. Mientras Galicia experimenta con híbridos comarcales, Castilla y León crea una entidade con autonomía onde no se perdeu o idioma galego", en *ECG* (9.03.91), 24.
- Cheford Rad: "El proxecto do bable está xa máis cerca do consenso", en *LVA* (11.05.89).
- Cheford Rad: "Fracasa o último intento de consenso sobre a lei do bable", en *LVA* (25.05.89), 18.
- Eiré, A. / Luca, G.: "Ser galego en Asturias", en *A Nosa Terra*, 359 (20.10.88), 1-4.
- Eiré, A.: "Cúmio galaico-asturiano. González Laxe: retrato dun colonizado" en *A Nosa Terra*, 378 (9.03.89), 6.
- E<iré>, A.: "TVG en Asturias. Os veciños levan recollidas 1000 sinaturas para peder [sic] imaxes da nosa TV. Clausuran un repetidor da TVG en Navía", en *A Nosa Terra*, 426 (29.03.90), 11.
- El Progreso*: "El Principado protegerá su uso. Entre 40 y 60.000 persoas hablan galego en Asturias", en *El Progreso* (10.07.88), 16.
- Escudero, F.: "El Occidente, contra la 'galleguización'", en *LNE* (5.03.89), 26-27.
- Fabián, A.: "Asturianos de Occidente rechazan todo intento de galleguización", en *HL* (23.07.90), 15.
- F. Álvarez, F.: "Galleguización", en *LNE* (11.11.89), 2.
- Fernández, A.: "Grandas de Salime: crónica dun congreso. Sobre a normalización da lingua galega en Asturias", en *Cultural-90 de El Ideal Gallego*, A Coruña, 8 (21.12.90), 1.
- Fernández Braña, B.: "El galego de Asturias, hestoria dun esquecemento", en *LNE* (19.05.89), 55.
- Fernández Braña, B.: "El galego de Asturias. Historia dun esquecemento", en *LVG* (25.05.89), 19.
- Fernández Braña, B.: "¿Transculturización e glotocidio na Asturias de fala galega?", en *A Trabe de Ouro*, 4 (1990), 81-89.
- Fernández Braña, B.: "A MDGA e a actividade normalizadora no occidente asturiano", en *Congreso Celanova* (1992), 73-74.
- Fernández Braña, B.: "A MDGA e a luita pola normalización da lingua e da cultura galega no extremo occidental de Asturias", en *Galicia estremeira* (no prelo).
- Fernández Lorences, T.: "¿A favor de la llingua asturiana...?", en *LNE* (1.02.91).

- Fernández Martínez, L. / García Rodríguez, D.: "Na busca das raíces da terra Navia-Eo', en homenaxe a Dámaso Alonso. I Xornadas da lingua e da cultura galegas de Asturias", en *Faladeira. Revista de "Irmanciños da Fala"*, Ponteareas, 4 (Nadal 1990), 6-7.
- Fernández Rei, F.: "A normalización lingüística da Galicia Exterior (I)", en *DG* (3.06.88), 16.
- Fernández Rei, F.: "A normalización lingüística da Galicia Exterior (e II)", en *DG* (4.06.88), 16.
- Fernández Rei, F.: "A normalización lingüística en Galicia" en *LVG* (26.01.89), 24.
- Fernández Rei, F.: "A problemática lingüística no occidente de Asturias", en *LVG* (28.01.89), 21.
- Fernández Rei, F.: "Crónica da problemática da Asturias de fala e cultura galegas", en *A Trabe de Ouro*, 2 (1990), 187-191.
- Fernández Rei, F.: "A planificación lingüística do galego da franxa do occidente de Asturias e de Castela-León". Actas do *I Seminario Internacional sobre Planificación Lingüística / 1st International Seminar on Language Planning* (Santiago 25-28 setembro 1991), Consello da Cultura Galega (no prelo).
- Fernández Rei, F.: "A normalización lingüística do galego en Asturias", en *Ólissbos*, 11 (abril 1992), 82-91.
- Fernández Rei, F.: "O 'Celanova, Casa dos Poetas', un recoñecemento á MDGA", en *A Trabe de Ouro*, 10 (no prelo).
- Franco García, D.: "Polémica y demagogia en torno al reemisor de TVG de El Mondigo", en *La Comarca del Eo*, Ribadeo (25.01.92), 4.
- F[rías] Conde, X.: "¿Qué conto é ese de que falamos galego?", en *A Freita*, núm. 0 (marzo 1992), 9-10.
- García, J. C.: "La prensa gallega presiona a la Xunta para que exija apoyo a su lengua al Gobierno del Principado. Protestas en Galicia por el abandono del idioma gallego en el occidente asturiano" en *HL* (25.07.88).
- García García, J.: "En defensa de nuestro galaico-asturiano", en *LNE* (5.12.90), 34.
- Giráldez, X. A.: "La normalización. El futuro de la lengua gallega más allá de sus propias lindes", *ECG* (3.2.91), 57.
- González Álvarez, E.: "Los asturianos que hablan gallego, marginados", en *LNE* (15.09.88).
- González Álvarez, E.: "Parece que no se entiende que existan asturianos que se expresan en gallego" (entrevista ó presidente da MDGA), en Suplemento Cultural de *LVA*, 33 (21.06.90), 29.

- González Álvarez, E.: "La política lingüística de la 'llingua'" (entrevista a Antón García, Coordinador do Servicio de Política Lingüística do Principado), en *Suplemento Cultural de LVA*, 55 (24.01.91), 29.
- Goyanes, E.: "Grupos de profesionais de Asturias andan á procura dunha subnorma recoñecida para a súa lingua", en *ECG* (7.06.88), 20.
- Gracia Noriega, J. I.: "Personas y hechos de Asturias. Galleguización" en *LNE* (14.03.89).
- Gracia Noriega, J. I.: "Las rejas de papel. Vino y sidra", en *HL* (27.03.89).
- Jardón, J.: "La Trapa, gallega o asturiana según convenga. La localidad de Villanueva de Oscos se aprovecha de estar en la línea limítrofe entre las dos comunidades", en *LNE* (1.05.90), 16.
- Jardón, J.: "Fraga inaugura el repetidor de Ribadeo para que 'la otra orilla no pierda nuestra habla'", en *LNE* (12.01.92), 18.
- La Comarca del Eo*: "El gallego de Asturias", en *La Comarca del Eo*, Ribadeo (5.01.90), 6-7.
- La Nueva España*: "Los políticos hablan del asturiano. Una lengua sin acuerdo", en *LNE* (9.02.92), 41-42.
- La Voz de Asturias*: "Cautela política hacia el bable" (opinión dos candidatos á Presidencia do Parlamento do Principado), en *Suplemento Cultural de LVA*, 69 (2.05.91).
- La Voz de Asturias*: "La viabilidad de la ley del bable queda en manos del PSOE", en *LVA* (19.05.89), 23.
- La Voz de Asturias*: "Las claras fronteras políticas se difuminan culturalmente. El 10% de la población del occidente astur se inclina por una identidad gallega", en *LVA* (15.11.90), 27.
- La Voz de Galicia*: "El ejecutivo del Principado considera una injerencia la ayuda de la Xunta para siete trabajos de investigación. Una subvención a la Mesa prá Defensa del Galego de Asturias enfrenta a los gobiernos autónomos", en *LVG* (16.08.89), 13.
- López, A.: "Las ondas autonómicas entran en conflicto. Navia reclama ver la televisión gallega", en *LVA* (25.04.90), 21.
- López, A.: "La televisión gallega 'invade' el Principado", en *LVA* (12.01.92), 17.
- López Roca, A. / Ron Tejedo, X. A.: "Solos ante o perigo" [sobre a captación da TVG no occidente de Asturias], en *A Freita*, núm. 0 (marzo 1992), 20-21.
- López Rodríguez, J.: "O galego exterior, un adorno para a Xunta" (entrevista con Xoán Babarro), en *Diario 16 de Galicia*, Vigo (1.03.92), 10.

- L<ópez> Témez, R.: "O Bierzo. Unha Galicia que perdéu a súa identidade", en *Teima*, 29 (30 xuño-7 xullo 1977), 14-15.
- L<ópez> T<émez>, X.: "Noticia do Bierzo", en *Espiral. Periódico independentista de información e debate*, Porto, 14 (marzo/abril 1985), 10.
- L<ópez> T<émez>, X.: "Constituída o pasado fin de semana en Corullón. A Mesa para a Defensa do galego do Bierzo pede o mesmo tratamento que recibe o castellano", en *A Nosa Terra*, 427 (5.05.90), 9.
- L<ópez> T<émez>, X.: "É considerado como escaso e falto de contido real. A bisbarra do Bierzo xa ten o seu propio Estatuto", en *A Nosa Terra*, 469 (14.03.91), 6.
- López Témez, X.: "O Bierzo hoxe", en *Congreso Celanova* (1992), 79-81.
- Llope, X. I.: "De colonizados y colonizadores", en *LNE* (22.03.89), 30.
- Llope, X. I.: "Asturias y Galicia: Notas a un desencuentro", en *LNE* (30.12.90), 61.
- Macías Macías, F.: "O Bierzo, ¿unha entelexía?", en *Congreso Celanova* (1992), 83-85.
- Manzano Rodríguez, P.: "El proyecto de ley de protección del bable y la enseñanza", en *LNE* (13.04.89).
- Martínez Fernández, C.: "A TVG e el occidente asturiano", en *A Freita*, núm. 0 (marzo 1992), 8.
- Maseda, A.: "Es hablado por unha población que ronda las 54.000 personas. Los asturianos quieren normalizar el uso del gallego en los concejos de la parte occidental del Principado" en *LVG* (7.07.88), 72 (derradeira páxina).
- Maseda, A.: "En las comarcas del Eo y el Navia se ha creado una asociación de defensa del idioma. La zona occidental de Asturias enarbola la bandera del gallego para defender su identidad", en *LVG* (13.12.88), 28.
- Maseda, A.: "Entidades culturales y asociaciones profesionales abanderan la potenciación del idioma. Los 160.000 gallegohablantes de Asturias, Bierzo y Zamora establecen canales de acercamiento a la tierra de Breogán", en *LVG* (7.03.89), 80 (derradeira páxina).
- Mediavilla, A.: "Dominio del hablante", en *La Comarca del Eo*, Ribadeo (17.08.88).
- Méndez Ferrín, X. L.: "¿Colonizar Asturias?", en *FV* (13.03.89), 2.
- Méndez Ferrín, X. L.: "Crónica do Bierzo", en *FV* (24.12.90), 2.
- Méndez Ferrín, X. L.: "A Galicia asturiana (I)", en *FV* (31.12.90), 2.
- Méndez Ferrín, X. L.: "A Galicia asturiana (II)", en *FV* (14.01.91), 2.

- Méndez Ferrín, X. L.: "A Galicia asturiana (e III)", en *FV* (21.01.91), 2.
- Moreno, M.: "Gallego, si, gracias. Los alumnos de las zonas limítrofes de Castilla y León podrán estudiar la lengua vecina", en *El País. Diario independiente de la mañana*, Madrid (2.04.89), 20.
- Neira, J.: "El Bierzo asturiano", en *LNE* (19.11.89), 2.
- Piñeiro, P.: "Asturies, patria queridiña. A Xunta ten que facer frente ás reivindicacións do occidente astur que quere seguir falando galego", en *DG* (6.08.90), 12.
- P < iñeiro >, P.: "Eilao, a filoloxía do SOS", en *DG* (6.08.90), 12.
- Poncelas Abella, A.: "En torno al gallegoberciano", en *La Crónica*, León (4.04.89), 14.
- Quintana, A.: "Die galicische und die katalanische *Franja*: ein Vergleich", en *Akten des 1. gemeinsamen Kolloquiums der deutschsprachigen Lusitanistik und Katalanistik* (Berlin, 20-23 September 1990), preparadas por U. Herrman e A. Schönberger, Beihefte zu *Lusorama* / Suplementos de *Lusorama*, III (1991), 47-72.
- Rebustiello: "Cerca de 50.000 ciudadanos del occidente usan la 'fala' gallega. 'Ni separatistas ni nada, que aquí todos estamos orgullosos de ser asturianos'", en *LVA* (22.3.89), 18.
- Rielo, N.: "O Occidente de Asturias e Galicia. Don Antonio Lombardía, un galego no cabido da sé ovetense". En "Táboa redonda" de *El Progreso* (23.01.91), I.
- Rodríguez, S.: "Galicia, patria querida". Suplemento dominical de *FV* (21.05.89), I e VI-VIII.
- Rodríguez Fernández, P.: "Deixaide os bables en paz", en *LNE* (15.03.89), 42.
- Rubiera, P.: "El 61'2 por ciento de los asturianos se declara a favor de oficializar el bable", en *LNE* (3.02.92).
- Rubiera, P.: "El estudio spbre el bable 'urge' a un consenso para su normalización", en *LNE* (12.02.92), 48.
- Santolaya, P.: "Asturianizar, no galleguizar", en *HJ* (27.03.89).
- Sarille, X. M.: "Pola defensa do galego de Asturias", en *A Nosa Terra*, 359 (20.10.88), 4.
- Suárez, S.: "El gobierno de Asturias acusa a Galicia de hacer una política lingüística expansionista", en *LNE* (18.11.90), 24.
- Suárez Fernández, X.: "El castellanu vieno después del bable", en *LNE* (1.04.89).
- TVE-G. O 4 de xaneiro de 1991, na programación de Galicia (mediodía) emitiu o informe "Nos lindeiros da galegitude" sobre a problemática da normalización do galego en Asturias, León e Zamora (15').

TVG. No programa *As de ouros* emitiuse en 1990 unha reportaxe titulada "A Galicia exterior". Na 1ª entrega analizouse a situación da Terra Navia-Eo, a 2ª dedicouse ó Bierzo e a 3ª ás Portelas.

b) Estatus legal

González Álvarez, E.: "El gallego de Asturias: el problema de las lenguas supracomunitarias" en *LVA* (25.01.90), 28.

González <Álvarez>, E.: "Sobre la Ley de Protección del Bable" (entrevista con Joaquín Varela, Profesor Titular de Dereito Constitucional), en Suplemento Cultural de *LVA*, 26 (3.05.90).

González Álvarez, E.: "O galego de Asturias no Proxecto de Lei de Protección do Bable", en *Congreso Celanova* (1992), 61-71.

González González, M.: "Problemática legal do galego no seu ámbito territorial", en *Congreso Celanova* (1992), 43-51.

López Mira, A. X.: "Posibilismo xurídico de reintegración administrativa no marco legal vixente, en *Congreso Celanova* (1992), 53-56.

Monteagudo, X.: "A oficialidade da lingua galega: o marco legal", en *Grial*, 107 (1990), 387-398.

Morán, P.: "La hora de la verdad para la 'lingua'" (entrevista con L. Tolívar Alas, Catedrático de Dereito Administrativo), en *LVA. El Domingo* (17.04.88), 8.

Santolaya, P.: "Asturianizar, no galleguizar", en *HL*, (27.03.89).

Sarille, X. M.: "Sobre a futura regulación legal do galego de Asturias", en *ECG* (7.06.88), 20.

Tolívar Alas, L.: "Normalización lingüística y Estatuto asturiano", en *Lletres Asturianas*, 31 (1989), 7-24.

Tolívar Alas, L.: "Reflexiones jurídicas sobre la situación lingüística de Asturias. Las carencias del 'mapa de las lenguas'", en Suplemento Cultural de *LVA*, 7 (21.12.89), 29.

Tolívar Alas, L.: "Reflexiones jurídicas sobre la situación del bable en Asturias. La protección de la variedad lingüística", en Suplemento Cultural de *LVA*, 8 (8.12.89), 36.

c) A normalización no ensino. Usos e actitudes

Consello da Cultura Galega: *A implantación do galego no ensino nas zonas galego-falantes de Asturias, León e Zamora*. Santiago, 1991 (Figura como apéndice documental en *Lindeiros I* (1991), 175-181).

García Fernández, M. C.: *Actitudes lingüísticas na franxa occidental de Asturias: unha aplicación do diferencial semántico*. Memoria de

- licenciatura. Departamento de Métodos de Investigación e Diagnóstico en Educación. Universidade de Santiago, 1990.
- Madera Coto, M.: "Primeiros pasos del gallego-asturiano na escola" (traducción de X. M. Suárez Fernández), en *Trébole. Revista pedagóxica*. Conseyería d'Educación, Cultura y Deportes do Principau d'Asturies, 6 (1991), 9-22.
- Rubal, X. / Arza, N. / Veiga, D.: *A lingua nas franxas occidentais de Asturias, León e Zamora. Alumnado adolescente e profesorado*. Consello da Cultura Galega, Santiago, 1992.
- Santamarina, A.: "Proposta de programa de normalización lingüística para os concellos de Asturias de fala galega", en *Galicia estre-meira* (no prelo).
- Veiga, D. / Arza, N. / Rubal, X.: "Situación sociolingüística do alumnado das zonas limítrofes con Galicia", en *Lindeiros I* (1991), 129-139.

5.2.2. Normativización lingüística

- La Voz de Asturias*: "La Mesa edita normas ortográficas y gramaticales del gallego en Asturias", Suplemento Cultural de *LVA*, 37 (19.09.90), 27.
- Mesa prá Defensa del Galego de Asturias: *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias*, 1990. Recensión de R. M. López Gato en *Cadernos de Lingua*, 2 (2º semestre 1990), 215-216
- Redacción de *A Freita*: "Consideraciois al redor dun artigo publicado na revista *Trébole*", en *A Freita*, núm. 0 (marzo 1992), 16-17.
- Santamarina, A.: "Sobre a normativización do galego exterior", en *Congreso Celanova* (1992), 37-41.

5.3. Antropoloxía, cultura e historia. A problemática identidade das comarcas da "franca exterior"

- Balboa, J. A.: "El Bierzo y los bercianos", en *Tierras de León*, 61 (1985), sen paxinar.
- Ballano Bueno, A.: "O derradeiro concello de Zamora: Porto de Sanabria", en *Nos Lindeiros* (1990), 97-109.
- Ballano Bueno, A.: "Nos lindeiros da galeguidade: Porto de Sanabria", en *Lindeiros I* (1991), 159-163.
- Carrera, V.: "Racha-las fronteiras (Cara a unha ecoloxía lingüística do galego)", en *Congreso Celanova* (1992), 87-89.
- Casariogo, J. E.: "La verdad sobre los límites de Asturias y Galicia", en *LNE* (marzo 89).

- Cueto, J.: "Priscilianos, asturianos y gallegos", en *LVA* (17.12.90), 5.
- Diego, F.: "La Asociación Antola recuperó experimentalmente una fiesta que no se celebraba desde 1935. San Antolín de Ibias resucitó este año la antigua mascarada de 'Os reises'", en *LNE* (9.01.90), 18.
- Fernández de Rota e Monter, X. A.: "A polémica identidade do Bierzo" en *Nos lindeiros* (1990), 19-35.
- García García, J. L.: "Discursos y fronteras: límites físicos, límites sociales y límites mentales", en *Lindeiros I* (1991), 55-65. Estúdiase a Comarca dos Ozcós.
- García García, J. L. et alii: *Rituales y proceso social. Estudio comparativo en cinco zonas españolas*. Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales. Ministerio de Cultura, Madrid, 1991.
- González Reboredo, X. M.: "Espacialidade matrimonial e herdanza nos lindeiros de Asturias, Galicia e León", en *Lindeiros I* (1991), 81-95.
- Lorenzo, R.: "A constitución histórica do galego como lingua románica e de Galicia como entidade nacional", en *Congreso Celanova* (1992), 29-35.
- Meilán García, A.: "Facendo un pouco de historia", en *A Freita*, núm. 0 (marzo 1992), 18-19.
- Meilán García, A.: "De cuestións históricas e lingüísticas sobre el galego de Asturias" en *Galicia estremeira* (no prelo).
- Pérez Negreira, Mª M.: "Niveis de identidade nunha fronteira berciano-galega: Oencia", en *Nos lindeiros* (1990), 57-80.
- Pérez Negreira, Mª M.: "Oencia: síntese cultural máis aló dunha fronteira", en *Lindeiros I* (1991), 153-157.
- Rodríguez Campos, X.: "Como pensar a identidade nos límites: Os Ancares", en *Lindeiros I* (1991), 73-80.
- Silveira, H. / Cela, M.: "A cultura galega no Bierzo", en *Congreso Celanova* (1992), 75-77.
- Varela Ben, M. M^a.: "No occidente asturiano: San Antolín de Ibias", en *Nos lindeiros* (1990), 37-56.
- Varela Ben, M. M^a.: "Aproximación ós lindeiros da galeguidade nunha zona do occidente asturiano: San Antolín de Ibias", en *Lindeiros I* (1991), 147-151.

5.4. Miscelánea

- Babarro, X. et alii: *Os contos do xilgaro. Contos galegos de Asturias, León e Zamora*, Diario 16 de Galicia, [Vigo], 1992.

- Babarro González, X.: "Antolín Santos Mediante Ferrara. Un escritor da Galicia de Asturias", en *A Trabe de Ouro*, 11 (1992) (no prelo).
- Fernández Rei, F.: "Os traballos de Dámaso Alonso sobre o galego de Asturias e dos Ancares. A súa importancia na historia da lingüística galega", en *Galicia estremera* (no prelo).
- Frías Conde, F. X.: *El xabril que quería engalar e outros relatos*. MDGA "Castelo das Letras", Ed. Ambitu, Oviedo, 1991. Recensións de A. Rial Aparicio en *A Trabe de Ouro*, 9 (1992), 111-112, e de X. Barcia López: "El xabril que xa engalou", en *A Freita*, núm 0 (marzo 1992), 7-8.
- López Fernández, E.: "Pedras Apañadas. Explotacións mineiras de época romana na fronteira galaico astur de Grandas de Salime e Fonsagrada", en *Galicia estremera* (no prelo).
- Martínez Fernández, C.: "Semántica e pragmática da literatura oral da comarca Navia-Eo", en *Galicia estremera* (no prelo).
- Méndez Ferrín, X. L.: "Fermín Penzol e o nacionalismo galego", en *Galicia estremera* (no prelo).

5.5. Abreviaturas bibliográficas

- A Freita*. Revista da MDGA. Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca. Eilao (Asturias).
- A Nosa Terra*. Promocións Culturais Galega. Santiago-Vigo.
- Archivum*. Revista de la Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Oviedo.
- A Trabe de Ouro*. Publicación Galega de Pensamento Crítico. Grupo Sotoblán. Santiago.
- BIEA*: Boletín del Instituto de Estudios Asturianos. Oviedo.
- BOPG*: Boletín Oficial Parlamento de Galicia.
- Congreso Celanova*: García Crego, X. M. (ed.): *Comunicacións I Congreso da Lingua e a Cultura galegas en Asturias, León e Zamora*. Clube Cultural Adiante, Vigo, 1992.
- DG*: *Diario de Galicia*. Vigo <Publicación diaria>.
- DOG*: *Diario Oficial de Galicia*.
- ECG*: *El Correo Gallego*. Santiago de Compostela <Publicación diaria>.
- El Progreso*. Lugo <Publicación diaria>.
- FV*: *Faro de Vigo*. *Diario Decano de la prensa nacional*. Vigo.
- Galicia estremera*: F. Fernández Rei (ed.): *Da Galicia estremera. Estudos sobre a lingua e a cultura galegas de Asturias* (título provisorio), Ed. Xerais, Vigo (no prelo). Contén as ponencias das I

- Xornadas da Lingua e da Cultura Galega de Asturias "Na busca das raíces da Terra Navia-Eo". Homenaxe a Dámaso Alonso, organizadas pola MDGA en Grandas de Salime os días 15 e de 16 decembro de 1990.*
- Grial. Revista Galega de Cultura.* Galaxia. Vigo.
- HL: Hoja del Lunes.* Oviedo.
- Lindeiros I:* X. M. González Reboredo / X. A. Fernández de Rota (coords.): *Actas do Simposio de Antropoloxía "Lindeiros da Galeguidade I"* (5/6/7 de xullo de 1990. O Cebreiro/ A Proba de Navia/ Vilafranca 1990). Consello da Cultura Galega, Santiago, 1991.
- LNE. La Nueva España. El periódico de Asturias.* Oviedo.
- Lusorama.* TFM -Domus Editoria Europaea. Frankfurt am Main.
- LVA: La Voz de Asturias. Diario Regional Independiente.* Oviedo.
- LVG: La Voz de Galicia.* A Coruña <Publicación diaria>.
- Lletres Asturianas.* Boletín Oficial de l'Academia de la Llingua Asturiana. Principáu d'Asturies. Uviéu.
- Nos lindeiros: Nos lindeiros da galeguidade 1.* Xosé A. Fernández de Rota e Monter (Dir.). Consello da Cultura Galega/ Comisión de Antropoloxía, Santiago, 1990.
- Ólisbos. Os amantes da palabra.* Asociación Cultural Ólisbos, os amantes da palabra. Facultade de Filoloxía da Universidade de Santiago de Compostela.
- RDTP: Revista de Dialectología y Tradiciones Populares.* CSIC. Madrid.
- Teima. Revista galega de información xeral.* Sociedade Galega de Publicacións. Santiago.

APÉNDICES DOCUMENTAIS

I

MANIFESTO DAS COMUNIDADES DE LINGUA E CULTURA GALEGAS DE ASTURIAS, LEÓN E ZAMORA

Reunidos en Celanova os días 21 e 22 de decembro de 1989 representantes do occidente de Asturias, do Bierzo e dos concellos de fala e cultura galegas de Zamora, así como de Galicia, para analizarmos conxuntamente a problemática lingüística, sociocultural e xurídica da franxa que estrema coa actual Galicia administrativa, facemos público o seguinte MANIFESTO:

I. As comarcas máis occidentais de Asturias, León e Zamora posúen non só unha lingua común á da Galicia administrativa, senón tamén un patrimonio cultural común; como se pode apreciar -entre outros aspectos- na antropoloxía, na arqueoloxía e no dereito consuetudinario. A todos compete que esta identidade cultural sexa respectada e preservada.

II. Esiximos da Xunta de Galicia a estricteza e inmediata efectividade das previsións do art. 21.2 da Lei de Normalización Lingüística, relativo á protección da lingua galega falada en territorios limítrofes coa Comunidade Autónoma, na actualidade totalmente indefensos e sometidos ó perigo de transculturización.

III. Esiximos das autoridades das Comunidades Autónomas de Asturias e Castela-León o pleno respecto da identidade lingüística e cultural das comarcas occidentais de fala e idiosincrasia galegas, á vez que demandamos que se tomen as medidas necesarias que garantan o exercicio dos dereitos emanados dese patrimonio lingüístico e cultural.

IV. Reclamamos que nas convocatorias dos organismos da Xunta de Galicia, en especial das Consellerías de Educación e de Cultura (concursos escolares, prensa escolar, proxectos de investigación...) se declare expresamente que poden acollerse ás mesmas os centros de ensino, os colectivos socioculturais e as persoas das citadas zonas.

V. Reivindicamos que no distrito universitario único de Galicia teñan idénticos dereitos de acceso os estudantes que proceden dos concellos de lingua e cultura galegas do occidente de Asturias, León e Zamora que os procedentes da Galicia administrativa. O mesmo demandamos para o ensino básico e non universitario.

VI. Reclamamos da Xunta de Galicia que reforme os programas de ensino básico e medio para incluír neles a realidade xeográfica, lingüística e sociocultural das citadas zonas da Galicia non administrativa.

VII. Reclamamos dos poderes públicos a adopción das medidas necesarias que garantan a plena cobertura da RTVG e da RTVE-G en toda a franxa estremeira con Galicia. Igualmente pedimos que ámbolos Entes Públicos de radiotelevisión establezan unha rede de correspondencias en todas estas comarcas.

VIII. Esiximos das diferentes administracións públicas o total respecto pola auténtica toponimia galega destas zonas.

IX. Finalmente queremos deixar claro que a normalización lingüística do occidente de Asturias, León e Zamora ten que vehicularse no actual galego común, sen prexuízo de que nunha primeira fase, especialmente no ensino, poida aplicarse unha

subnorma lingüística que acolla algunhas peculiaridades propias, inexistentes no galego común.

Os participantes no I Congreso da Lingua e a Cultura Galegas en Asturias, León e Zamora manifestámo-la nosa vontade de dar continuidade a estes encontros co fin de facer un seguimento do proceso de normalización lingüística en todo o territorio de fala galega.

Celanova, 22 de decembro de 1989

II

ACORDOS DO CURSO "LOS CARACTERES GENERALES DEL GALLEGO DE ASTURIAS / OS CARACTERES XERAIS DO GALEGO DE ASTURIAS"

1º. As falas del extremo occidental de Asturias son unha variante del galego oriental, e non un galego asturianizado nin un asturiano agalegado. Datos lingüísticos e extralingüísticos (toponimia, etnografía, epigrafía, dereito consuetudinario...) confirman a unidade lingüística e cultural coa zona galega vecía.

2º. As normas ortográficas e morfolóxicas que se elaboren pra esta zona deben ter sempre como referencia el galego común, respectando a personalidade lingüística da área.

3º. Os poderes públicos del Principado de Asturias deben iniciar xa uha política de dignificación e normalización tanto del galego no occidente como da lingua asturiana no resto da provincia, con especial atención al ámbito escolar.

Oviedo, 16 de marzo de 1990

III

PROPOSTA DOS "LINDEIROS DA GALEGUIDADE I"¹²

1. Que se inclúa a lingua galega como materia de ensino nun programa experimental de tres anos nas comunidades galego falantes de Asturias, León e Zamora, respectando ata onde sexa aconsellable as variantes lingüísticas locais, en especial na comunicación oral. A parte das razóns aducidas na exposición de motivos, debemos engadir aquí que son numerosos os escolares destas comarcas que cursan estudos medios ou superiores en centros de Galicia: teren cursado galego aproximaría os currículos escolares destas zonas ós da Comunidade Galega e facilitaría a integración dos alumnos que, polos motivos que for, se trasladasen a cursa-los estudos medios ou superiores a Galicia".

2. Que se creen equipos de profesores nos distintos niveis de ensino dependentes do Ministerio de Educación e Ciencia para atender estas necesidades ou ben que se establezan os acordos necesarios coa Consellería de Educación da Xunta de Galicia para colaborar prestando os medios humanos e materiais necesarios.

---

¹² Cf. nota 4.

3. Que se cree unha comisión por cada provincia que faga un seguimento do programa experimental e regulamente os mecanismos a seguir para unha equiparación dos programas cos que se desenvolven na Comunidade Autónoma Galega.

4. Que a Lingua e a Literatura Galegas sexan consideradas materias obrigatorias nos plans de Reforma, cun programa idéntico ó da Comunidade Autónoma Galega.

5. Que se promova a curto prazo o desenvolvemento de proxectos lingüísticos de centro para a incorporación progresiva do galego como lingua vehicular de ensino, particularmente con nenos de idade máis nova e naqueles centros onde por seren maioría os nenos galego falantes o ensino na súa lingua é máis factible.

6. Que se estimule a incorporación do galego nas comunicacións internas e externas da comunidade escolar".

Vilafranca, 7 de xullo de 1990

IV

MANIFESTO DE VILAFRANCA DO BIERZO

Reunidos en Vilafranca do Bierzo os días 7 e 8 de decembro de 1990 representantes de colectivos da Terra Navia-Eo, do Bierzo e das Portelas, así como de Galicia, para analizarmos conxuntamente a problemática socio-lingüística e socio-cultural e os camiños da normalización, facemos público o seguinte MANIFESTO:

I. Os Concellos da Terra Navia-Eo, do Bierzo occidental e das Portelas comparten lingua e identidade cultural coa Galicia administrativa.

II. Esiximos da Xunta de Galicia a estricta e inmediata efectividade das previsións do art. 21.2 da Lei de Normalización Lingüística, relativo á promoción e impulso da lingua galega falada en territorios limítrofes coa Comunidade Autónoma, na actualidade totalmente indefensos e sometidos ó perigo de transculturización.

III. Esiximos da administración central do Estado e das administracións autonómicas de Asturias e de Castela-León o pleno respecto da identidade lingüística e cultural das comarcas occidentais de lingua e cultura galegas, á vez que demandamos que se tomen as medidas necesarias que garantan o servizo dos dereitos emanados dese patrimonio lingüístico e cultural.

IV. Reclamamos que nas convocatorias dos organismos da Xunta de Galicia, en especial das Consellerías de Educación e de Cultura (concursos escolares, prensa escolar, proxectos de investigación...) se declare expresamente que poden acollerse ás mesmas os centros de ensino, os colectivos socioculturais e as persoas das citadas zonas.

V. Reivindicamos que no distrito universitario único de Galicia teñan idénticos dereitos de acceso os estudantes que proceden dos concellos de lingua e cultura galegas das comunidades autonómicas de Asturias e de Castela-León que os procedentes da Galicia administrativa. O mesmo demandamos para profesores e estudantes do ensino non universitario.

VI. Reclamamos da Xunta de Galicia que na reforma dos programas do ensino non universitario se inclúa a realidade xeográfica, lingüística e socio-cultural das citadas zonas.

VII. Reclamamos dos poderes públicos a adopción das medidas necesarias que garantan a plena cobertura da RTVG e da RTVE-G en toda a franxa estreameira con Galicia. Igualmente pedimos que ámbolos Entes Públicos de radiotelevisión establezan unha rede de corresponsalías en todas estas comarcas.

VIII. Esiximos das diferentes administracións públicas o total respecto pola auténtica toponimia galega destas zonas.

IX. Xa que a lingua destas zonas é un patrimonio común de tódolos galego falantes, instamos ás persoas, colectivos e institucións dedicadas á fixación da lingua que teñan presentes todo este acordo lingüístico, especialmente no plano léxico, para fortalecer-lo galego común.

Os participantes no II Congreso da Lingua e a Cultura Galega da Terra Navia-Eo, O Bierzo e As Portelas manifestámo-la nosa vontade de dar continuidade a estes encontros co fin de facermos un seguimento do proceso de Normalización Lingüística e Cultural en todo o territorio da lingua galega e chamamos ós cidadáns de toda a área galega falante a unha urxente inter-relación.

Vilafranca, 8 de decembro de 1990

V

MANIFESTO DA MESA PRA DEFENSA DO GALEGO DO BIERZO

A MDGB (Mesa prá Defensa do Galego do Bierzo), organizadora do II Congreso da Lingua e da Cultura Galega da Terra Navia-Eo, O Bierzo e As Portelas, quere expresar a súa identificación coas conclusións recollidas no manifesto final deste Congreso.

Pola súa parte, engadir unha serie de iniciativas no tocante á problemática do galego no Bierzo, de cara a avanzar no labor de defensa da lingua e da cultura galegas dos concellos occidentais do Bierzo:

I. Propiciar a integración no noso proxecto dunha serie de asociacións, colectivos e individualidades que veñen traballando de distinto xeito pola dignificación e a promoción da nosa cultura galega, para organizar con eles a 1ª Asemblea Xeral da MDGB (Mesa prá Defensa do Galego do Bierzo).

II. Rematar as xestións, xa iniciadas, coas administracións de Galicia e de Castela-León, coa finalidade de concretar estes puntos:

1. Organización dun Curso de Lingua Galega para o profesorado galego falante da zona berciana.

2. Integración a tódolos niveis das asociacións e colectivos dos concellos de cultura galega no censo de Asociacións Culturais de Galicia.

3. Esixencia dunha urxente cobertura técnica da Radio e da TVG autonómica, así como da TVE-G, na zona, acompañado da creación de corresponsalías de tódolos medios de comunicación, pra facilitar a dignificación e a promoción da cultura galega.

4. Esixencia a tódolos entes correspondentes do absoluto respecto pola nosa toponimia autóctona.

Por último, queremos agradecer a participación de tódolos asistentes ó Congreso e manifestar a nosa solidariedade coas xentes que coma nosoutros loitan pola dignificación da nosa lingua e da nosa cultura.

Vilafranca, 8 de decembro de 1990

VI

MANIFESTO NORMALIZADOR DAS "I XORNADAS DA LINGUA E DA CULTURA GALEGA DE ASTURIAS"

Os asistentes ás I Xornadas da Lingua e da Cultura Galegas de Asturias que co lema "Na busca das raíces da Terra Navia-Eo. Homenaxe a Dámaso Alonso" se celebraron na vila de Grandas de Salime os días 15 e 16 de decembro de 1990, organizadas pola MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca), facemos público el seguinte MANIFESTO:

I. Os 18 Concellos da Terra Navia-Eo comparten lingua e identidade cultural coa Galicia administrativa.

II. Reclamamos del Goberno del Principado de Asturias, a inmediata posta en marcha dunha campaña de sensibilización e dignificación del uso da lingua galega nos concellos del occidente, semellante ás que se tein feito prá dignificación del uso da lingua asturiana.

III. Igualmente reclamamos das autoridades del Principado que teñan presente a realidade sociolingüística del extremo occidental á hora de programaren publicaciois, dotaciois bibliotecarias, actividades culturais en xeral e axudas á investigación a persoas ou colectivos, con vistas á plena normalización da lingua galega nos concellos da zona.

IV. Reclamamos del MEC a inmediata dotación de profesorado pra introducir, a partir del curso 1991-92, a lingua galega nos diferentes niveles educativos nos centros da zona.

V. Igualmente reclamamos del MEC que nos deseños curriculares del ensino non universitario se teña presente a realidade lingüística, sociocultural e xeográfica dos concellos máis occidentales de Asturias.

VI. Reclamamos dos poderes públicos a adopción de medidas técnicas que garantan a plena cobertura da RTVG e da RTVE-G, con cadansúa corresponsalía na comarca.

VII. Reclamamos dos organismos dependentes da administración central del Estado e da administración del Principado a fixación e a plena restauración da toponimia da comarca na súa forma tradicional.

VIII. Xa que a lingua del extremo occidental de Asturias é un patrimonio común de tódolos galego falantes, instamos á Real Academia Galega, al Instituto da Lingua Galega e a outras instituciois e colectivos que se ocupan de codificaren el galego, que teñan en conta os trazos idiomáticos destas falas, especialmente léxicos, porque, debido al sou xeral conservadurismo lingüístico, manteinse nestos concellos formas autenticamente galegas, mesmo ás veces inexistentes no chamado "galego del interior".

IX. Reclamamos da Xunta de Galicia e da Xunta del Principado que favorezan toda clase de intercambio cultural (exposiciois, representaciois teatrales, grupos musicais, etc.) entre as comarcas del occidente de Asturias e de Galicia.

Grandas de Salime, 16 de decembro de 1990

VII

MANIFESTO ECOLÓXICO DAS "I XORNADAS DA LINGUA E DA CULTURA GALEGA DE ASTURIAS"

Os asistentes ás I Xornadas da Lingua e da Cultura Galegas de Asturias que co lema "Na busca das raíces da Terra Navia-Eo. Homenaxe a Dámaso Alonso" se celebraron na vila de Grandas de Salime os días 15 e 16 de decembro de 1990, organizadas pola MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca), facemos público el seguinte MANIFESTO ECOLÓXICO:

"Declaramos a nosa oposición ante el grave atentado ecolóxico, cultural e humano que supón a programada construción de dous grandes embalses no Alto Navia e outra presa en Pezós, que sumados aos tres que xa existen (Salime, Doiras e Arbón) supoñen a total destrución e desaparición dun río mitolóxico (Navia era el nome da deusa celta dos ríos e das fontes) e el asulagamento dunhas terras comprendidas entre Moelos e os Ancares cus valores ecolóxicos e etnográficos indiscutibles e que mellor conservan as súas raíces antiquísimas. Ademais de coartar calquera expectativa de futuro e renovación condenando a unha poboación economicamente deprimida á emigración e al absoluto esfarelamento dos sous xeitos de vida".

Grandas de Salime, 16 de decembro de 1990

El presente documento es una copia de la versión original que se encuentra en el archivo de la Presidencia de la República de Colombia.

Se otorga en Bogotá, D.C., a los 15 días del mes de mayo de 1994.

Firma: _____

IV

ARTÍCULO 10. *Del deber de la ciudadanía y de la responsabilidad del Estado.*

La ciudadanía es el conjunto de derechos y deberes que vinculan a los ciudadanos con el Estado y con la comunidad. El deber de la ciudadanía es el conjunto de obligaciones que corresponden a los ciudadanos para con el Estado y con la comunidad.

El deber de la ciudadanía es un deber de carácter ético y político. Es un deber que implica la participación activa de los ciudadanos en la vida política del país. El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad.

El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad. El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad.

El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad. El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad.

El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad. El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad.

El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad. El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad.

El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad. El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad.

El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad. El deber de la ciudadanía es un deber que implica la responsabilidad de los ciudadanos frente al Estado y frente a la comunidad.

O SUFIXO NÚMERO-PERSOAL DA P5 EN GALEGO: O RETROCESO MODERNO DA SOLUCIÓN CANTÁS

RAMÓN MARIÑO PAZ

Universidade de Santiago

Xa desde a primeira metade do século XV o portugués común eliminou o *-d-* intervocálico neste sufixo dando paso ós modernos *cantais*, *comereis*, etc.¹. Pola mesma época empezou a experimentala mesma perda o castelán², que, coma o portugués, acabou consagrando este trazo como propio da variedade estándar. Pola súa parte, o galego coñeceu tamén esta caída³, pero non chegou a xeneralizala, de tal ma-

¹ Así o indican, por exemplo, J. J. Nunes, *Compêndio de gramática histórica portuguesa (Fonética e morfologia)*, 9ª ed., Lisboa, Clássica Editora, 1989, p. 280; E. B. Williams, *Do latim ao português*, 3ª ed., Rio de Janeiro, Tempo Brasileiro, 1975, pp. 176-177; P. Teyssier, *História da Língua Portuguesa*, 3ª ed., Lisboa, Livraria Sá da Costa Editora, 1987, p. 44; e C. de Azevedo Maia, *História do Galego-Português. Estado linguístico da Galiza e do Noroeste de Portugal desde o século XIII ao século XVI (Com referência à situação do galego moderno)*, Coimbra, Instituto Nacional de Investigação Científica, 1986, pp. 735-737. Dialectalmente téñense rexistrado na actualidade algúns restos do SNP *-des* (ou *-de* no imperativo) en falares fronteirizos coma os de Trás-os-Montes e Sabugal; cf. M. J. de Moura Santos, "Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes", en *Revista Portuguesa de Filologia*, vols. XII (t. 2), XIII e XIV (1967), p. 230, e C. de Azevedo Maia, *Os falares fronteiriços do concelho de Sabugal e da vizinha região de Xalma e Alamedilla*, Suplemento IV da *Revista Portuguesa de Filologia*, Coimbra, 1977, p. 228.

² Cf. R. Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, 17ª ed., Madrid, Espasa-Calpe, 1982, p. 278. Actualmente o mirandés e o rionorés conservan o *-d-* nas formas esdrúxulas (*temíedes*, *tiñades*, etc.), pero elimínano nas graves (*faceis*, *temeis*, etc.). En puntos do leonés occidental consérvase o *-d-* en tódolos casos. Sobre estes aspectos cf. A. Zamora Vicente, *Dialectología española*, 2ª ed., Madrid, Gredos, 1967, pp. 176-177.

³ Con todo, en Galicia o fenómeno puido ser algo máis serodio ca en Portugal. C. de Azevedo Maia, *História do Galego-Português...*, pp. 735 e 738, non documenta os primeiros casos de perda do *-d-* en documentos galegos ata 1499 e 1500. A eses anos remiten, respectivamente, un escrito da Peroxa e outro de Ribadavia onde se le *abeis*, *aveys*, *estaes*, *provereys*, *sereys*, *tomareys*. No da Peroxa aparece tamén *avedes*, e no de Ribadavia, amais de bastantes formas co *-d-* mantido, detéctanse unha con perda e crase vocálica: *trages*. De tódolos xeitos, non quero deixar de anotar aquí que recentemente o profesor Lorenzo Vázquez me comunicou que formas con caída do *-d-* e crase vocálica se

neira que a actual solución común e normativa é *-des*. No territorio galego-falante de hoxe en día as formas sen *-d-* só se rexistran de maneira compacta no galego oriental, en falas do Baixo Miño e mais na área fisterrá norte, se ben tamén se escoitan nalgúns outros puntos illados en boca de xente maior⁴. Sen embargo, deberon de ser bastante comúns durante os séculos escuros e aínda ata ben máis tarde, pois aparecen de contínuo nos textos da época "de silencio" (sécs. XVI, XVII e XVIII) e do Prerrexurdimento (primeiras décadas do XIX), anque case sempre mesturadas cos resultados que preservan o *-d-*⁵. Vexamos.

Nas súas décimas ó Apóstolo Santiago de arredor de 1617 Martín Torrado, un rianxeiro afincado na área de Compostela, emprega o SNP⁶ *-s* para a P5 do presente de indicativo. En *Torrado*, efectivamente, lemos *bastas* (v. 16), *casás* (v. 29), *das* (v. 30), *faces* (v. 24), *podés* (v. 21). En tres poemas ourensáns de principios do século XVIII encontramos SNP *-i* para o imperativo e *-des* para o presente de indicativo: *alegraivos* (P. Feijoo, v. 31), *quedaybos* (Noguerol, v. 56), *ofreceille* (P. Feijoo, v. 35), *tendes* (P. Feijoo, v. 32) e *vedes* (A. Feijoo, v. 1). Téñase en conta que os imperativos terminados en *-i* son hoxe moi comúns en boa parte da provincia de Ourense.

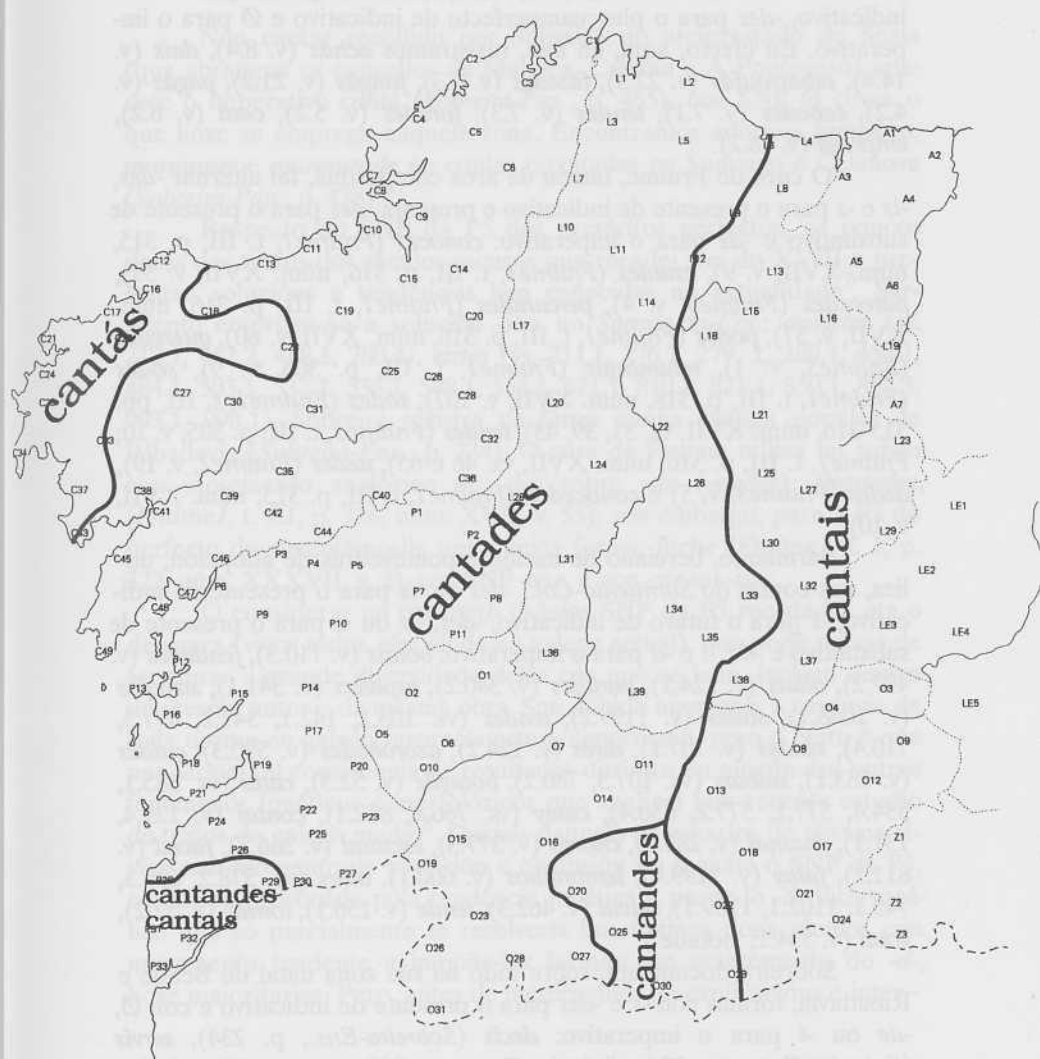
---

encontran xa en documentos do mosteiro de Montederramo (Ourense) lidos por el e anteriores no tempo ós sinalados pola profesora Maia.

⁴ Cf. F. Fernández Rei, *Dialectoloxía da lingua galega*, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 1990, p. 89, mapa 34, e p. 90. Entre outros mapas do ALGa (Instituto da Lingua Galega, *Atlas Lingüístico Galego*, A Coruña, Fundación "Pedro Barrié de La Maza, Conde de Fenosa", 1990, vols. I.1 e I.2, Morfoloxía Verbal), vol. I.1, pódense consulta-los números 2, 26, 46, 69, 140 e 156, das pp. 48-49, 92-93, 120-121, 156-157, 260-261 e 290-291, respectivamente. Para tódolos datos de dialectoloxía actual que emprego na seguinte exposición remítome a estas fontes. Consúltase tamén o mapa número 1 do presente traballo. Tanto este mapa número 1 coma o número 2 foron feitos por Xulio César Sousa Rodríguez, que traballa na sección de cartografía do Instituto da Lingua Galega; os datos e mailo material utilizados para os facer pertencen ó Instituto da Lingua Galega.

⁵ E. X. González Seoane, "Ideas sobre a fragmentación dialectal do galego no século XIX", en M. Breá e F. Fernández Rei (coords.), *Homenaxe ó Profesor Constantino García*, Departamento de Filoloxía Galega, Universidade de Santiago, 1991, vol. II, p. 63, sinala que o feito de que a solución *cantás* ocupe un lugar privilexiado nas gramáticas da segunda metade do século XIX non quere dicir necesariamente que daquela tiñan unha extensión territorial meirande cá actual, pois é posible que aqueles gramáticos non fixeran outra cousa máis que recoller nos seus traballos unha forma entón moi difundida no galego literario. Paréceme que esta precaución é conveniente, pero non creo que esta dúbida se poida trasladar ós textos do Prerrexurdimento e anteriores ó século XIX ós que me refiro, pois en boa medida escribíronse en total ou case total ausencia de tradición literaria coñecida.

⁶ De aquí en diante emprego sempre as siglas SNP co valor de 'sufixo número-personal'; por P5 deberase entender 'quinta persoa' ou, o que é o mesmo, 'segunda persoa de plural'.

Mapa nº 1. SNP da P5 do presente de indicativo do verbo CANTAR

No seu romance en galego ó cura de Fruíme (ca. 1775) María Francisca de Isla, de Santiago, emprega *-des*, *-is* e *-s* para o presente de indicativo, *-des* para o pluscuamperfecto de indicativo e Ø para o imperativo. En efecto, aquí, en *Isla*, rexistramos *achás* (v. 8.4), *dais* (v. 14.4), *esbarroufás* (v. 22.3), *fazedes* (v. 6.3), *fungás* (v. 21.2), *pagàs* (v. 4.2), *sabedes* (v. 7.1), *tendes* (v. 7.3), *forades* (v. 5.2), *catá* (v. 6.2), *empregá* (v. 18.2).

O cura de Fruíme, tamén da área compostelá, fai alternar *-des*, *-is* e *-s* para o presente de indicativo e presenta *-des* para o presente de subxuntivo e *-de* para o imperativo: *conocès* (*Fruíme1*, t. III, p. 315, núm. XVII, v. 9), *estades* (*Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, v. 59), *parecedes* (*Fruíme3*, v. 4), *percurades* (*Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, v. 57), *podès* (*Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, v. 60), *queredes* (*Fruíme3*, v. 1), *relumbrais* (*Fruíme1*, t. III, p. 305, v. 9), *sodes* (*Fruíme1*, t. III, p. 318, núm. XVII, v. 107), *sòdes* (*Fruíme1*, t. III, pp. 315-316, núm. XVII, vs. 31, 39, 43), *tendes* (*Fruíme1*, t. III, p. 305, v. 10; *Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, vs. 46 e 65), *uedes* (*Fruíme2*, v. 19), *dedes* (*Fruíme3*, v. 5) e *conocedéa* (*Fruíme1*, t. III, p. 315, núm. XVII, v. 10).

Sarmiento, berciano de nación e pontevedrés de adopción, utiliza, nas coplas do *Sarmiento-Col.*, *-des* ou *-is* para o presente de indicativo, *-s* para o futuro de indicativo, *-des*, *-is* ou *-s* para o presente de subxuntivo e *-de*, *-i* e *-d* para o imperativo: *botais* (v. 710.3), *fendedes* (v. 497.2), *ollais* (v. 124.1), *partides* (v. 340.2), *rapades* (v. 341.1), *savedes* (v. 1048.1), *sodes* (v. 1199.2), *tendes* (vs. 103.1, 142.1, 341.2, 497.3, 710.4), *vindes* (v. 107.1), *dirês* (v. 124.2), *azoroñedes* (v. 590.3), *cuidês* (v. 183.1), *saibais* (vs. 107.3, 780.2), *botaylle* (v. 52.3), *catai* (vs. 385.1, 534.4, 577.1, 577.2, 636.4), *catay* (vs. 766.1, 882.1), *contai* (v. 129.4, 131.1), *chamai* (v. 285.4), *choray* (v. 377.3), *escuitai* (v. 266.3), *faced* (v. 811.1), *falay* (v. 1199.4), *lembraibos* (v. 600.1), *ollay* (vs. 578.2, 636.3, 745.1, 1102.1, 1169.1), *ouvid* (v. 462.3), *tende* (v. 156.1), *tomay* (v. 52.2), *votai* (v. 534.1; 'botade').

Sobreira documenta, sobre todo na súa zona natal de Beade e Ribadavia, formas con *-s* e *-des* para o presente de indicativo e con Ø, *-de* ou *-i* para o imperativo: *decís* (*Sobreira-Ens.*, p. 234), *servís* (*Sobreira-Ens.*, p. 234; *Sobreira-Ens.*, p. 262, cantar 28), *tèndes* (*Sobreira-Ens.*, p. 234), *tende la* (*Sobreira-Ens.*, p. 267, refrán 96), *achegay* (*Sobreira-Pap.*, p. 56), *anday* (*Sobreira-Pap.*, p. 191, s.v. ANDAR -11ª entrada-), *estayvos* (*Sobreira-Pap.*, p. 110, s.v. AGORA -4ª entrada-). Véxase tamén o escrito nas seguintes dúas papeletas:

"ACABÂ. Loc. fam. V. *Acabade, acabade, acabay*".

"ACABÂDE. Loc. fam. que vale lo mesmo que determinaos, resolveos, despachad" (*Sobreira-Pap.*, p. 43, s.v.).

Nun cantar recollido por Sobreira no arciprestado de Seaia (que abrangue os concellos de Malpica, Cabana e A Ponteceso) aparece o imperativo *contá* (*Sobreira-Pap.*, p. 465), con SNP Ø coma o que hoxe se emprega naquela zona. Encontramos ademais *fartaybos*, *murmuray* e *murmurade* en coplas escoitadas en Santiago e Celanova (*Sobreira-Pap.*, p. 478).

Respecto do SNP da P5 dos pretéritos perfectos, os poucos datos dos textos dos séculos escuros que recadei son do XVIII e presentan solucións e tendencias ben coñecidas na actualidade⁷. Sarmiento emprega só a solución *-stes* no *Sarmiento-Col.*: *ouvistes* (vs. 212.1, 462.2, 488.1, 780.4), *vistes* (vs. 211.1, 276.1, 279. 1, 280.1, 450.1, 484.1, 503.1, 532.1, 538.1, 548.1, 554.1, 621.1, 810.1, 821.1, 850.1, 852.3, 993.1, 998.1). Sobreira rexistra un *fôstes* nunha cántiga popular de Ribadavia (*Sobreira-Ens.*, p. 234). O cura de Fruíme utiliza un sufixo con incremento analóxico de *-des* sobre *-ste* (*-stedes*): *tivestedes*, (*Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, v. 55); sen embargo, para a P2 do perfecto documentámoslle unha única forma, *fuche* (*Fruíme1*, t. I, p. 322, núm. XXXVII, v. 2), con SNP *-che*, e non *-ste* ou *-stes*.

Ó considerar en conxunto tódolos SNP da P5 recadados ata o de agora (vivos todos eles aínda no galego actual), non pode deixar de asombrar a grande diversidade deles coa que se bate, incluso dentro do mesmo autor e da mesma obra. Sen dúbida ningunha, a carencia de toda norma en galego favorecería este polimorfismo, pero o certo é que non atopei tal convivencia de resultados distintos en ningún dos outros fenómenos fonéticos e morfolóxicos que analiceei nun recente estudio de textos do galego medio⁸. Quizais daquela os usuarios do sistema vivían nun momento de ebulición e confusión no tocante ó SNP da P5, confusión provocada pola tendencia fonética a perde-lo *-d-* intervocálico que só parcialmente se resolvería nos últimos dous séculos cun movemento tendente a impoñer-las formas con mantemento do *-d-*, hoxe maioritarias. Pero, antes de metérmonos en explicacións e inter-

⁷ Para os resultados actuais e a súa distribución xeográfica cf. F. Fernández Rei, *Dialectoloxía...*, p. 90 e p. 91, mapa 35. Pódese consultar tamén o *ALGa*, vol. I, 1, pp. 64-65, 136-137 e 272-273, mapas 10, 57 e 146, respectivamente.

⁸ Cf. R. Mariño Paz, *Estudio ortográfico, fonético e morfolóxico de textos do Prerrexurdimento galego (1805-1837)*, Tese de doutoramento (inédita), Universidade de Santiago de Compostela, 1991.

pretacións, busquemos aínda os datos dos textos do Prerrexurdimento e outros máis. Con eles na man será posible razoarmos sobre bases máis sólidas.

A seguir vou expoñer, distribuídas por modos e tempos, as formas verbais da P5 rexistradas en diversos textos galegos das primeiras décadas do século XIX. Como xa indiquei na nota 5, coido que estes documentos, ó estaren redactados en xeral en ausencia de calquera tradición literaria coñecida, poden reflectir-lo uso popular da época máis fielmente ca aqueloutros escritos xa en pleno Rexurdimento, cando os préstamos intertextuais comezan a ser xa máis posibles e frecuentes. Vexamos, pois, cales son as formas recollidas nos devanditos textos do primeiro XIX⁹:

I. INDICATIVO:

I.1. *Presente*:

I.1.1. -des: *acabades* (Picaños1, l. 165), *agardades* (Quintana, l. 73), *amades* (Romance, l. 100), *atades* (Burón1, l. 67), *colledes* (Bért. e Ming., l. 42), *decides* (Cacheiras, cinco veces), *deixádes* (Adro, ls. 57, 221), *dexádesme* (Adro, l. 197), *descedes* (Adro, ls. 16, 30, 59), *desides* (Bért. e Ming., l. 123), *dicides* (Cacheiras, unha vez), *entregades* (Burón1, l. 68), *escuitades* (Burón1, l. 52), *escusades* (Adro, l. 32), *estades* (Adro, l. 16; Cacheiras -unha vez-; Rogos, l. 620), *estádes* (Chaina, l. 264), *falades* (Adro, l. 85), *faládes* (Picaños2, l. 167), *habedes* (Picaños1, ls. 113, 211), *ides* (Adro, l. 67), *pensades* (Cacheiras, unha vez), *podedes* (Rogos, ls. 612, 622), *porfiades* (Rogos, l. 624), *quedades* (Picaños1, l. 109), *queredes* (Picaños1, l. 169; Burón1, ls. 3, 37), *rebelades* (Burón1, l. 60), *sabedes* (Bért. e Ming., ls. 7, 72; Adro, ls. 33, 68, 145; Quintana, ls. 14, 164; Alameda1, ls. 225, 229; Picaños1, ls. 40, 203; Chaina, l. 74), *savédes* (Bért. e Ming., l. 5), *seguides* (Burón1, l. 55), *sodes* (Bért. e Ming., l. 70; Cacheiras -unha vez-; Carta lib., l. 51; Rogos, l. 13; Fandiño, ls. 3, 4; Burón1, ls. 5, 59), *tedes* (Rogos, l. 574; Castro3, l. 31 -XMAB. tendes-), *temedes* (Concheiros, l. 147), *tragades* (Alameda2, l. 61), *trazades* (Rogos, l. 608), *vedelo* (Rogos, l. 296), *vedes* (Picaños1, l. 34; Cacheiras -tres veces-; Chaina, l. 258; Burón1, ls. 5, 49), *védes* (Castro1, l. 23).

I.1.2. -s: *acordás* (Adro, l. 115; Alameda1, l. 119), *casás* (Cacheiras, unha vez), *comparás* (Picaños1, l. 201), *conocés* (Cacheiras, unha vez), *convencésme* (Picaños1, l. 235), *contás* (Cacheiras, unha vez), *dás* (Cacheiras -unha vez-; 'dades'), *decís* (Picaños2, l. 122), *decís* (Cacheiras, unha vez), *decís* (Cacheiras, unha vez), *desís* (Alameda2, l. 13), *facés* (Cacheiras, dúas veces), *facés* (Carta lib., l. 54), *falás* (Quintana, l. 127; Alameda1, ls. 84, 87; Alameda2, l. 21), *falás* (Alameda1, l. 238), *habés* (Cacheiras, dúas veces), *iñorás* (Cacheiras, unha vez), *merrecés* (Cacheiras, unha vez), *morás* (Romance, l. 2), *parecés* (Cacheiras, dúas veces), *parolás* (Cacheiras, unha vez), *pensás* (Cacheiras, unha vez), *pensás* (Cacheiras, unha vez), *podés* (Picaños1, l. 104), *querelo* (Cacheiras -unha vez-; 'querédelo'),

⁹ Os números de liña ou verso a que remito coinciden sempre coa numeración empregada na edición que destes textos fixen en R. Mariño Paz, *Estudio ortográfico...*, t. II, pp. 1-273. Para Cacheiras, por ser aínda un texto inédito, non emprego numeración.

querés (Cacheiras, dúas veces), *nís* (Cacheiras, unha vez), *sabés* (Cacheiras, dúas veces), *sabés* (Cacheiras, unha vez), *sabés* (Cacheiras, unha vez), *sós* (Cacheiras -unha vez-; 'sodes'), *vuscás* (Cacheiras, unha vez). Para chegar a estas formas prodúcese unha crase a favor da vocal tónica.

I.1.3. -es: *falaes* (Picaños1, l. 56). Obsérvase caída do -d- sen posterior formación de ditongo.

I.1.4. -ndes: *abendes* (Proezas, l. 369), *póndes* (Alameda2, l. 51), *tendes* (Adro, ls. 82, 156; Quintana, ls. 69, 73, 132; Cacheiras -catro veces-; Fandiño, l. 2; Casamenteira, l. 282), *téndes* (Adro, l. 110; Alameda3, l. 118; Picaños1, l. 235; Picaños2, l. 153), *tendesme* (Cacheiras, unha vez), *vindes* (Alameda1, l. 55; Cacheiras -unha vez-). En *pondes*, *tendes* e *vindes* a nasal é etimolóxica. A partir delas o SNP -ndes esténdese analoxicamente a *habendes* e formas similares.

I.2. Pretérito imperfecto:

I.2.1. -des: *confesábades* (Adro, ls. 172, 183, 184), *desprocatábades* (Adro, l. 105), *habíjades* (Chaina, l. 79), *hibades* (Adro, l. 149), *levábades* (Adro, l. 171), *morriades* (Adro, l. 183), *podíades* (Adro, l. 148), *queriades* (Quintana, l. 214; Rogos, l. 600), *quiriades* (Adro, l. 102), *tiñades* (Proezas, l. 150), *tiñades* (Adro, l. 102), *volviades* (Picaños2, l. 194).

I.2.2. -s: *encontrabásbos* (Adro, l. 105), *sabiás* (Cacheiras, unha vez).

I.3. Pretérito perfecto:

I.3.1. -stes: *deixastes* (Proezas, l. 686), *dexastes* (Cacheiras, unha vez), *enoxastes* (Cacheiras -unha vez-), *fostes* (Proezas, l. 671), *tomastes* (Proezas, l. 621), *tuvestes* (Cacheiras, unha vez).

I.3.2. -stedes: *criástedes* (Alameda2, l. 198), *dixéstedes* (Alameda2, l. 40). O SNP -des, o habitual na P5, incrementáselle analoxicamente ó etimolóxico -stes, que perde o -s.

I.3.3. -chedes: *biñchedes* (Quintana, l. 196), *contáchedes* (Alameda3, l. 15), *dixechedes* (Rogos, l. 598), *falachedes* (Cacheiras, unha vez), *fixechedes* (Cacheiras, unha vez), *fixechédebos* (Adro, l. 81), *fóchedes* (Adro, l. 4), *oichedes* (Adro, ls. 6, 162), *perseguichedes* (Rogos, l. 586), *soupéchedes* (Alameda1, l. 64), *viñéchedes* (Alameda2, l. 34), *viñechedes* (Picaños1, l. 17). O SNP -des, o habitual na P5, incrementáselle analoxicamente ó SNP -che(s) da P2 do perfecto.

I.3.4. -ches: *seguiches* (Proezas, l. 656: "¿É vosoutros porque nos *seguiches* para collelos à todos?").

I.4. Pretérito pluscuamperfecto:

I.4.1. -des: *viràdes* (Quintana, l. 198).

I.5. Futuro:

I.5.1. -des: *diredes* (Adro, l. 162), *negarédes* (Chaina, l. 37), *veredelo* (Castro3, l. 7), *veredes* (Adro, l. 113), *verédes* (Picaños2, l. 276; Castro2, l. 3).

I.5.2. -s: *acordarés* (Adro, l. 186), *alembRARés* (Alameda3, l. 64), *dirés* (Cacheiras, unha vez), *negarelo* (Cacheiras, unha vez), *irés* (Carta lib., l. 43), *tomarés* (Cacheiras, unha vez), *verés* (Cacheiras, dúas veces), *verès* (Quintana, l. 234).

I.6. Futuro do pretérito:

I.6.1. -s: *veríás* (Cacheiras, dúas veces).

II. SUBXUNTIVO.

II.1. Presente:

II.1.1. -des: *chegedes* (Rogos, l. 190), *deixedes* (Castro2, l. 24), *fagades* (Carta lib., l. 56), *flagjades* (Rogos, l. 572), *faledes* (Adro, l. 88), *metades* (Burón1, l. 22), *seades* (Burón1, l. 53), *séades* (Alameda1, l. 53), *váyades* (Picaños1, l. 104), *xuzguedes* (Rogos, l. 328).

II.1.2. -s: *caiás* (Cacheiras, unha vez), *creás* (Cacheiras, unha vez), *desengañés* (Carta lib., l. 49), *disparatés* (Concheiros, l. 40), *enfadés* (Alameda2, l. 51), *pensés* (Adro, l. 120; Cacheiras, dúas veces), *podás* (Cacheiras, unha vez), *porfíes* (Cacheiras, unha vez), *queirás* (Cacheiras, unha vez), *seás* (Cacheiras, unha vez), *scás* (Cacheiras, unha vez), *vexás* (Alameda3, l. 62).

II.2. Imperativo¹⁰:

II.2.1. -de: *acougade* (Burón1, l. 1), *admirade* (Castro3, l. 11), *adoneirádevos* (Romance, l. 33), *algrádevos* (Burón2, l. 5; Letrilla, l. 69; Castro1, ls. 1, 5, 34), *aprendede* (Burón1, l. 9), *atade* (Burón1, l. 69), *aturutade* (Romance, l. 41), *botáde* (Picaños1, l. 163), *brindade* (Romance, l. 106), *calade* (Bért. e Ming., l. 42; Adro, ls. 66 -2 veces-, 85; Concheiros, l. 40), *cantade* (Castro2, l. 26), *correde* (Castro2, ls. 2 -2 veces-, 51 -2 veces-), *cramade* (Romance, l. 105), *dádelle* (Letrilla, ls. 79, 81), *dadelle* (Cacheiras, unha vez), *dadelles* (Rogos, l. 25), *dadevos* (Romance, l. 3), *danzade* (Castro1, l. 2), *decide* (Cacheiras -unha vez-; Romance, ls. 42, 105), *decideme* (Cacheiras, unha vez), *deixádeme* (Bért. e Ming., l. 52; Alameda2, l. 60), *deparádeme* (Casamenteira, l. 213), *deséde* (Bért. e Ming., l. 83), *desédeme* (Bért. e Ming., ls. 59, 101; Adro, ls. 4, 60), *desedeme* (Bért. e Ming., l. 38), *dicide* (Cacheiras, unha vez), *divertídevos* (Burón2, l. 6), *donairádevos* (Burón2, l. 14), *dormide* (Picaños1, l. 254), *echade* (Cacheiras,

¹⁰ Sen pretender entrar agora nesta discusión, totalmente apartada dos obxectivos deste traballo, simplemente indicarei que acepto o criterio que hoxe parece irse impondo neste terreo: o imperativo é unha variante combinatoria do subxuntivo que aparece en estilo directo e en construcións afirmativas ("Di: "Cala" > "Di que cales", "Dixo: "Cala" > "Dixo que calases", "Cala" > "Non cales").

unha vez), *escarmentade* (Burón1, l. 54), *facede* (Castro2, l. 22; Casamenteira, l. 405), *falade* (Alameda2, l. 60), *fasede* (Picaños1, l. 98), *hide* (Picaños1, l. 246), *ide* (Cacheiras -unha vez-; Castro3, l. 6), *íde* (Picaños2, ls. 186, 277), *idevos* (Rogos, l. 572), *lédco* (Alameda2, l. 121), *ledeco* (Alameda2, l. 65), *libradenos* (Rogos, ls. 15, 21), *matade* (Burón1, l. 69), *mirade* (Chainsa, ls. 39, 84), *nomade* (Rogos, l. 604 -2 veces-; 'nomeade'), *paráde* (Alameda2, l. 131), *perdonáde* (Alameda3, l. 98), *pintádeco* (Adro, l. 163), *preguntade* (Adro, l. 143), *preparade* (Castro2, l. 28), *proclamade* (Burón1, l. 71), *purificadea* (Rogos, l. 125), *recordade* (Burón1, l. 21), *repinicáde* (Romance, l. 21), *ruade* (Romance, l. 52; Burón2, l. 13), *sabéde* (Quintana, l. 109), *saltade* (Romance, l. 98; Burón2, l. 5), *traguede* (Castro1, ls. 6, 7; Castro2, l. 27), *vede* (Bért. e Ming., l. 94; Cacheiras -tres veces-; Castro1, l. 10 -2 veces-), *vestédevos* (Romance, l. 17), *vide* (Corral, ls. 30, 34), *videvos* (Castro2, l. 21), *vinde* (Letrilla, ls. 1, 2; Castro2, ls. 1, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50), *vóade* (Romance, l. 14), *volvede* (Burón1, l. 2).

II.2.2. -Ø: *atendé* (Cacheiras, unha vez), *bebé* (Cacheiras, unha vez) *calá* (Cacheiras, catro veces), *contá* (Picaños1, ls. 14, 111; Picaños2, l. 219), *decí* (Picaños2, l. 266), *decime* (Cacheiras, tres veces), *decíme* (Cacheiras, unha vez), *deseme* (Adro, l. 152), *deséme* (Bért. e Ming., l. 5), *desenos* (Adro, l. 115), *desíme* (Picaños1, l. 19), *dicime* (Cacheiras, unha vez), *disíme* (Quintana, l. 115), *encendé* (Picaños2, l. 186), *escoitá* (Cacheiras, unha vez), *face* (Cacheiras, unha vez), *facèu* (Carta lib., l. 54), *falá* (Cacheiras, unha vez), *festexá* (Letrilla, l. 70), *leváo* (Picaños2, l. 186), *mirá* (Cacheiras, unha vez), *pedí* (Bért. e Ming., l. 47), *perdoná* (Cacheiras, unha vez), *perdoná* (Adro, l. 257), *preguntallo* (Cacheiras, unha vez), *presentavos* (Burón1, l. 71), *quedá* (Cacheiras -unha vez-; Casamenteira, l. 204), *sabé* (Cacheiras, unha vez), *seguí* (Cacheiras, unha vez), *sentabos* (Picaños1, l. 14), *tomá* (Cacheiras, unha vez), *tragéo* (Alameda2, l. 50), *vuscá* (Cacheiras, unha vez). Hai perda do -d- e resolución do hiato resultante coa caída da vocal final.

II.2.3. -i: *traci* (Corral, l. 33). Trala perda do -d-, o hiato pasa a ditongo ó converterse a vocal final en fonema asilábico.

II.3. Pretérito:

II.3.1. -des: *arremedásedes* (Adro, l. 173), *viñesedes* (Alameda1, l. 5).

II.4. Futuro:

II.4.1. -des: *quisieredes* (Cacheiras, unha vez, na fala acastrapada de Antón).

Por diversas razóns, pero sobre todo pola precariedade dos sistemas de acentuación empregados, non se pode segmentar con certeza o SNP das seguintes formas verbais: *conoces* (Cacheiras), *creeme* (Cacheiras), *deixao* (Cacheiras), *dexàs* (Chainsa, l. 125), *estes* (Cacheiras), *estranès* (Proezas, l. 216), *falas* (Alameda1, l. 62), *para* (Casamenteira, l. 411), *ves* (Cacheiras), *vés* (Cacheiras).

Podemos aínda, antes de realizármolas reflexións que nos parecen oportunas, achegar algúns outros datos que dean algunha idea, por vaga e imprecisa que sexa, sobre a evolución no uso moderno do

SNP da P5 en galego. Lembraremos, en primeiro lugar, que na obra galega de Rosalía de Castro, escrita, como tantas veces se ten dito, cunha lingua que parece reflecti-lo uso de Santiago e Padrón, as P5 con SNP -s (imperativo, Ø ou -i) son moi comúns¹¹. Téñase presente, xunto a isto, que Rosalía indicaba no prólogo de *Cantares gallegos* que escribira aqueles versos guiada por "aquelas palabras cariñosas e aqueles xiros nunca olvidados que tan dosemente resoaron nos meus oídos desde a cuna e que foran recollidos polo meu corasón como harenxia propia", "sin gramática nin regras de ningunha clas" e con "xiros que disoarán ós oídos dun purista"¹². Sen caer en simplificacións inadmisibles, pois todo escritor manipula en certa medida a fala da que parte, creo que estas palabras preliminares, unidas á propia práctica lingüística que logo se atopa no verso rosaliano, evidencian na súa obra unha vontade de achegarse en boa medida ós rexistros lingüísticos populares que ela coñecía. Posteriormente, o prestixio que a súa obra acadou nos círculos literarios galegos explicaría que moitos escritores tentasen imita-la súa lingua e contribuísen a espallar no idioma literario trazos morfolóxicos coma o SNP -s para a P5 verbal.

Anque son imprecisas, non estará de máis tampouco termos presentes as observacións que a este respecto fixeron gramáticos e filólogos coma Saco Arce, García de Diego e Lugrís Freire. Mentres que Saco, en 1868, indicaba que a P5 "de casi todos los tiempos pierde muchas veces la sílaba *de*"¹³, García de Diego escribía en 1909 que a forma sincopada se usaba "con menos frecuencia"¹⁴ cá pléna. En 1922 Lugrís Freire, que só recollía o SNP -des (-de no imperativo) nos paradigmas verbais que propoñía, observaba que os imperativos con SNP -de na P5 eran os máis usados polo pobo e dá a impresión de que quixo dici-lo mesmo respecto do sufixo -des e a súa relación coas formas con perda do -d- e crase vocálica:

¹¹ Isto pódese comprobar consultando R. Carballo Calero, *Particularidades morfológicas del lenguaje de Rosalía de Castro*, Universidade de Santiago de Compostela, 1972, pp. 53-69, ou revisando os textos rosalianos informatizados que custodia o Instituto da Lingua Galega.

¹² R. de Castro, *Poesía completa en galego*. Edición preparada por B. Varela Jácome, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 1982, pp. 68 e 70.

¹³ J. A. Saco Arce, *Gramática gallega*, Lugo, Imprenta de Soto Freire, 1868, p. 78, par. 53.

¹⁴ V. García de Diego, *Elementos de gramática histórica gallega (Fonética-Morfología)*, Burgos, Imprenta y librería Hijos de Santiago Rodríguez, 1909 (= Anexo 23 de *Verba*, Universidade de Santiago de Compostela, 1984), p. 115, par. 84.

"Son formas sincopadas os imperativos *falai, corré* en lugar de *falade, correde*, que é a forma xeneralmente usada pol-os nosos clásicos e pol-o pobo. Tamén fanse (*sic*) as contraccións, que non aconsellamos, *falastes, falarés* en ves de *falástedes, falaredes*"¹⁵.

Hoxe en día, os estudos de dialectoloxía galega indican que *cantais* se emprega na faixa oriental e no Baixo Miño, que *cantandes* é o propio dunha área do centro e sur de Ourense e tamén do Baixo Miño e, por último, que as formas *cantás, cantarés*, etc. se refuxian nunha zona do occidente coruñés, na conservadora área fisterrá norte. Como pode verse no mapa número 2 deste traballo, en puntos illados do sur da provincia da Coruña, oeste de Lugo, nordeste de Pontevedra e noroeste de Ourense mantéñense, sobre todo na fala dos vellos, as solucións *cantás, cantarés*, etc., se ben esporadicamente e alternando coas formas plenas¹⁶.

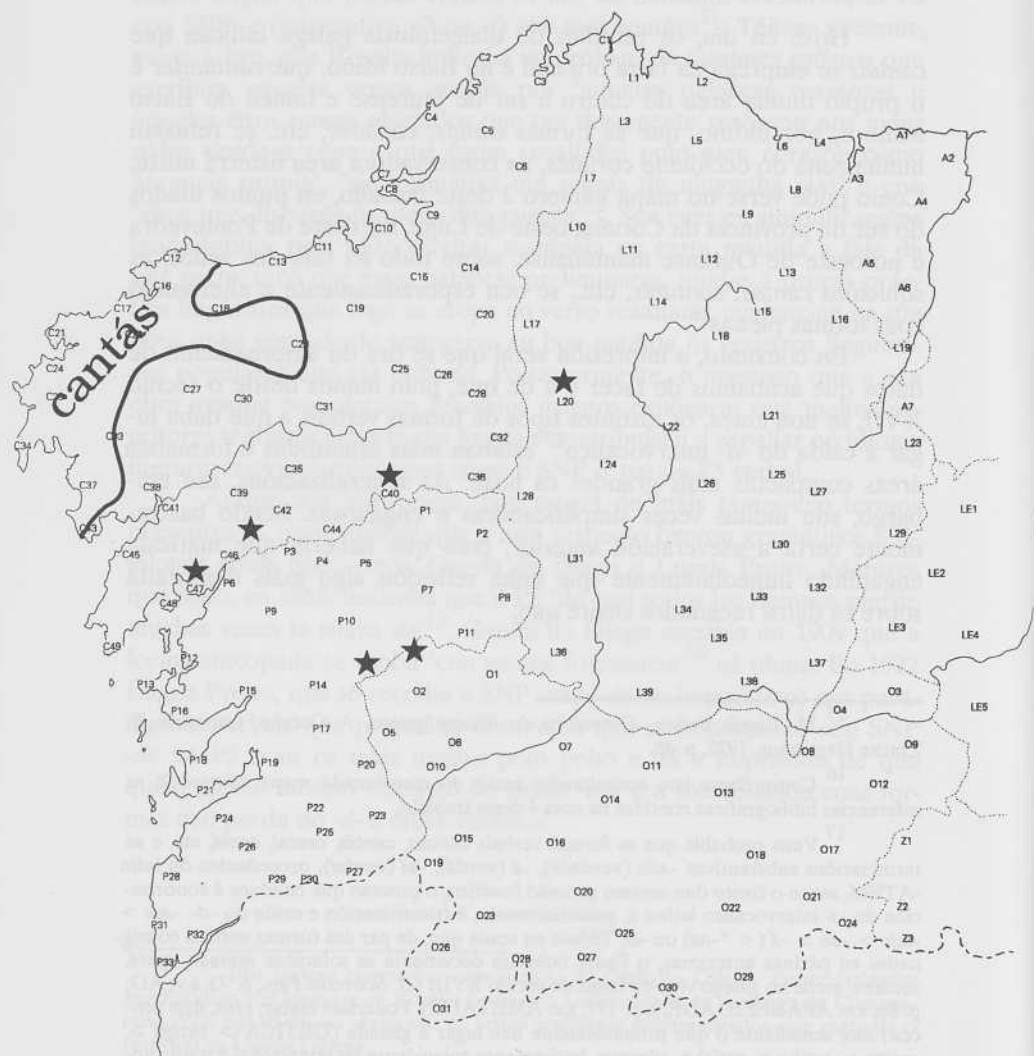
En conxunto, a impresión xeral que se tira do amoreamento de datos que acabamos de facer é a de que, polo menos desde o século XVII, se non antes, os distintos tipos de formas verbais a que daba lugar a caída do *-d-* intervocálico¹⁷ estaban máis estendidas e formaban áreas compactas máis grandes ca hoxe. As xeneralizacións, sen embargo, son moitas veces simplificadoras e enganosas. Sendo basicamente certa a aseveración anterior, creo que habería que matizala engadindo inmediatamente que unha reflexión algo máis demorada sobre os datos recadados suxire que:

---

¹⁵ M. Lugrís Freire, *Gramática do idioma galego*, A Coruña, Imprenta de Zincke Hermanos, 1922, p. 48.

¹⁶ Compróbase isto consultando, amais do mencionado mapa número 2, as referencias bibliográficas contidas na nota 4 deste traballo.

¹⁷ Vexo probable que as formas verbais *cantais, cantás, cantai, cantá*, etc. e as terminacións substantivas *-ade (verdade)*, *-á (verdá)*, *-ai (verdai)*, procedentes do latín *-ATEM*, sexan o froito dun mesmo proceso fonético, o proceso que conduce á sonorización do *-t-* intervocálico latino e, posteriormente, á fricativización e caída do *-d-*: *-ate > -ade > -ae > -á (< *-aa)* ou *-ai*. Téñase en conta que, de par das formas verbais consignadas en páxinas anteriores, o Padre Sobreira documenta as solucións *metade, metá, metae* e *metai* no galego vivo de finais do século XVIII (cf. *Sobreira-Pap.*, p. 73, s.v. AD; p. 86, s.v. AFABELIDADE; e p. 177, s.v. AMETADE). Poderíase tratar, pois, dun proceso moi semellante ó que probablemente deu lugar á gheada (URTICA > *ortiga* > *ortiça* > *ortiha* > *ortia*) e, ademais, basicamente coincidente no tempo. Así e todo, quizais se puidese pensar tamén, como indican V. García de Diego, *Elementos...*, p. 24, n. 1, e M. Taboada, *El habla del valle de Verín*, Anexo 15 de *Verba*, Universidade de Santiago, 1979, p. 72, que no caso dos substantivos as formas reducidas actuais son o resultado da apócope do *-e* final, seguida da perda da consoante que queda en posición implosiva; daquela, *metai* e *verdai* poderían se-lo resultado dunha paragoxe seguida da conversión do *-e* paragóxico en vocal asilábica (*verdá > verdae > verdai*). En calquera caso, esta cuestión está suxeita á discusión e esixe ser tratada máis demoradamente. Eu escribí algo sobre o particular en R. Mariño Paz, *Estudio ortográfico...*, t. I, pp. 333-340.

Mapa n.º 2. As estrelas indican os puntos situados fóra da área fisterrá norte en que se rexistrou CANTAS alternando con CANTADES, sobre todo na fala das xeracións máis vellas.

1. Ata ben entrado o século XIX e quizais o XX as formas sen *-d-* e con asimilación e crase vocálica (*cantás*) debían de ser de uso corrente no centro e sur da provincia da Coruña e en áreas limítrofes das outras tres provincias, onde hoxe xa non quedan máis ca no idiolecto dalgunhas persoas de idade que, obviamente, dan testemuño de cal era o estado da lingua en épocas lixeiramente anteriores á nosa. Canda elas, e exercendo unha moi seria competencia, empregábanse as formas plenas. Isto é o que deixan albisca-las formas rexistradas en obras como *Torrado*, *Isla*, *Fruíme*, as tertulias de ambiente compostelán do Prerrexurdimento ou a obra galega de Rosalía de Castro.

2. Os datos de procedencia ourensá (*Noguerol*, *A. Feijoo*, *P. Feijoo* e *Sobreira*) ou mindoniense (os vilancicos de nadal) mostran fundamentalmente que os imperativos con SNP *-i* alternando con *-de* son xa vellos naquelas zonas.

3. Pola biografía do seu autor e pola súa propia conformación máis ben heteroxénea, a lingua das coplas do padre Sarmiento non parece ter unha procedencia xeográfica tan clara e definida coma a doutras obras aquí analizadas. A prudencia, por tanto, aconsella non se aventurar en hipóteses pouco fundamentadas. Así e todo, si indicarei que os imperativos con SNP *-i*, moi comúns nas coplas do *Sarmiento-Col.*, chegan hoxe desde o sur ata un punto tan próximo á capital pontevedresa como Soutomaior.

Destas tres observacións creo que a máis rechamante e a que esixe unha meirande atención é a primeira. No pasado recente, na comarca santiaguesa e en áreas limítrofes da provincia da Coruña e mesmo de Pontevedra, Lugo e Ourense, debían de estar en pugna fundamentalmente dous grandes tipos de SNP para a P5 das formas verbais:

1. *-des* (para o imperativo, *-de*).
2. *-s* (para o imperativo, $\emptyset$).

Parece ser que a perda do *-d-* intervocálico encontrou serias resistencias no seo do noso sistema verbal, o que debeu de provoca-la situación de inestabilidade que transparentan os textos dos séculos XVII, XVIII e XIX que revisamos. ¿Por que se produciron estas resistencias a adopta-la innovación que supoñía a caída do *-d-* nas P5 verbais? ¿Que circunstancias poden explicar que se dese esa especie de marcha atrás que en importantes áreas levou a recuperar na P5 das formas verbais o *-d-* que o contexto fonético intervocálico tendía a eliminar? Teño a impresión de que dos dous grandes tipos de SNP que

estaban en xogo había un, o -s (imperativo, Ø), que entrañaba numerosos e importantes factores de inestabilidade. Revisémoslos.

En verbos con infinitivo monosilábico con alta frecuencia de uso a perda do -d- na P5 levaría a unha incómoda confluencia coa P2 (*ti cres / vós cres, cre ti / cre vós; ti dás / vós dás, dá ti / dá vós; ti les / vós les, le ti / le vós; ti ris / vós ris, ri ti / ri vós; se ti / se vós; ti tes / vós tes* -se se partise da solución *tedes-*; *ti ves / vós ves, ve ti / ve vós*, etc.). Nos textos do Prerrexurdimento obsérvase que aparecen sempre *tedes*, *vedes* e *vede*, e só nunha ocasión se rexistra un *ris* ('rides'). *Vedes* é tamén o que empregan Anselmo Feijoo e mailo cura de Fruíme. Actualmente, na área en que triunfa -s (e Ø) obsérvase unha patente recuperación de -des ou -de en verbos e formas verbais coma as que acabamos de describir¹⁸. O portugués tamén preservou o -d- nestes casos¹⁹.

Outro tanto sucedería con *estar*, outro verbo de alta frecuencia de uso que ten arrizotónicas a P2 do presente de indicativo e do imperativo, o que levaría a novas confluencias: *ti estás / vós estás, está ti / está vós*. Foxe delas o cura de Fruíme, a quen lle documentamos *estades*. Hoxe na zona de SNP -Ø para a P5 do imperativo o habitual é a forma *tade*²⁰.

No verbo *ir*, a perda do -d- en *ides* e *ide* leva a formas como *is* e *i*, con tan pouca substancia fonética que tenden a ser recambiadas por outras fortalecidas coa recuperación do SNP -des ou -de. Nos textos do Prerrexurdimento só aparece *ides* e *ide*. Na actualidade *is* e *i* teñen só cadansúa documentación na área fisterrá norte, onde o normal é *ides* e *ide*²¹.

En *tendes*, *tende*, *vindes*, *vinde*, e outras formas análogas de verbos de moito uso que desenvolveron unha consoante nasal o -d- non cae porque non queda en posición intervocálica. O mesmo aconteceu en portugués²². *Tende(s)* e *vinde(s)* é o que se documenta nos nosos textos. Téñase en conta ademais que a perda do -d- en *tedes* ou *tede* produciría nun caso confluencia coa P2 e no outro unha forma *te de

¹⁸ Pódese comprobar isto consultando o *ALGa*, vol. I, 1, pp. 332-333, mapa 179; e *ALGa*, vol. I, 2, pp. 422-423, 444-445, 714-715, 720-721, 732-733, 774-775, mapas 222, 233, 370, 373, 378, 399.

¹⁹ Cf. J. J. Nunes, *Compêndio...*, p. 280, e E. B. Williams, *Do latim...*, pp. 177-178.

²⁰ Cf. *ALGa*, vol. I, 2, pp. 252-253, mapa 480.

²¹ Cf. *ALGa*, vol. I, 2, pp. 286-287 e 292-293, mapa 548 e 560, respectivamente.

²² Cf. J. J. Nunes, *Compêndio...*, p. 280, e E. B. Williams, *Do latim...*, pp. 177-178.

moi escaso corpo fonético; *vis* e *vi*, de *vides* e *vide*, presentarían tamén moi pouca consistencia. Hoxe só hai unha illada documentación de *viís* ou *vis* en Navia de Suarna, ó leste de Lugo, moi lonxe por tanto da área fisterrá norte²³.

As formas verbais esdrúxulas presentan grandes resistencias á caída do *-d*²⁴ e, de permitifrena, provocan confluencias coa P2. Nos lugares con acentuación proparoxítona na P4 e na P5 do imperfecto e pluscuamperfecto de indicativo, no futuro do pretérito e no imperfecto de subjuntivo, a caída do *-d* co triunfo do SNP *-s* para a P5 dá lugar ó seguinte sistema: *ti cantabas / vós cantabas, ti cantarás / vós cantarás, ti cantarías / vós cantarías, ti cantases / vós cantases*; o mesmo sucede cos verbos da CII e da CIII. Para todas estas formas proparoxítonas o que hoxe se observa na área fisterrá norte, a reserva actual do SNP *-s* (imperativo *-Ø*), é que alí este sufixo está a sufrir unha forte competencia por parte de *-des*²⁵. Polo que ós textos do Prerrexurdimento respecta, no cadro de formas neles recadadas pode verse como as P5 proparoxítonas do imperfecto de indicativo non perden en ningún caso o *-d*, mentres que si o fan dúas das paroxítonas.

Por outra banda, alí onde haxa acentuación proparoxítona na P4 e P5 do presente de subjuntivo²⁶, a desaparición do *-d*, se chega a producirse vencendo a resistencia a non o facer, provocaría novas confluencias: *ti cantes / vós cantes, ti collas / vós collas, ti partas / vós partas*. Obsérvase como as P5 proparoxítonas do presente de subjuntivo que se localizaron nos textos do Prerrexurdimento, *séades* e *váyades*, non deixan desaparecer-lo *-d*. Hoxe rexístrase esporádica-

²³ Para todas estas formas de *ter* e *vir* cf. *ALGa*, vol. I, 2, pp. 373-374, 378-379, 407-408 e 421-422, mapas 720, 732, 792 e 820, respectivamente.

²⁴ Isto mesmo sucedeu en castelán. R. Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, p. 278, indica que neste idioma as formas graves perdían o *-d* xa no século XV, mentres que as esdrúxulas o mantiveron ata o XVII, "en que Cervantes, Lope, Quevedo y Tirso todavía prefieren *amávades, hubiéssedes*, mientras Villegas en las Eróticas, 1618, olvida la dental". A mesma información encontrárase en R. J. Cuervo, "Las segundas personas de plural en la conjugación castellana", en *Romania*, vol. XXII, pp. 71-86. Por último, téñase en conta que, como indica A. Zamora Vicente, *Dialectología española*, pp. 176-177, actualmente o mirandés e rionorés conservan o *-d* nas formas esdrúxulas (*temiédes, tñíades*, etc.), pero eliminano nas graves (*faceis, temeis*, etc.).

²⁵ Cf. *ALGa*, vol. I, 1, pp. 54-55, 72-73, 80-81, 90-91, 124-125, 142-143 e 152-153, mapas 5, 14, 20, 25, 49, 61 e 67, respectivamente.

²⁶ Segundo F. Fernández Rei, *Dialectología...*, p. 85, isto sucede "no suroeste de Pontevedra, en falas da costa coruñesa que se estenden de Caión-Laracha a Meirás-Valdoviño, e esporadicamente noutras zonas".

mente *cánteis*, *cóllais* ou *pártais*, pero non *vós *cantes*, *vós *collas* ou *vós *partas*²⁷.

Son, pois, moitos e moi importantes os factores de inestabilidade para o sistema que envolve o uso do SNP -s (imperativo -Ø) para a P5. Non pode estrañar, por tanto, que a vacilación -des / -s que se advirte nos textos do XVII, XVIII e XIX analizados se acabase resolvendo a favor da opción que aseguraba e garantía a estabilidade e uniformidade do sistema. Esta opción non podía ser outra cá de -des (imperativo -de), que, ademais de non provocar ningunha das confluencias e conflitos anteriormente sinalados, resultaba reforzada ó ser usado este SNP como complemento analóxico na P5 do pretérito perfecto.

Nos últimos cen ou cento cincuenta anos as formas *cantás*, *cantá*, etc. deberon de ir sendo desaloxadas de amplas zonas do occidente e refuxiaríanse na conservadora área fisterrá norte. Así parece indicalo, amais de todo canto anteriormente foi dito, o feito de que hoxe en día estas formas con SNP -s (imperativo -Ø) se escoiten aínda en puntos illados do sur da provincia da Coruña, oeste de Lugo, nordeste de Pontevedra e noroeste de Ourense, pero preferentemente en boca de persoas de idade avanzada e alternando coas plenas²⁸. Ademais, segundo indica o profesor Fernández Rei e como pode observarse consultando os mapas do *ALGa* aquí citados, o avance de *cantades* a custa de *cantás* estase a dar hoxe con forza entre a xente nova da área fisterrá norte, e mesmo nas zonas en que o propio é *cantais*²⁹. Este proceso débese de estar vendo favorecido non só polas condicións de carácter morfolóxico ata aquí consideradas, senón tamén por outras de carácter social ou cultural, coma a chegada dos medios de comunicacións de masas en galego unificado e o acceso do noso idioma -naturalmente, na súa variedade estándar- ós plans de estudio primarios e secundarios.

Gustárame, para rematar, introducir unha reflexión que ó longo da súa obra sobre o cambio lingüístico facía o profesor Coseriu hai uns anos. Para Coseriu,

²⁷ Cf. *ALGa*, vol. I, 1, pp. 84-85, 146-147 e 286-287, mapas 22, 64 e 154, respectivamente.

²⁸ Compróbese isto consultando o mapa número 2 do presente traballo.

²⁹ Cf. F. Fernández Rei, *O verbo. Contribución á dialectoloxía galega*, Tese de doutoramento (inérita), Universidade de Santiago de Compostela, 1979, vol. I, pp. 333. De tódalas formas, os sistemas galegos con SNP -is (-i no imperativo) resisten con máis forza o avance de -des, pois neles as oposicións morfolóxicas están mellor salvagardadas. Basicamente, podería dicirse outro tanto dos estándares portugués e español.

"siendo la lengua un sistema funcional, ella se modifica sobre todo en sus "puntos débiles", es decir, ahí donde el sistema mismo no corresponde eficazmente a las necesidades expresivas y comunicativas de los hablantes; pero las modificaciones "necesarias" hallan su límite en la seguridad de la tradición: una norma cultural vigorosa puede mantener indefinidamente hasta un sistema "desequilibrado" ³⁰.

Pois ben, o galego, como é notorio, ten e tivo unha tradición insegura e problemática e, ata hai ben poucos anos, non contou máis ca cunha norma cultural debilísima, practicamente imperceptible para a inmensa maioría dos seus falantes, iletrados no seu propio idioma. Así, na miña opinión, a case inexistente norma cultural galega non puido soste-la innovación que supoñían os novos sufixos número-personais -s e Ø (bastante ben accollidos nos primeiros textos da nosa literatura moderna), de tal maneira que en amplas zonas do noso territorio case tódolos falantes, na súa liberdade como usuarios da lingua, preferiron rexeitar -non adoptar- a innovación, que producía un sistema "desequilibrado", e mantiveron as formas tradicionais.

Abreviaturas bibliográficas utilizadas

Adro: F.R.A., "Freiría. Bos días Aguiar: como bay hó?", *Gazeta Marcial y Política de Santiago*, Santiago de Compostela, 1 de abril de 1813, núm. 30, pp. 318-324. Pódese consultar na biblioteca da Real Academia Galega e mais no Museo Provincial de Lugo.

Alameda1: *Diálogo en la Alameda de Santiago entre Cristovò, Farruco, Bartolo e Freitoso*, Imprenta de J. Núñez Castaño, Santiago, setembro de 1836 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. II-17 e RSE Misc. 44).

Alameda2: *Diálogo 2º En la Alameda de Santiago, entre los mismos Cristobo, Farruco, Bartolo, Freitoso y un Cura errante que toma parte en la conversación*, Imprenta de D. J. F. Campaña y Aguayo, Santiago, 15 de novembro de 1836 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. 44).

³⁰ E. Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, 3ª ed., Madrid, Gredos, 1978, p. 141. Como se sabe, para Coseriu a lingua "cambia para seguir funcionando como tal" (p. 30) e o cambio lingüístico ("cambio en la lengua") es la difusión o generalización de una innovación, o sea, necesariamente, una serie de adopciones sucesivas" (pp. 79-80), o que quere dicir que "todo cambio es originariamente una *adopción*" (p. 80). Ó poñer-lo acento na inalienable liberdade do falante ante o cambio lingüístico (a liberdade de adoptar-la innovación), Coseriu négase a falar de 'causas determinantes do cambio' e prefere referirse á existencia de 'condicións favorables para a súa consumación'.

- Alameda3: Diálogo tercero en la Alameda de Santiago, entre los mismos Cristobo, Farruco, Freitoso y el cura Consabido*, Imprenta de don J. F. Campaña y Aguayo, Santiago, 31 de decembro de 1836 (Museo de Pontevedra, Legado Baltar, Impresos 4 -22-). Reprodúcese con case total exactitude en R. Chacón, "Os primeiros textos en prosa. Tres novos textos", *Grial* 93 (1986), pp. 349-364; este diálogo encóntrase en concreto entre as pp. 358-362.
- Bért. e Ming.*: R.F., "Conversacion entre los compadres Bértolo y Mingote", *Gazeta Marcial y Política de Santiago*, Santiago de Compostela, 9 de febreiro de 1813, núm. 12, pp. 138-142. Pódese consultar na biblioteca da Real Academia Galega (A Coruña) e mais no Museo Provincial de Lugo.
- Burón I*: "Alos insurreccionados de Buron", en *Diario Constitucional de La Coruña*, A Coruña, 23 de xaneiro de 1823. Pódese ler na biblioteca da Fundación Penzol (Vigo). O poema reeditouse nun artigo anónimo titulado "Poesía galega nas loitas políticas do XIX", que se publicou en *Grial* 71 (1981), pp. 102-104.
- Burón 2*: "Apronten pois as comadres", en *Diario Constitucional de La Coruña*, A Coruña, 6 de febreiro de 1823. Pódese ler na biblioteca da Fundación Penzol (Vigo). O poema reeditouse no artigo anónimo "Poesía galega nas loitas políticas do XIX", que se publicou en *Grial* 71 (1981), pp. 102-104.
- Cacheiras*: *Parola k'houbó entre Goriño Antelo, Farruco Allende, e Antón Terelo a tarde de carta feira d'a outra semana n'a taberna de Cacheiras, relatada ó pé da letra por un urbano que à oeu agachado tras d'unha pipa; que viña de camiño* (Biblioteca particular do profesor Xosé Ramón Barreiro Fernández, catedrático de Historia de Galicia da Universidade de Santiago de Compostela).
- Carta lib.*: "Carta a un liberal", *Estafeta de Santiago*, Santiago de Compostela, 23 de xuño de 1813, tomo I, núm. 19, pp. 149-150. Pódese consultar no Instituto de Estudos Galegos Padre Sarmiento (Santiago de Compostela), na Fundación Penzol de Vigo, no Museo Provincial de Lugo e mais na Hemeroteca Municipal de Madrid.
- Casamenteira*: A. B. Fandiño, *Sainete en gallego para cuatro personas, del célebre literato D. Antonio Benito Fandiño. Juguete inédito, hallado entre los papeles de un curioso del autor, y se da a luz para honrar su memoria*. Es propiedad particular. Nadie debe reimprimirle. Orense, 1849. Oficina de D. Juan María Pazos, donde se hallará (Biblioteca da Fundación Penzol, Vigo, C - 27

- / 2). Anque publicada en 1849, Fandiño compuxo esta peza no ano 1812, estando preso no cárcere de Santiago de Compostela.
- Castro1:** A. Mª de Castro y Neira, "Alegrádevos pastores". Esta composición de Nadal encóntrase manuscrita no arquivo musical da catedral de Mondoñedo (Lugo), acompañada da notación musical do Mestre Pacheco.
- Castro2:** A. Mª de Castro y Neira, "Vinde axiña compañeiros". Esta composición de Nadal encóntrase manuscrita no arquivo musical da catedral de Mondoñedo (Lugo), acompañada da notación musical do Mestre Pacheco.
- Castro3:** A. Mª de Castro y Neira, "Albricias, que nesta noite". Esta composición de Nadal encóntrase manuscrita no arquivo musical da catedral de Mondoñedo (Lugo), acompañada da notación musical do Mestre Pacheco.
- Concheiros:** *A Tertulia dos Concheiros. Diálogo entre Pascual, Basilio, Alberte y un cura*, Santiago, Imp. de José M. Paredes. Reprodúcese en Rafael Chacón, "Os primeiros textos en prosa. Tres novos textos", *Grial* 93 (1986), pp. 349-364; o texto encóntrase concretamente nas pp. 362-364.
- Corral:** L. Corral Rodríguez, "Meu Neniño, miña perla". Esta composición de Nadal encóntrase manuscrita no arquivo musical da catedral de Mondoñedo (Lugo), acompañada da notación musical do Mestre Pacheco.
- Chainsa:** *Encuentro y Coloquio Que tuvieron na pontella da Chainsa, cercana á vila de Noya, Gurumete, Pedro de Atanasio, é Pepe Alonso, o día 13 de Noviembre de 1836, en que se nombrou naquela vila ó Auntamento Costitucional*, Santiago, Imprenta de D. José Fermín Campaña y Aguayo, 27 de xaneiro de 1837. Consérvase unha fotocopia na biblioteca do Instituto da Lingua Galega, onde poderá atoparse dentro do volume titulado *Obras en prosa e verso do s. XVIII e s. XIX* (82.36 / PROVER).
- Fandiño:** A. B. Fandiño, "Meu señor santo Tomé", en A. B. Fandiño, "Satisfaccion al anónimo de la Coruña, recibido en el correo del viernes", en *El Heráclito español y Demócrito gallego*, Santiago de Compostela, 16-5-1820, p. 61 (Biblioteca da Real Academia Galega, A Coruña).
- Farruco:** P. Boado Sánchez, *Diálogo entre dos Labradores gallegos afligidos y un Abogado instruido, despreocupado y compasivo. CUADERNO PRIMERO al cual seguirá el segundo. Contiene las principales disposiciones eclesiásticas y civiles, relativas á los que comunmente se llaman derechos de estola y pie de Altar*, Orense: oficina de D. Juan María de Pazos, 1823. Pódese ler no Museo

de Pontevedra (Casal, XXIX). Nunca apareceu a segunda parte anunciada, pero si se publicou unha segunda edición en 1841 (2ª ed.): P. Boado Sánchez, *O tío Farruco. Diálogo entre dos labradores gallegos, afligidos, y un Abogado instruido, despreocupado y compasivo. Contiene las principales disposiciones eclesiásticas y civiles relativas a los que se llaman comúnmente derechos de estola y pie de altar. Su autor, D. Pedro Boado Sánchez, Jefe político de Orense en la anterior época constitucional. Segunda edición. Reimpreso en Orense. Oficina de D. Juan María de Pazos. Julio de 1841* (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, R. 9681; faltan neste exemplar as pp. 49-50).

(A.) Feijoo: A. Feijoo y Montenegro, "E vos non vedes a teima" (1722), en *Sagradas Flores del Parnaso, de la bien templada lyra de Apolo, que a la reverente catholica acción, de aver ido acompañando sus Magestades al SSmo. Sacramento, que iba a darse por Viatico á una Enferma, el día 28 de Noviembre de 1722. Cantaron los mejores cisnes de España...*, Madrid, Imprenta de Juan de Ariztia, 1723, p. 135 (Biblioteca do mosteiro de Poio -Pontevedra-, R.S. 36 / 3 / 7).

(P.) Feijoo: P. Feijoo y Montenegro, "Escoyten que falo eu" (1722), en *Sagradas Flores del Parnaso, de la bien templada lyra de Apolo, que a la reverente catholica acción, de aver ido acompañando sus Magestades al SSmo. Sacramento, que iba a darse por Viatico á una Enferma, el día 28 de Noviembre de 1722. Cantaron los mejores cisnes de España...*, Madrid, Imprenta de Juan de Ariztia, 1723, p. 134 (Biblioteca do mosteiro de Poio -Pontevedra-, R.S. 36 / 3 / 7).

Fruíme1: D.A. Cernadas y Castro, *Obras en prosa y verso del Cura de Fruíme D. —, natural de Santiago de Galicia, 7 tomos, Madrid, MDCCLXXVIII. Por D. Joachin Ibarra, Impresor de Cámara de S. M. Con las licencias necesarias.*

Fruíme2: D.A. Cernadas y Castro, *A Cabaza*, poesía custodiada no Museo de Pontevedra, Papeis Cabeza de León, Rexistro 1315.

Fruíme3: D.A. Cernadas y Castro, *Otra en Gallego*, poesía custodiada no Museo de Pontevedra, Papeis Cabeza de León, Rexistro 1315.

Isla: M. F. de Isla y Losada, "¡Ouh, meu crego!, ¿seique qués?" (ca. 1775). Pódese ler en C. Martínez Barbeito, "Doña María Francisca de Isla y su romance en gallego al cura de Fruíme", en *Boletín de la Real Academia Gallega*, ano LI, tomo XXVIII (1957), pp. 17-36.

Letrilla: [V. Turnes], *Letrilla de los Labradores Gallegos á los Regios Desposorios de S.M. en las funciones de la M.N. y M.L. Ciudad de Santiago, con su acostumbrado Ala, lála, lála, lála / Ala, lála, lála, lála*, Imprenta de D. Juan Francisco Montero, Santiago, 1829 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. III-11). Que a letrilla é de Vicente Turnes confirmanolo o seguinte fragmento da *Parola de Cacheiras*: "Enganóuse, mintéu o cego Turnes, cando dixo "tirrias, vingas e liortas xa moi logo terán fin"; por que é certo que foi cando comenzano". Estas mesmas palabras conforman os versos 45 e 46 da presente letrilla.

Noguerol: J. Noguerol y Camba, "Versos gallegos à Nuestra Señora de Reza" (1708), en *El Clarín de la Fama y Cithara de Apolo. Con métricos rasgos a la Reales Fiestas, que en el felicísimo nacimiento de el Príncipe N. Señor D. Luis Jacobo Primero el Deseado executó la esclarecida y nobilísima, y muy leal Ciudad de Orense... en Santiago. En la Imprenta de Antonio de Aldemunde. Año de 1708* (Biblioteca do mosteiro de Poio -Pontevedra-, R.S. 36 / 5 / 33-34).

Picaños1: *La Tertulia de Picaños, Patria del célebre y honrado Vilas, capatáz de Carreteros; Conductor de efectos estancados de la Hacienda pública; Mayordomo que ha sido del Santísimo Sacramento; de la Patrona de su Parroquia; de S. Blas; de S. Antonio y Animas; porta-estandarte en muchas y diversas procesiones sacroprofanas; individuo de várias Cofradías, con voto decisivo en ellas, &, Individuos que asisten a ella: Vilas, seu fillo Farruco, Pepe, Andruco, e Catuxá*. Imprenta de D. J. F. Campaña y Aguayo, 31 de outubro de 1836 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. IX-13).

Picaños2: Núm. 2º. *Sigue la Tertulia de Picaños. Asistentes a ella, los Consabidos Farruco, Pepe, Andruco, Catuxá, y un Abad recién llegado*. Imprenta de D. José Fermín Campaña y Aguayo, Santiago, 15 de decembro de 1836 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. IX-13).

Proezas: J. Fernández Neira, *Proezas da Galicia, explicadas baxo la conversación rústica de los dos compadres Chinto y Mingote*. Coruña, MDCCCX, Imprenta de Vila. Consérvanse dous exemplares desta primeira edición no Museo de Pontevedra: F. Gal. 804 / I nº 50 e, ademais, Col. Casal XXVIII-D. Existe unha edición facsímil: J. Fernández Neira, *Proezas de Galicia*. Editado en facsímile, con Limiar de Carlos Martínez Barbeito, Bibliófilos Gallegos, Pontevedra, 1984.

Quintana: La Tertulia en la Quintana, ó Dialogo entre Andrúco, Xâcôbe è Alberte el día de Corpus, Santiago: Imprenta de D. Manuel Antonio Rey, 1820. Pódese ler no Museo de Pontevedra (Legado Baltar, Impresos 4 -22-).

Rogos: M. Pardo de Andrade, Os rogos d'un gallego establecido en Londres, dedicados os seus paysanos para abrílles os ollos sobre certas ñorancias, e o demais que vera o curioso lector. Coruña, á instancias de varios patriotas amantes del Gobierno y de la Constitución. En la caxa tipográfica del Diario. 1813. Pódese consultar na biblioteca da Fundación Penzol de Vigo (C - 8 / 19). Existe unha copia mecanografada do orixinal no Instituto da Língua Galega (ILGA), en Santiago de Compostela (signatura 82.1 PAR - 1/2).

Romance: Romance pola volta de Fernando VII, El Ciudadano por la Constitución, A Coruña, 23 de abril de 1814, núm. 274, pp. 1111-1112. Pódese consultar no Museo de Pontvedra, na biblioteca da Fundación Penzol de Vigo e mais na Biblioteca Nacional de Madrid.

Sarmiento-Col.: Fr. M. Sarmiento, Colección de voces y frases gallegas. Utilizo a edición do profesor José Luis Pensado: *Fr. Martín Sarmiento, "Colección de voces y frases gallegas"*, Edición y estudio, Salamanca, Acta Salmanticensia, 1970, pp. 83-159.

Sobreira-Ens.: Fr. J. Sobreira, Ensayo para la historia general botánica de Galicia (1794). Cito pola edición de José Luis Pensado: *Opúsculos lingüísticos gallegos del siglo XVIII*, Galaxia, Vigo, 1974, pp. 221-267.

Sobreira-Pap.: Fr. J. Sobreira, Papeletas de un diccionario gallego. Cito pola edición de José Luis Pensado: *Fr. Juan Sobreira: papeletas de un diccionario gallego*. Edición y estudio, I. Texto, Instituto de Estudios Orensanos "Padre Feijoo", Ourense, 1979.

Torrado: M. Torrado, "Santo da barba dourada". Décimas ó Apóstolo Santiago (ca. 1617). Álvarez Blázquez realizou unha edición crítica das décimas de Torrado: *Santo da barba dourada*, Edicións Monterrey, Vigo, 1953. Filgueira Valverde editou íntegra a poesía en "Nuevos documentos para la Historia del Patronato Jacobeo. Unas décimas gallegas del siglo XVII", en *Boletín de la Real Academia Gallega*, ano XX, núms. 167-168, pp. 292-300. O padre Atanasio López deu con outra versión no ms. 3741 da Biblioteca Nacional de Madrid, pp. 345-353. Mais Álvarez

Blázquez estima que é máis pura a lección do primeiro manuscrito. Cf. A. López, "Bibliografía del Apóstol Santiago", en *Nuevos estudios crítico-históricos acerca de Galicia*, Santiago, 1947, I, pp. 88-90.

ANÁLISE CRÍTICA DO NOVO ACORDO ORTOGRÁFICO DA LÍNGUA PORTUGUESA

DIAGO VIAL PULSINHO

Instituto de Língua Portuguesa

A partir do dia primeiro do ano 1990 entrou em vigor oficialmente o *Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa*, que trata de todas as normas aplicadas ao uso escrito, e que, com o *Dicionário Ortográfico Unificado*, leva adiante a obra de 1986 pelas representantes oficiais de Angola, do Brasil, de Cabo Verde, de Guiné-Bissau, de Moçambique, de Portugal e de São Tomé e Príncipe.

A aplicação deste Acordo expõe o logro desta ortografia em toda a comunidade de língua portuguesa, por primeira vez desde que em 1911 se elaboraram a primeira em vigor em Portugal, de modo unilateral, sem as normas que sempre são produzidas conjuntamente e implementadas desde o Reinascimento. Já em 1937 a *Academia Brasileira de Letras* reconheceu esta reforma ortográfica, que, uma década, mais tarde, reconheceu oficialmente. Desde então existiram várias longas listas de tentativas de acordo, mas sem resultados desastrosos, que culminou em 1986 no famoso *Acordo de Alá*, o qual não chegou a pôr-se em vigor por causa da veloz e sempre oposta sustentada nos mais diversos sectores da sociedade portuguesa (Castro 1991). Cinco anos depois, e graças de que a actividade da opinião pública portuguesa não se limitou ao submissivo, o Governo e a Assembleia da República decidiram realizar um novo texto, iniciado na *Academia das Ciências de Lisboa*, para possibilitar esta unificação ortográfica do português.

A realização por este facto, em última instância para a comunidade internacional de língua portuguesa, não pode fazer-nos esquecer que o resultado final deveria ser um sistema ortográfico coerente, baseado nos princípios representados aplicados em todos os níveis mediante o consenso crítico e consenso das diversas comunidades

ANÁLISE CRÍTICA DO NOVO ACORDO ORTOGRÁFICO DA LINGUA PORTUGUESA

TIAGO VIDAL FIGUEIROA

Instituto da Lingua Galega

A partir do día primeiro do ano 1992 entrou en vigor oficialmente o *Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa*, que contén as bases da reforma aprobada no ano anterior, e que, como *Projecto de Ortografía Unificada*, fora subscrito a fins de 1990 polos representantes oficiais de Angola, do Brasil, de Cabo Verde, da Guiné-Bissau, de Moçambique, de Portugal e de S. Tomé e Príncipe.

A aplicación deste *Acordo* supón o logro dunha ortografía común en todo o mundo de lingua portuguesa, por primeira vez desde que en 1911 se elaboraron e puxeron en vigor en Portugal, de modo unilateral, unhas normas que rompían coa tradición ortográfica etimoloxizante implantada desde o Renacemento. Xa en 1907 a *Academia Brasileira de Letras* confeccionara unha reforma semellante, que non alcanzara, entre tanto, recoñecemento oficial. Desde entón arrástrase unha longa historia de tentativas de acordo, cos seus conseguíntes desacordos, que culmina en 1986 no famoso *Acordo do Rio*, o cal non chegou a pórse en vigor por causa da vehemente oposición suscitada nos máis diversos sectores da sociedade portuguesa (Castro 1991). Cinco anos despois, a pesar de que a actitude da opinión pública portuguesa non se modificou no substancial, o Goberno e a *Assembleia da República* decidiron ratificar este novo texto, emanado da *Academia das Ciências* de Lisboa, para posibilitaren así a unificación ortográfica do portugués.

A satisfacción por este éxito, sen dúbida beneficioso para a comunidade internacional de lingua portuguesa, non pode facernos esquecer que o resultado final debería ser un sistema ortográfico coherente, baseado nuns principios rigorosamente aplicados en tódolos casos mediante o confronto crítico e razoado das diversas solucións

posibles. E, infelizmente, pensamos que tales criterios non se cumpren no texto do *Acordo* alcanzado, tal como tentaremos mostrar na análise que presentamos a seguir.

1. A base I, relativa ó alfabeto, parécenos un dos poucos puntos en que os redactores actúan con criterio amplo, sen concesións gratuitas á tradición. Ben é certo que isto tampouco supuña un grande esforzo, unha vez que a única innovación consistiu en admitir que as letras *k*, *w* e *y* tamén forman parte do "alfabeto da lingua portuguesa".

En realidade o que se fai, aínda que non se diga explicitamente, é admitir que non existe un "alfabeto portugués", senón que a lingua portuguesa, coma tantas outras linguas, utiliza o que poderíamos chamar "alfabeto romano moderno". Isto é, que a pesar da diversidade de valores que o uso consagrou nas diferentes linguas para esas letras, para as súas combinacións ou para as súas modificacións mediante diacríticos (acentos, til nasal, diérese, cedilla...), o portugués utiliza o mesmo alfabeto có inglés, o islandés, o croata, o turco, o quechua ou o español: o alfabeto da lingua latina, coas modificacións que o uso consagrou ó longo da historia (basicamente, a introducción das letras *j*, *v* e *w*, dado que *k*, *y* e *z* xa se utilizaban no propio latín).

En consecuencia, tal como xa admitía a tradición portuguesa, as combinacións *ch*, *lh*, *nh*, *gu*, *qu*, *rr* e *ss* non se consideran "unha letra", aínda que representen un son único; e o *ç* (ce con cedilla) tampouco se ve como unha letra diferente do *c* (sen cedilla)¹.

A pesar do bo criterio que en xeral preside a redacción desta primeira base do *Acordo*, os apartados 4º e 5º, dedicados case integramente ós nomes de orixe hebraica (ou bíblica), son totalmente dispensables, unha vez que deixan á libre escolla do usuario a grafía de tales nomes, sen daren ningunha norma nin criterio de preferencia:

"Os dígrafos finais de origem hebraica *ch*, *ph* e *th* podem conservar-se em formas onomásticas da tradição bíblica, como *Baruch*, *Loth*, *Moloch*, *Ziph*, ou então simplificar-se: *Baruc*, *Moloc*, *Zif*." (base I 4º; cursivas miñas).

"As consoantes finais grafadas *b*, *c*, *d*, *g* e *t* mantêm-se, quer sejam mudas, quer proferidas, nas formas onomásticas em que o uso as consagrou, nomeadamente antropónimos /antropônimos e topónimos /topônimos da tradição bíblica (...) Nada impede, entretanto, que dos antropónimos /antropônimos en apreço sejam usados sem a consoante final *Jó*, *Davi* e *Jacó*." (base I 5º; cursivas miñas).

¹ Afortunadamente parece que tamén no galego comeza a admitirse que *ch* e *ll* son combinacións de dúas letras (ILG-RAG 1990). ¿Cando se admitirá que tampouco *ñ* é unha letra diferente no noso alfabeto, senón un simple ene con til nasal?

En contraste con este excesivo interese polos nomes bíblicos, áchanse en falta unhas recomendacións mínimas para a transcripción de nomes procedentes doutras linguas que non utilizan o alfabeto latino ou que, a pesar de o utilizaren, o complementan con diacríticos descoñecidos en portugués. Por exemplo, ¿que pretende representa-lo dígrafo *kh* en nomes tales como *Khomeini*, *Sakharov* ou *Khartum*? Por que está claro que esta non é unha grafía "portuguesa", nin tampouco é unha grafía orixinal do iraniano, do ruso ou do árabe respectivos. Por outra parte, a secuencia *tch*, tomada do francés, ¿que sentido ten en nomes aportuguesados como *Tchecoslováquia* ou *Tchaikovski*?. En todo caso, as linguas orixinais, checo e eslovaco ou ruso, non a usan, e o mesmo son, en palabras de orixe indíxena, represéntase no Brasil por medio de *tx*². Do mesmo modo podemos preguntarnos pola adopción de grafías inglesas como *Kuwait*: a ser unha "portuguesización" total, tería un aspecto parecido a *Cuuait* ou *Cuuaité*, e se fose unha transliteración do árabe debería ser *Kuwayt*, coas catro consoantes que ten no orixinal.

2. A base II, relativa ó emprego do *h* fóra dos grupos *ch*, *lh* e *nh*, non fai máis ca ratificar, dun modo conservador, os usos xa vixentes na ortografía portuguesa. Así, á parte do uso convencional en interxeccións (*ah*, *oh*, *hum*, *hem*...), único caso en que se admite en posición final de palabra, o *h* queda relegado exclusivamente ó principio de palabra (*haver*, *hélice*, *hera*, *hoje*, *hora*, *homem*, *humor*) "por forza da etimología".

O que non resulta fácil de comprender, e non se ve de ningún modo xustificado no texto do *Acordo*, é por que "a forza da etimología" nos pode levar a mante-lo *h* inicial se non nos impediu prescindir del en interior de palabra (*inerente*, *exausto*, *álcool*, *aderir*, *subasta*, *matemática*, *retórica*... en vez de *inherente*, *exhausto*, *álcohol*, *adherir*, *subhasta*, *mathemática*, *rhethórica*...). E moito menos se temos en conta que o *h* inicial se suprime cando (2º a) "apesar da etimología, a súa supresión está inteiramente consagrada polo uso" (así, *erva*, *ervaçal*, *ervoso*, *ervanário*; *inverno*, *invernal*... a pesar de *herbáceo*, *herboso*, *herbanário*; *hibernar*, *hibernação*...), e mesmo cando, en compostos e derivados, o *h* (2º b) "passa a interior e o elemento em que figura se aglu-

² Tamén en catalán se utiliza o dígrafo *tx* para representa-la consoante africada palato-alveolar xorda (de aí *Txecoslovàquia*), en consonancia co valor tradicional da letra *x*.

tina ao precedente: *biebdomadário, desarmonia, desumano, exaurir, inábil, lobisomem, reabilitar, reaver*³.

O máis curioso destas tentativas de xustificar un uso tradicional que carece de xustificación, prodúcese cando, a pesar do que acabamos de ler no parágrafo 2º b, lemos no parágrafo 3º que o *h* inicial se mantén "no entanto, quando, numa palabra composta", pertence a um elemento que está ligado ao anterior por meio de hífen: *anti-higiênico /anti-higiênico, contra-haste, pré-história, sobre-humano*". E se entón nos preguntamos cando un elemento ten que estar ligado ó anterior por medio do hífen, a base XVI 1º, vén completa-la nosa desorientación ó indicarnos que "só se emprega o hífen nos seguintes casos: a) Nas formações em que o segundo elemento começa por *h*: *anti-higiênico/ anti-higiênico (...)*". Ou sexa, iconsérvase o *h* porque se usa o trazo e úsase o trazo porque hai *h*! Naturalmente, en ningunha parte se nos explica por que *inumano* e *desumano* non levan trazo ou perden o *h*, e *sobre-humano* e *extra-humano* levan trazo ou non perden o *h*.

O mantemento do *h* nesta situación tan precaria non parece moi aconsellable e se cadra sería mellor acabar de eliminalo totalmente, tal como fixo o italiano, conservándoo a penas nos contados casos en que, polo seu valor diacrítico, fose indispensable. Esta medida estaría en coherencia cos criterios que levaron á supresión das "consoantes non articuladas" *c, p, t, b, g, m*, e á conseguente admisión de dobres grafías, con e sen consoante, segundo esta se articule ou non⁵. Porque se o tratamento desigual destas consoantes era un dos puntos de discrepancia das ortografías portuguesa e brasileira, tamén o é o uso do *h* en palabras como *umidade, úmido, umedecer*, etc., que se escriben así no Brasil e con *h* en Portugal. As bases do presente *Acordo* nada nos din sobre a forma que terán estas palabras na ortografía unificada. ¿Ou será que tamén neste caso seguirá habendo dobres grafías?

³ O texto di "Quando, por via de composição, passa (...)", pero resulta evidente que de tódolos exemplos aducidos o único que é resultado da *composición* é *lobisomem*; o resto son casos de derivación por prefixación, excepto *exaurir*, que sendo na súa orixe latina un derivado claro, dificilmente pode considerarse na lingua portuguesa como derivado de *haurir*.

⁴ Tampouco os exemplos dados aquí corresponden ó tipo de palabras "compostas". Na base XVI 1º, pode lerse correctamente que *anti, contra, pré* e *sobre*, entre outros, son auténticos prefixos.

⁵ Cf. a "Justificação da supressão de consoantes não articuladas (base IV 1º b)" en 4.2 da Nota Explicativa do *Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa* (1991).

3. A base III, relativa ó uso de grafías consonánticas homófonas, non achega nada novo, limitándose a consolidar usos xa vixentes no portugués escrito tanto de Portugal coma do Brasil. De feito, os redactores non fan outra cousa que reproducir extensas listas de palabras en que aparecen as grafías de igual pronuncia, sen ofreceren ningunha regra ou xustificación que permita saber, se non **cando** utilizar cada unha das representacións gráficas dubidosas, polo menos **por que** se utilizan en cada caso esas e non outras. É verdadeiramente asombroso constatar como non se fai o máis mínimo intento de racionalizar, por exemplo, o uso do *x*, letra que ten o discutible privilexio de constar en cinco dos seis grupos de grafías homófonas, en consonancia coa diversidade de pronuncias que encobre⁶.

As únicas regras comprensibles que se dan (non novas, senón vixentes nas anteriores ortografías) son as contidas nos parágrafos 4º e 5º, que, por unha parte, limitan o uso de *z* en posición final de palabra ós vocábulos agudos (oxítonos) e en posición final de sílaba interior ós adverbios en *-mente* derivados daqueles (p.e. *capaz* e *capazmente*) e, por outra parte, eliminan o *x* en fin de sílaba cando vai precedido de *u* ou *i* (p.e. *misto*, *justapor*). É unha pena que quede sen comentario a simplificación de *x* en *s* xa realizada en voces tales como *escaldar*, *escalfar*, *escandescer*, *escavar*, *escusar*, *esfoliar*, *esperto*, *espremer*, *esquisito*, *estender*, *estorvar*, *estranho*, *estrema*, etc. E por tanto pérdese tamén a oportunidade de estendela de maneira coherente ós demais casos.

Tendo en conta que o *x* latino representa a pronuncia /ks/, equivalente á secuencia gráfica *cs* que non se usaba en latín (cf. *reflectere*, *reflexum*, *reflexionem*), parece lóxico que se se elimina o *c* nos grupos *cc*, *cç*, *ct* cando nestes non se pronuncia o primeiro elemento (/ks/, /kt/), tamén habería que prescindir do *x* (substituíndoo por *s* ou *ss* segundo os casos) cando este se pronuncia como unha sibilante simple, sen o primeiro elemento /k/. ¿Ou é acaso un comportamento lóxico escribir *sintático* co grupo /kt/ simplificado (gr. *syntaktikós* > lat. *syntacticus*) ó lado de *sintaxe*, coa grafía propia do grupo /ks/ (gr. *syntaksis* > lat. *syntaxe*), aínda que se pronuncie *sintasse*?

⁶ En contra do uso que pretenden impor os reintegracionistas (incluídos os da "delegación de observadores da Galiza" que participou nas reunións de debate do Acordo), a base III deixa ben claro que na ortografía portuguesa actual *ch* representa sempre o mesmo son tradicional do *x* (p.e. *queixo*, *xis*); as letras *g* e *j* nunca se pronuncian coma o *x*, senón con outro son ben diferente (p.e. *queijo*, *giz*); *c* e *ç* representan sempre un son diferente de *z* (p.e. *acedo* vs. *azedo*); do mesmo modo, o grupo *-ss-* e o *-s-* escrito entre dúas vocais (p.e. *acesso* vs. *aceso*) teñen pronuncias diferentes; a letra *x*, á parte do seu valor tradicional e do valor latino /ks/ (p.e. *complexo*), ten nalgúns palabras o mesmo valor ca *c*, *ç*, *-ss-* (p.e. *próximo*) e noutras o mesmo ca *-s-*, *z* (p.e. *exército*).

Tampouco parece moi desexable (e con certeza nada pedagóxico) que persistan, en medio dun sistema de representación das síbilantes xa de por si tan complicado, casos en que os dous fonemas alveolares /s/ e /z/ teñen exactamente a mesma representación gráfica: a letra *s* precedida de *n* ou de *b*. Así, en *transação*, *transalpino*, *transato*, *transe*, *transeunte*, *transição*, *transido*, *transigência*, *transistor*, *transitar*, *transoceânico*, *transumano*, *transumância*, etc., o *s* representa /z/, pero en *transeção*, *transecular*, *transepto*, *transexual*, *Transilvânia*, *transônico* /*transónico*, *transubstanciar*, *transudar*, *transunto*, etc., o *s* representa /s/. Outro tanto pasa con *obséquias* e toda a familia de *obséquio*, *obsequiar*, etc., nas cales o *s* ten o valor de /z/, a pesar de que en *obsecrar*, *obsedar*, *obsequente*, *observar*, *obsessão*, *obsidiana*, *obsoleto*, etc., representa /s/. Non creo que esta situación contribúa moito a facilitala aprendizaxe da ortografía, tanto ós nenos nativos coma ós adultos que, sobre todo nos países africanos de lingua portuguesa, realizan a súa alfabetización en condicións de extrema precariedade. E sen dúbida que é un motivo de permanentes confusións para os estudantes estranxeiros de portugués.

Por último, resulta bastante curioso pretender manter *g* e *j* como grafías diferentes ante *e* e *i*, baseándose implicitamente en razóns etimolóxicas, cando desde sempre a práctica ortográfica do portugués fai alternar ámbalas letras dentro das mesmas unidades léxicas, na escrita de moitos verbos da segunda e da terceira conjugación (p.e. *exigir*, *exijo*, *exiges*, *exija*, *abranjer*, *abranjo*, *abrangia*, *abranja*). A única postura coherente coa diferenciación etimolóxica sería semellante á adoptada polo francés, que escribe *changeons*, *changeais*, etc. e non **chanjons*, **chanjais*, en harmonía con *changer*, *changes*, etc. Persoalmente considero innecesaria esta fidelidade á etimoloxía e asumo como válida a alternancia da ortografía portuguesa. Pero tamén entendo que se nos verbos non se practica a distinción etimolóxica entre *g* e *j*, tampouco hai motivos para seguir manténdoa nos outros casos.

4. A base IV, relativa á supresión das consoantes que non se pronuncian, é a única que instaura medidas decididamente racionalizadoras da escrita portuguesa. Non obstante, debe terse en conta que a solución a que se chega era a xa vixente na norma escrita brasileira: as consoantes *c*, *p*, *t*, *b*, *g*, *m* (nos grupos eruditos *cc*, *cç*, *ct*, *pc*, *pç*, *pt*, *tm*, *bd*, *bt*, *gd*, *mn*, etc.) escríbense ou non segundo se pronuncien ou non, e en consecuencia as palabras que teñen diversidade de pronunciacións admiten tamén dúas grafías. Por tanto, o mérito dos redactores do *Acordo* consiste non en discorreren unha norma autenticamente racionalizadora, senón na lucidez de veren que neste punto a única posibi-

lidade de chegarse a un acordo de ortografía unificada pasaba pola aplicación da norma máis racional, unha vez que os brasileiros non irían admitir unha complicación gratuíta da súa ortografía⁷. É unha pena que os brillantes argumentos exhibidos na Nota Explicativa do *Acordo* para convence-la teimosa opinión pública portuguesa da necesidade da supresión das consoantes que non se pronuncian e, en definitiva, da bondade dunha "grafia com base na pronúncia" (4.3), non levase os redactores a eliminaren definitivamente o *h* inicial e o *x* de orixe erudita cando xa non soa /ks/, por non falarmos da necesaria simplificación de grafías homófonas, etc.

5. Outra das bases que nada novo introducen respecto ós usos vixentes nas anteriores normas ortográficas, é a base V, relativa ás vocais átonas. Neste punto, pouco se pode variar a actual ortografía, dadas as grandes diferencias de pronuncia existentes entre Portugal e o Brasil. Pero, así e todo, creo que sería posible ir modificando palabras como *côdea*, *fêmea*, *lêndea*, *távoa*, *polir*, etc., que practicamente sempre se pronuncian como *côdia*, *fêmia*, *lêndia*, *távua*, *pulir*, etc.⁸ E nos demais casos, un estudio pormenorizado das pronuncias máis xeneralizadas nos diversos países de lingua portuguesa, con certeza que viría demostra-la posibilidade de substituír moitos dos *e* e dos *o* que sempre se pronuncian como *i* e *u*. De feito, as irregularidades morfoloxicas non van deixar de estar presentes na lingua por moito que a ortografía tente ocultalas debaixo dunha aparente uniformidade.

6. Aínda que tamén tradicional, máis discutible nos parece a representación das vocais nasais, que ten graves repercusións por causa da caprichosa disparidade que presenta en fin de palabra. Na base VI 1º dise que, cando unha vocal nasal aparece a final de palabra, a nasalidade se representa "por *n* se é de timbre diverso de *a* e está seguida de *s*". En consecuencia, as palabras *cármens*, *dólmens*, *édens*, *lúmens*, *plânctons*, entre outras (cf. base IX 2º e 5º), acaban en vocal nasal seguida de *s*, e suponse que os seus respectivos singulares (*cármén*, *dólmen*, *éden*, *lúmen*, *plâncton*, etc) acaban simplemente en

⁷ A Nota Explicativa do *Acordo* fala da "convicção de que não haverá unificação ortográfica da língua portuguesa se tal disparidade não for resolvida" (4.2. e), e aínda que "tal disparidade ortográfica só se pode resolver suprimindo da escrita as consoantes não articuladas, por uma questão de coerência, já que a pronúncia as ignora, e não tentando impor a sua grafia àqueles que há muito as não escrevem, justamente por elas não se pronunciarem" (4.2. f).

⁸ Nótese que nalgúns casos se establecería unha maior regularidade con outras formas da mesma orixe: *fêmia*, *feminino*, *femíneo*, *feminista*; *távua*, *tábua*, *tabular*, *tabuleiro*, *tabuleta*; *pulir*, *pulo*, *pules*, *pule*, *pula*, *pulas*, *pulamos*...

vocal nasal. O problema é que tales palabras acaban en *n* nas súas formas singulares, e a base VI 1º di claramente que a nasalidade se representa "pelo til, se essa vogal é de timbre *a*; por *m*, se possui qualquer outro timbre e termina a palavra; e por *n*, se é de timbre diverso de *a* e está seguida de *s*". Logo, esas palabras deberían escribirse *carmem*, *dolmem*, *edem*, *lumem*, *plânctom*!? Isto é imposible, dado que *-em* é a representación dun ditongo nasal en posición final de palabra (p.e. *quem*, *bem*, *podem*, *sabem*); pero o caso é que *-ens* é tamén a representación dese mesmo ditongo cando vai seguido de *s* (p.e. *bens*, *homens*, *margens*, *vens*, *tens*).

A raíz desta situación é a propia diversidade de representacións da nasalidade vocálica (til, *m* ou *n*) en fin de palabra, pero sobre todo a incompreensible alternancia que se establece entre *-m* e *-ns* tanto na flexión verbal (p.e. *tu tens*, *ele tem*, *tu tem-lo*) coma na nominal (p.e. *fim*, *fins*, *bom*, *bons*, *atum*, *atuns*). Isto provoca serios problemas de adaptación do caudal permanente de palabras estranxeiras e cultismos de orixe grega ou latina que se escriben con *-n* final. ¿Deben considerarse estas palabras como acabadas en consoante nasal e pronunciarse, en contra das regras fonotácticas da lingua portuguesa, con [n]? Ou, polo contrario, ¿deben adaptarse á pronuncia do vocabulario patrimonial e considerarmos que nelas o *-n* é un sinal máis de representación da nasalidade vocálica en final de palabra (como xa o é, por outra parte, en interior de palabra)? Non é outro o motivo da diversidade de plurais que mostran estas voces (cf. base IX 2º e 5º): *dólmene*s, *éden*e, *líquen*e, *plâncton*e, etc., *dólmens*, *édens*, *líquens*, *plânctons*, etc. En Portugal considérase sempre que acaban en consoante, en canto no Brasil se acostuma tratalas como acabadas en vocal nasal, por iso reciben plurais en *-nes* e en *-ns*, respectivamente.

A carencia do *-n* final como grafía normal, asumida tanto para o vocabulario patrimonial coma para o de orixe erudita, e, especialmente, a disparidade de representación da nasalidade co *a* e coas restantes vocais a fin de palabra (*ã* pero *-om*, *-im*, *-um*; sen embargo *-am* é igual a *ão*), provocan unha situación de anormalidade respecto das demais linguas que utilizan o alfabeto latino⁹ (español, inglés, alemán, francés...) e mesmo de linguas que, escribíndose con outros sistemas gráficos, chegan a nós mediante transcripcións que tamén mostran enes finais (grego, árabe, ruso, hindi, chinés, xaponés...). Isto é a causa das grandes dificultades de adaptación ó portugués escrito das voces científicas e técnicas e das estranxeiras en xeral, que teñan *-n* ou

⁹ Salvando o caso de linguas coma o italiano, que carece case por completo de palabras acabadas en consoante.

-am na lingua de orixe. Sirvan de exemplo desta caótica situación as adaptacións *islā*, *islame*, *islão*, por *islam*; *Irā*, *Irão*, por *Iran*; *afegā*, *afegane*, *afegão*; *īmā*, *īman*; *cānon*, *cānone*; *visāo* (!), *visom*, *vison*; *bidāo*, *bidom*, por *bidon*; *electrāo*, *eléctron*; *iāo*, *ion*; *plancto*, *plâncton*; *planctos*, *plânctons*, *plânctones*; *iene* por *yen*; *abdome*, *abdómen*; *abdomes*, *abdómens*, *abdómenes*, etcétera.

Por desgracia, os redactores do *Acordo*, en vez de encararen o problema con tódalas súas consecuencias e de tentaren establecer unhas regras racionais de representación das vocais e ditongos nasais, optan por deixa-las cousas como están, posibilitando que a adaptación deste tipo de novas voces vaia introducindo cada día máis discrepancias entre os usos dos diversos países de lingua portuguesa (véxase, só como exemplo do que xa non ten remedio, o *īman*, pl. *īmanes*, de Portugal, e o *īmā*, pl. *īmās*, do Brasil).

7. A base VII, relativa ós ditongos nasais e non nasais, é unha concesión máis ós usos tradicionais, pouco ou nada coherentes neste punto. En primeiro lugar, polo que se refire ós ditongos non nasais¹⁰, parece establecerse unha regra que leva a representa-lo segundo elemento do ditongo (a semivocal) por medio de *i* ou de *u*, e, en congruencia con ela, estipúlase que se debe escribir *ui*, e non *ue*, a secuencia final que aparece "nas formas de 2ª e 3ª persoas do singular do presente do indicativo e igualmente na da 2ª persoa do singular do imperativo dos verbos em -uir: *constituís*, *influi*, *retribuí*" (2ª a). Pero, de modo excepcional e sen ningún motivo que o xustifique, admítense as grafías *ae* e *ao* para representa-los ditongos de *Caetano*, *Caetana* (e derivados), e das contraccións *ao* e *aos*.

Claro que isto non é nada, se o comparamos coa situación caprichosa dos ditongos nasais. Estes conservan en xeral a representación propia dos hiatos medievais (*āe*, *āo*, *ōe*), en vez de representaren a semivocal por medio de *i* e *u* como corresponde ós ditongos. Sen embargo, nun deles alterna a representación antiga (*āe*) con outra máis adecuada á realidade da pronuncia actual (*āi*), aínda que esta estea de feito limitada a catro ou cinco palabras de uso pouco frecuente. O ditongo nasal de *muíto* (e *mui*), sen embargo, si ten a semivocal representada por *i*, pero en cambio non ten nada que represente a súa nasalidade, "por obediência à tradição". O ditongo *ōe*, pola súa parte, escríbese da mesma maneira ca unha secuencia de vocais nasais

¹⁰ O texto do Acordo di "ditongos orais", pero está claro que tódolos ditongos, coma tódolos sons da lingua portuguesa, son "orais", isto é, son emitidos a través da boca, tanto se son nasais ("oro-nasais") coma se non o son.

de pronuncia ben diferente, como se pode apreciar na flexión do verbo *pôr* (*põe, pões, põem*) e tódolos seus derivados, en que *põe* e *pões* teñen o ditongo [õ] e *põem* a secuencia [õẽ] ou [õjẽ] ou [õjẽ]. Por outro lado, o ditongo *ão* presenta unha curiosa alternancia con *am* na súa representación, pois en calquera clase de palabras, e independentemente da posición do acento, o normal é usar *ão* (*mão, mãozinha, não, tão, sótão, sotãozinho*), pero na flexión verbal só se utiliza *ão* nas formas agudas (oxítonas), sendo substituído nas outras por *am* (*estão, terão, vão, dão, comerão, beberão, andarão, etc.*, pero *comeram, beberam, andaram, comeriam, comiam, comam, andam, etc.*).

A pesar de todo, o caso de máxima incongruencia na representación dun ditongo nasal é sen dúbida o que afecta ó escrito como *em* ou *en*. Cando aparece en posición final de palabra sen vir seguido de *s*, a representación *em* permite identificalo sen problemas (*cem, bem, sem, quem, comem, sabem, alguém, armazém*), xa que nesta mesma situación o *ê* nasal [ẽ] se representa por *en* (*líquen, dólmén, sêmen /sémen*), a pesar do exposto na base VI 1ª. Pero, cando aparece en interior de palabra ou en posición final seguido de *s*, resulta imposible distinguilo da simple vocal nasal, xa que coinciden totalmente as súas representacións: *margens, ordens, bens, tens, Bemposta, Alentejo, Benfica, enquanto, benquisto, enfim, nuvenzinha, homenzarrão, etc.*, con ditongo nasal, e *cármen, dólmens, emprego, sempre, lento, enfiar, etc.*, con vocal nasal. ¿Como podemos saber, ante unha grafía *em* ou *en*, se estamos ante un ditongo ou ante unha simple vocal? A ortografía tradicional non nolo permite e o actual *Acordo* persiste, irresponsablemente, na perpetuación dunha homografía que pode ter graves repercusións, por canto posibilita a aparición e consolidación de pronuncias diverxentes naqueles países en que a alfabetización non dispón de moitos medios, e onde unha boa parte da poboación accede ó portugués mediante a aprendizaxe como lingua segunda.

8. Desde a base VIII ata a base XIII desenrólanse as regras relativas á acentuación, tema que, xunto coa supresión das consoantes nos grupos eruditos, constituía o principal motivo de diverxencia entre as ortografías de Portugal e do Brasil. Tamén neste caso prevalece en xeral o criterio de fidelidade á pronuncia, admitíndose en consecuencia dúas acentuacións diferentes cando hai dúas pronuncias diferentes da mesma palabra naqueles dous países (cf. base VIII: *bebé /bebê, bidé /bidê, rô /rô, judô /judo, etc.*; base IX: *sêmen /sêmen, fêmur /fêmur, ténis /tênis, Vênus /Vênus, etc.*; base XI: *cómodo /cômodo, gênero /gênero*,

Amazônia [*Amazônia*, *ténue* /*ténue*, etc.¹¹). A pesar da consolidación deste principio de uso lóxico, persisten e —o que é máis grave aínda— créanse certas regras de acentuación que son de difícil xustificación.

As regras de acentuación vixentes ata agora en todo o ámbito do portugués marcaban con acento agudo os ditongos tónicos iniciados por vocal media-baixa, *éi*, *éu*, *ói*, de calquera tipo de palabras, isto é, tanto das agudas (oxítonas) coma das graves (paroxítonas) e, claro está, tamén das esdrúxulas (proparoxítonas), que se acentúan sempre. A finalidade deste acento era unicamente distinguir estes ditongos dos máis habituais, con vocal media-alta, *ei*, *eu*, *oi*, (que en xeral non se acentúan) unha vez que a función de indicar sílaba tónica era claramente redundante: *anéis*, *batéis*, *fiéis*, pl. de *anel*, *batel*, *fiel*, pero *ameis*, *bateis*, *fiéis*, de *amar*, *bater*, *fiar*; *céu*, *troféu*, *véu*, pero *eu*, *seu*, *comeu*, *museu*; *heróico*, *protéico*, pero *biscoito*, *respeito*, etc. Na nova ortografía unificada elimínanse estes acentos agudos nas palabras paroxítonas porque "existe oscilación em muitos casos entre o fechamento e a abertura" na articulación de tales ditongos (base IX 3º) ou, dito doutro modo, porque había palabras que levaban acento no Brasil e non o levaban en Portugal (p.e. *assembléia*, *idéia*, *apóias*, *apóie...*), debido ás diferencias de pronuncia. O lamentable é que deste modo se rompe a regularidade e o sentido dunha regra que pretendía manter diferenciados sempre os ditongos con vocal media-alta dos ditongos con vocal media-baixa. Se agora tal distinción deixa de facerse na palabras paroxítonas, ¿para que se continúa a manter nas oxítonas? ¿Que sentido pode ter acentuar *éi*, *éu*, *ói* nuns casos e noutros non? E, por outra parte, se as actuais regras de acentuación consagran a duplicidade de acentuacións aténdose ó principio de fidelidade á pronuncia, ¿por que razón se viola ese principio neste caso, e non se permite seguir acentuando *éi* e *ói* nos casos en que é así que se pronuncia?

Outra incongruencia que se instaura nas regras de acentuación e que tamén prexudica exclusivamente a norma brasileira é a que se deduce implicitamente da base IX 2º a: as palabras paroxítonas acabadas en *-ens* deberán acentuarse ou non, segundo os seus singulares sexan respectivamente *-en* ou *-em* (p.e. *cármens*, *dólmens*, *líquens*, pero *margens*, *ordens*, *virgens*). Ata agora estas palabras non se acentuaban nunca, dado que xa se acentúan as oxítonas correspondentes (p.e. *armazéns*, *desdéns*, *provéns*, *reténs...*). Con este novo uso, as regras de

¹¹ Na base XI 3º invéntase unha alternancia gráfica entre *fêmea* e *fêmea*, que non existía ata agora, xa que en todo o ámbito do portugués se escribe e se di *fêmea*. Parece mentira que nos encontremos ante un texto redactado por portugueses e en Portugal, pois nesta alternancia, coma en tódalas demais recollidas neste parágrafo, a forma con acento agudo, de existir, tería que se-la utilizada en Portugal.

acentuación deixan de depender única e exclusivamente da forma do vocábulo que se acentúa, para introduciren consideracións relativas a outras formas relacionadas morfoloxicamente; ou sexa, non basta con sabermos en que letras acaba, cantas sílabas ten e en cal delas vai o acento de intensidade, senón que temos que saber cal é a forma de singular correspondente e se esta se acentúa ou non.

Unha vez que tódalas palabras non oxítonas acabadas en *-ans*, *-ins*, *-ons* e *-uns*, virtuais ou existentes, deben levar acento gráfico, independentemente de que os seus singulares teñan *-n* ou *-m* final (cf. *écrans*, *flautins*, *bombons*, *prótons*, *alguns*, *álbuns*), o único fin da dobre acentuación das acabadas en *-ens* só pode ser distingui-las palabras acabadas en ditongo das acabadas en vocal simple, diferencia marcada no singular mediante o *-m* e o *-n*. Ora ben, ¿ten algún sentido indicar se unha palabra leva vocal ou ditongo na última sílaba, mediante un acento na sílaba anterior? E ademais ¿é consecuente facelo só nas palabras paroxítonas¹²? Sinceramente, o medio máis lóxico de diferenciarlos dous grupos de palabras sería representar en tódolos casos o ditongo nasal por medio dun ditongo gráfico (p.e. *ẽi*).

Continuando coas palabras acabadas en *-em*, *-ens*, podemos seguir a acumular incongruencias, esta vez tradicionais, ó considerármolo texto da base VIII 1º c. Tódalas regras relativas á acentuación de palabras oxítonas se aplican por igual a monosílabos e polisílabos, excepto nas palabras acabadas en *-em* e *-ens*: nestas, só se acentúan as de máis de unha sílaba (p.e. *tem*, *tens*, *vem*, *vens*, *bem*, etc., pero *detém*, *reténs*, *advém*, *provéns*, *também*, etc.). Ademais, mentres en tódolos casos o acento agudo colocado sobre as letras *a*, *e*, *o* indica que estas representan as vocais "abertas" /a/, /e/ e /o/, por oposición ó acento circunflexo, que, coas mesmas letras, representa as vocais "fechadas" /æ/, /ɛ/ e /ɔ/, nas palabras acabadas en *-em*, *-ens*, o acento agudo está, de modo completamente excepcional, representando vocais nasais e por tanto "fechadas". Tamén por tradición e de modo igualmente excepcional (base IX 5º c), nestas palabras a oposición de acentos agudo-circunflexo (p.e. *detém* /*detêm*, *mantém* /*mantêm*, *provém* /*provêm*...) non se corresponde co uso xeral, senón que as formas con acento circunflexo teñen vocais iguais ás formas con acento agudo, pero teñen dúas en vez de unha, ou sexa, son palabras paroxítonas (graves) e non oxítonas (agudas) como a súa forma gráfica podería facer crer.

¹² En palabras como *armazéns* ou *espécimens* o acento só pode indica-la sílaba tónica, xa que tanto as palabras oxítonas acabadas en *-ens* coma as palabras esdrúxulas (proparoxítonas) de calquera tipo sempre se acentúan.

Resulta en verdade difícil comprender por que as formas verbais *têm* e *vêm*, cos seus respectivos derivados, deben escribirse como monosílabos cando existen na tradición portuguesa as formas *têem* e *vêem*, que representan de maneira correcta a realidade da súa pronuncia, en coherencia con *põem*, e aínda coas formas tamén bisílabas --se ben con vocal tónica non nasal-- *leem*, *creem*, *veem*, *deem*.

A propósito das formas verbais *creem*, *deem*, *leem* e *veem*, dous novos puntos en que se actúa con moi boa lóxica nas regras de acentuación son aqueles en que se suprimen os acentos circunflexos das ditas formas verbais, cos seus correspondentes derivados (base IX 7º), e maillos das palabras acabadas en *-oo* (p.e. *voo*, *enjoo*, *perdoo...*; base IX 8º), casos todos en que tal acento era innecesario tanto para indicar a sílaba acentuada coma para marca-lo timbre da vocal.

9. Perfectamente coherentes --en si mesmas e coas regras xerais de acentuación expostas nas outras bases-- aparecen as regras de acentuación das vocais tónicas *i* e *u* (base X), a non ser porque no parágrafo 2º se afirma unha cousa tan disparatada como que as palabras *bainha*, *moinho*, *rainha*, etc., non se acentúan porque o *i* forma sílaba coa consoante transcrita por *nh*. Creo que está fóra de dúbida que o único silabeo posible destas palabras en portugués é *ba-i-nha*, *mo-i-nho*, *fu-i-nha*, etc., de maneira que o *i* forma sílaba por si só. Aténdonos a isto (cf. base X 1º), estas palabras deberían levar acento gráfico, pero a realidade é que o parágrafo 2º, amparándose no motivo comentado, e a tradición ortográfica, por outros motivos, institúen explicitamente que non o leven. ¿A que debemos facer caso?

Con todo, e a pesar de recoñece-la súa coherencia, penso que as regras de acentuación contidas nesta base --e outro tanto podería dicirse das demais-- son excesivamente complicadas e, como poderá confirmar calquera que se dedique ó ensino do portugués a nativos ou a estranxeiros, son extremadamente difíciles de memorizar¹³.

10. Para finalizar coas regras de acentuación, paréceme necesario facer un par de comentarios ás bases XII e XIII, relativas ó uso do acento grave e á supresión dos acentos nas palabras derivadas.

Polo que se refire ó acento grave, creo que se debería recoñecer explicitamente que o seu valor orixinal é representar unha vocal "aberta", /a/, /e/ ou /o/, en sílaba átona, e que para tal efecto pode con-

---

¹³ Pénsese, por exemplo, en que o galego ten unha única regra, fácil de memorizar e aplicada sen excepcións, para o tema que a presente base necesita desenrolar a través de sete parágrafos.

tinuar a ser empregado en literatura sempre que se desexe reproducir unha pronuncia "dialectal" concreta (p.e. *côração*, do norte do Brasil, *pàdeiro*, *esquêcer*, de Portugal).

Por outra parte, talvez fose necesario elimina-la contracción da preposición *a* cos demostrativos *aquele*, *aquela*, *aquilo*, etc., porque no Brasil as formas con e sen acento soan exactamente igual e, cando se necesita expresar de modo inequívoco a presenza da preposición, recórrese a desface-la contracción pronunciando *a aquele*, *a aquela*, *a aquilo*, etc.¹⁴ En Portugal non habería ningún problema con isto, dado que na fala unha secuencia de dous *a* átonos soa igual a un *à* (cf. *a alegria*, *tinha-a*, pronunciados como "*àlegria*" e "*tinha*").

Os adverbios en *-mente* e os nomes con *-zinho*, *-zito* (e se cadra tamén con outros sufixos iniciados en *z*) son palabras complexas tanto do punto de vista fonolóxico coma morfolóxico, non equiparables ás demais derivadas por sufixación, tal como demostra o timbre das súas vocais, a dobre acentuación e, no caso dos nomes, a dobre flexión de xénero e número (cf. *irmãozinho*, *irmãzinha*; *animalzinho*, *animazinhos*). Por iso deberían, na miña opinión, recibilo mesmo tratamento gráfico cás palabras compostas e as derivadas por prefixación que se encontran en situación semellante (cf. bases XV e XVI).

11. A calquera que se teña molestado en ler atentamente as demoradas explicacións e xustificacións que, para a supresión das consoantes non articuladas, para o sistema de acentuación gráfica e para o emprego do trazo, se expoñen ó longo de máis de once páxinas da Nota Explicativa ó *Acordo Ortográfico*, non poderá deixar de resultarlle sorprendente que á abolición da diérese (*trema*) non se dediquen máis ca once liñas. E máis se nestas once liñas a única razón que se dá consiste en que "generalizar a supressão do trema é eliminar mais um factor que perturba a unificação da ortografia portuguesa" (7.2). Todo parece indicar que no mercadeo da elaboración do acordo, ós brasileiros tocoulles ceder na diérese¹⁵ para compensar que os portugueses cedesen nas consoantes non pronunciadas, pois nos demais aspectos nada se "unifica" e moi pouco se innova. A diérese, utilizada na actualidade só pola ortografía brasileira, tiña unha razón de ser moi consistente: distinguía nas secuencias *gue*, *gui*, *que* e *qui* cando o *u* se pronunciaba e cando non. A imposición acrítica do uso portugués neste

¹⁴ De feito, como indica Aurélio Buarque de Holanda (1986: s.v. *àquele*), mesmo na lingua literaria "há muitos exemplos do emprego, corretíssimo, de *a aquele(s)*, *a aquela(s)*, sem a contração".

¹⁵ Ademais de cederen nos acentos de *assembléia*, *idéia*, *apóias*; *vôo*, *enjoô*, etc., xa comentados.

punto vai aumenta-los problemas de aprendizaxe a partir da escrita (só recorrendo ó dicionario poderá saberse se se pronuncia o *u* destas secuencias en cada palabra nova) e vai permitir que xurdan pronuncias diverxentes (cf. *bilingue*, *bilíngüe*), que constituirán un novo factor de desagregación da lingua.

12. Nas bases XV, XVI e XVII expóñense as regras relativas ó emprego do trazo de unión (o *hifen*), que consisten, como admite expresamente a Nota Explicativa, nunha reformulación máis clara e simple das regras xa vixentes, sen cuestionalas máis ca nun punto marxinal (*hei de*, *hás de*, *hão de*). Como queira que o uso do trazo é sobre todo convencional, sen ter as máis das veces ningunha xustificación na pronuncia ou en calquera outro plano da realidade lingüística, prescindimos de calquera consideración sobre este aspecto da ortografía portuguesa, salvo o xa dito a propósito do *h* inicial (v. 2) e mais dos adverbios en *-mente* e os nomes en *-zinho* e *-zito* (v. 10).

13. A primeira parte da base XVIII, que recolle os usos permitidos do apóstrofo, resulta excesiva, e a maior parte dos casos nela recollidos deberían ser abolidos por extravagantes. Moi en especial, os de pronomes átonos realzados por medio de maiúscula, exemplificados no texto con frases tan esquisitas coma *confiamos n'O que ños salvou*, *esse milagre revelou-m'O*, *pugnemos pel'A que é nossa padroeira*, etcétera.

Máis estraña aínda parece a inclusión de *Sant'Iago* entre as "ligações das formas *santo* e *santa* a nomes do hagiológiu, quando importa representar a elisión das vogais finais *o* e *a*", porque con isto se está afirmando que *Santiago* procede da aglutinación de **Santo Iago*. Sen embargo, na lingua portuguesa non hai ningunha palabra patrimonial que comece por *ia-*, *ie-*, *io-*, *iu-*: as únicas que se poden encontrar nos dicionarios son voces eruditas de orixe grecolatina (*iambo*, *iamologia*, *iataléptica*, *iode*, *iónio*, *ionizar*, *iota*, etc.), préstamos das linguas indíxenas da América ou da África (*iaca*, *iagatiguaçu*, *iãdom*, *ietim*, *iobó*, *iorimãs*, *iuçá*, etc.) e uns poucos préstamos doutras orixes diversas (*ianque*, *iaque*, *iate*, *ieboxi*, *iene*, *ioga*, *iogurte*, *ioiô*, *iuraco*, *iurte*, etc.). Esta simple constatación axuda a comprender que *Iago* non pode ser un nome portugués patrimonial e que, en consecuencia, *Santiago* non pode proceder de **Santo Iago*, senón que se remonta á aglutinación latina de *Sanct(u) Iacobi*. Se o nome latino *Iacobus* tivese deixado descendencia por separado, esta sería algo así como **Jago* ou **Jagó*. Por tanto, o nome *Iago* en portugués (coma en galego) só pode ser ou ben o resultado dunha falsa regresión erudita a partir de *San-*

tiago, ou ben un simple calco de *Yago*, sexa este o nome castelán ou, como suxire J.P. Machado (1984: 789), o nome galés do coñecido personaxe do *Otelo* de Shakespeare¹⁶. Outra cousa diferente, que non mereceu a atención dos redactores do *Acordo*, é o nome tradicional e ben vivo en portugués *Tiago*, que pode proceder dunha deglutinación popular *San-Tiago* (cf. *Telmo* < *San-Telmo* < *Sant'Elmo*), aínda que se cadra non carece de relación co nome *Diago*, de uso frecuente na época medieval¹⁷.

15. A base XIX, dedicada ó emprego das maiúsculas, e a base XX, relativa á división silábica, conteñen en xeral regras bastante coherentes e claras. Sen embargo, polo que se refire a esta última, continúa sen resolverse a contradición tradicional de dividir en dúas sílabas gráficas os dígrafos *rr* e *ss*, cando representan cada un deles un son único, que se pronuncia nunha única sílaba.

Coa única excepción, non mencionada expresamente, do *x* con valor de /ks/, que por razóns obvias non se pode dividir en dúas sílabas como corresponde á pronuncia soletrada (/ak-si-la/ a-xi-la), o principio para a división silábica das palabras é a "soletração". Se esta se aplica en tódolos casos nas cinco regras recollidas na base XX, ¿por que razón, que non sexa un mimetismo extemporáneo do latín¹⁸, temos que separar por escrito *car-ro* e *mas-sa* onde dicimos *ca-rro* e *ma-ssa*? Pretender introducir estas secuencias entre as de "duas consoantes que não constituem propriamente grupos" (base XX 2º) é o resultado dun xogo de palabras que se repite ambiguamente en diversas partes do *Acordo*: ¿falamos de dúas **letras** consoantes ou de dous **fonemas** consoantes? Se falamos de **letras**, tamén *ch*, *lh* e *nh* son "sucessões de duas consoantes que não constituem propriamente grupo". ¿Suxiren os redactores que se escriba entón *mac-ho*, *mal-ha*, *man-ha*? Se, polo contrario, estamos falando de **fonemas**, está claro que *rr* e *ss*, do mesmo modo ca *ch*, *nh* e *lh*, non son "sucessões de duas consoantes" e, en consecuencia, habería que escribir *ca-rro* e *ma-ssa*, igual que escribimos *ma-cho*, *ma-lha* e *ma-nha*.

¹⁶ En textos antigos, por exemplo *Vidas e Paixões dos Apóstolos* (Brihuega 1989), constátase a alternancia de *Sanctiago* co presumible galicismo ou italianismo *Jacome* (p. 96 e 98) e co cultismo *Jacobo* (p. 389), pero nunca aparece *Iago*.

¹⁷ Cf. o uso de *San Diego* por *Santiago* en castelán, testemuñado en obras tan clásicas coma o *Quixote*.

¹⁸ Como é sabido, en latín as grafías *rr* e *ss*, igual ca *ll*, *mm*, *nn*, *cc*, *tt*, etc., representaban secuencias de dúas consoantes iguais, que se pronunciaban en dúas sílabas diferentes, tal como acontece hoxe no italiano.

A repetición do trazo a principio da liña seguinte cando na translineación dunha palabra o final de liña coincide cun trazo xa existente (p.e. *apoía-/ /-los*; base XX 6º), a pesar de basearse con razón na "clareza gráfica", é de difícil cumprimento nos textos procesados por medio de ordenador. Isto debería, na miña opinión, ser motivo suficiente para lle dar carácter optativo, se non para eliminala definitivamente¹⁹.

16. En resumo, o *Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa* móstrasenos inequivocamente como un artefacto político que tiña como único obxectivo alcanzar unha norma ortográfica única, sen reparar moito nos medios nin na coherencia do resultado²⁰. Deste modo, os convincentes argumentos que se exhiben para xustificar algunhas das solucións máis difíciles de admitir para a opinión pública portuguesa, utilízanse só para superar eses puntos conflictivos, pero non levan de ningún modo a unha aplicación consecuenta nos restantes aspectos da ortografía tradicional.

É por iso, tamén, que as únicas medidas totalmente innovadoras se reducen á supresión duns poucos acentos (*vêem, lêem, dêem; pêlo, pélo, pólo; argúis, argúem...*) e á inclusión, máis formal do que práctica, das letras *k, w* e *y* no alfabeto, limitándose os demais casos a un *mercadeo* entre as normas portuguesas e as brasileiras. Os portugueses ceden na representación das consoantes non pronunciadas (*directo, óptimo, acção...*) e no uso do trazo na perífrase "*haver de + infinitivo*" (*hei-de falar, hás-de vir...*), en troca de que os brasileiros cedan no uso da diérese (*agüentar, tranqüilo, quinqüênio...*), no acento dos ditongos *êi, ôi* en palabras graves (*idéia, assembléia, apóias, apóies...*) e mais no acento das palabras acabadas en *-oo* (*vôo, enjôo, perdôo...*). Ademais, afectará na práctica só ós brasileiros a nova, e ilóxica, acentuación diferenciada das palabras graves acabadas en *-ens* (*dólmens, líquens, cármens; ordens, virgens, margens...*). Como resultado, gaña un mínimo de simplicidade a ortografía vixente en Portugal, e perde moita cohe-

---

¹⁹ Fóra do galego e o portugués, non coñecemos ningunha lingua que repita o trazo de unión a principio de liña na translineación dunha palabra.

²⁰ O texto do *Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa* publicado polo Goberno portugués en 1991 contén exactamente os mesmos erros mecanográficos do *Projecto de Ortografia Unificada* difundido pola *Academia das Ciências de Lisboa* en 1990. Por exemplo, na base VII 1º, na enumeración dos ditongos "orais", faltan claramente *oi* e *ói*; na base X 2º aparecen as grafías "*at-raini*" e "*demiunigo*", en vez de *atrair* e *demiurgo*; na base XX silábase *hi-pe-ra-cú-sti-co*. Isto basta para dar idea do interese posto na súa lectura polos políticos encargados de aprobalo, ou entón da súa competencia na materia.

rencia a ortografía vixente no Brasil (excepto no caso de *vôo*, *enjôo*, etc.).

A "unificación", así e todo, continúa a ser máis aparente ca real, pois a diversidade de pronuncias obriga a manter dobres grafías en palabras con diversos grupos consonánticos eruditos: *aspecto* /*aspeto*, *facto* /*fato*, *concepção* /*conceção*, *corrupto* /*coruto*, *peremptório* /*perentório*, *amígdala* /*amídala*, *amnistia* /*anistia*, *indemne* /*indene*, *aritmética* /*arimética*, *subtil* /*sutil*, etcétera. Persisten igualmente as diferencias de acentuación en grande número de palabras que teñen pronuncias diferentes en Portugal e no Brasil: *bebê* /*bebê*, *purê* /*purê*, *judô* /*judo*, *metrô* /*metro*, *sêmen* /*sêmen*, *fêmur* /*fêmur*, *pônei* /*pônei*, *tênis* /*tênis*, *bônus* /*bônus*, *andámos* /*andamos* (pasado), *fenômeno* /*fenômeno*, *gênero* /*gênero*, *Amazônia* /*Amazônia*, *tênuê* /*tênuê*, etcétera. Tampouco estará unificado un aspecto que escapa do meramente ortográfico, con grandes repercusións morfolóxicas e fonolóxicas, o plural das palabras acabadas en *-n* (de orixe estranxeira ou erudita), que en Portugal é *-nes* en canto no Brasil é habitualmente *-ns*. E, naturalmente, un bo número de casos asistemáticos (*úmido* /*húmido*, *umedecer* /*humedecer*, *ímã* /*íman*, *visom* /*visão*, *tampouco* /*ltao-pouco*, *preamar* /*preia-mar*, *iugoslavo* /*jugoslavo*, etc.) permanecen á marxe dos puntos tratados no *Acordo* e por tanto seguirán a escribirse (e a pronunciarse, conforme os casos) de modo diferente no Brasil e en Portugal²¹.

Como contrapartida da "ortografía unificada", o *Acordo* contén unha serie de desatinos que sen dúbida poñen en causa a competencia, ou cando menos a seriedade, con que foi elaborado:

a) Afírmase que en palabras como *bainha*, *moinho* ou *fuinha* o *i* non se acentúa porque forma sílaba coa consoante seguinte.

b) Entre as palabras con acentuación (e pronuncia) diverxente en Portugal e no Brasil inclúese o par *fêmea* /*fêmea*, inventándose así a forma *fêmea*, que ata agora non se coñecía en ningún dos dous países.

c) Interpretase *Santiago* como unha amalgama de *Sant'Iago*, cando o primeiro é un nome patrimonial e *Iago* non pode ser máis ca unha falsa regresión erudita ou un mero calco de *Yago*.

²¹ A afirmación que se fai na Nota Explicativa do *Acordo*, de que con este acordo se unifica a ortografía de "cerca de 98% do vocabulário geral da língua" é enganosa, pois non interesa tanto o número total de palabras que continuarán a escribirse diferentes, senón sobre todo a súa frecuencia de uso real.

d) Introdúcense entre as palabras esdrúxulas *brêtema* e *lóstrego*, palabras descoñecidas en calquera país de lingua portuguesa, que se tomaron descaradamente do galego *brétema* e *lóstrego*²².

Esperemos que, a pesar das súas deficiencias, a posta en vigor deste acordo na totalidade dos países de lingua portuguesa sirva, polo menos, para que a ortografía deixe de ser utilizada como a arena, o campo de batalla, onde Portugal e o Brasil miden as súas forzas e confrontan as súas pretensións de hexemonía cultural e económica. Talvez así, despois de máis de sete décadas de litixios pretendidamente ortográficos, comece a etapa das reformas encamiñadas a facer da escrita un instrumento accesible, ó servizo de tódolos falantes da lingua portuguesa. Oxalá.

Bibliografía

- Academia das Ciéncias de Lisboa (1990). *Projecto de Ortografía Unificada da Língua Portuguesa*. (Fotocopia do orixinal mecanografado).
- Brihuega, Bernardo de (1989). *Vidas e Paixões dos Apóstolos*. Vol. II. Edição crítica e estudo de Isabel Vilares Cepeda. Lisboa, INIC. 447 p.
- Buarque de Holanda Ferreira, Aurélio (1986). *Novo Dicionário da Língua Portuguesa*. Rio de Janeiro, Editora Nova Fronteira. (2ª ed.) 1838 p.
- Castro, Ivo (1991). "Ortografia Portuguesa", en VV.AA. *Falar Melhor, Escrever Melhor*. Lisboa, Selecções do Reader's Digest. p. 361-399.
- Machado, José Pedro (1984). *Dicionário Onomástico Etimológico da Língua Portuguesa*. Lisboa, Editorial Confluência. 1504 p.
- Real Academia Galega & Instituto da Língua Galega (1990). *Diccionario da Língua Galega*. Coruña & Santiago de Compostela, RAG-ILG. 822 p.
- República Portuguesa (1991). *Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa*. Lisboa, Imprensa Nacional-Casa da Moeda. 59 p.

---

²² De modo paradoxal, en galego, segundo o material dos arquivos do Atlas Lingüístico Galego, *brêtema* ten na inmensa maioría dos casos vocal media-baixa /e/ e *lóstrego* tena tanto media-baixa /ɔ/ coma media-alta /o/, aínda que esta última é máis común. ¿En que pronuncia se basearon os redactores do *Acordo* para introduciren no portugués ambas con acento circunflexo?

BIBLIOGRAFÍA DE LINGÜÍSTICA GALEGA (V)

XOSÉ L. REGUEIRA FERNÁNDEZ (Coordinador)

X. BIEITO ARIAS FREIXEDO

ANA I. BOULLÓN AGRELO

FRANCISCO A. CIDRÁS ESCÁNEO

ERNESTO GONZÁLEZ SEOANE

RAMÓN MARIÑO PAZ

XESÚS RIVEIRO COSTA

FERNANDO R. TATO PLAZA

Instituto da Lingua Galega

Esta quinta e última parte da Bibliografía de lingüística galega¹ comprende os epígrafes:

15. Onomástica

16. Historiografía da lingua galega

15. ONOMÁSTICA

Almazán, V. (1982): "Dous topónimos galegos na Noruega", *Grial* 77, pp. 351-355.

Alonso Ávila, A. (1986): *La onomástica episcopal de origen germánico en la Galaecia durante los siglos VI y VII*. Valladolid.

Alvar, M. (1957): "Derivados de SABUCUS en la toponimia peninsular", *RFE* 41, pp. 21-45.

Alvar, M. (1959): "'Pomo' y 'mat(t)iana' en la toponimia de la Península Ibérica", in *IX CILFR*, vol. 3 [= *BF* 20 (1961)], pp. 165-203 [Con referencias á toponimia galega].

---

¹ As entregas anteriores foron publicadas en *Cadernos de lingua* 1 (1990), pp. 165-200; 2 (1990), pp. 155-209; 3 (1991), pp. 175-194; 4 (1991), pp. 151-161.

- Ares Vázquez, N. (1964): "Iano Paralioneo y Parameco", *BCPMHAL* 7, 61/62, pp. 282-285 [Teónimos e topónimo Baralla].
- Ares Vázquez, N. (1970): "Tradiciones de Santa Eulalia de Bóveda (Lugo)", *RDTP* 26, 3/4, pp. 297-302 [Estudia os topónimos *Fontedóniga e Ansadoira*].
- Ares Vázquez, N. (1979): "Grulfe e Vilarmousende: dous topónimos lugueses", *Grial* 64, pp. 240-242.
- Ares Vázquez, N. (1980): "Notas etimolóxicas: Meixente e Méixemo", *Grial* 68, pp. 237-239.
- Ares Vázquez, N. (1981): "Friol e 'Villa Frojulf': Notas histórico-etimolóxicas", *Grial* 71, pp. 85-88.
- Ares Vázquez, N. (1982): "Begonte, Gaibor, Trobo: Notas histórico-etimolóxicas", *Grial* 75, pp. 100-104.
- Ares Vázquez, N. (1982): "Barbalde e Vilanxil: Dous topónimos lugueses", *Grial* 77, pp. 363-365.
- Ares Vázquez, N. (1983): "Xián e Xiá: Notas histórico-etimolóxicas", *Grial* 79, pp. 97-101.
- Ares Vázquez, N. (1983): "Bendia e Loentia: ¿Dous topónimos celtas?", *Grial* 80, pp. 225-228.
- Ares Vázquez, N. (1984): "Orbazai, un ourive e un topónimo", *Grial* 83, pp. 95-98.
- Ares Vázquez, N. (1985): "Ousa, Ouselle, Ousille, Ousón: Notas histórico-etimolóxicas", *Grial* 87, pp. 99-102.
- Ares Vázquez, N. (1985): "Eimer, Ider e Sober: topónimos", *Grial* 88, pp. 221-223.
- Ares Vázquez, N. (1986): "Gondarén, Ligonde e Meigonte: Notas histórico-etimolóxicas", *Grial* 92, pp. 229-231.
- Ares Vázquez, N. (1986): "'Virro Reviliaeco', teónimo lucense", *Grial* 94, pp. 479-482.
- Ares Vázquez, N. (1987): "Trebolle: Notas etimolóxicas", *Grial* 95, pp. 84-86.
- Ares Vázquez, N. (1987): "O río 'Florius' de Plinio e máis parentes onomásticos en Galicia", *Grial* 97, pp. 351-354.
- Ares Vázquez, N. (1987): "'Cabarcvs. O. Beriso'", *Grial* 98, pp. 473-476.
- Ares Vázquez, N. (1988): "Bolois e Dumia, topónimos celtas?", *Grial* 99, pp. 75-77.
- Ares Vázquez, N. (1988): "Gransimonde, Lebesén e Xuriz/Oxuriz: Notas histórico-etimolóxicas", *Grial* 100, pp. 277-280.
- Ares Vázquez, N. (1991): "Lougei castellanei Toletenses", *Lucensia* 2, pp. 95-102.

- Ares Vázquez, N. (1991): "San Mamede na toponimia lucense", *Lucensia* 2, pp. 163-165.
- Blanco Rodríguez, J. (1975): *Estudio de toponimia menor en la parroquia de Santa María de Samieira (Poyo - Pontevedra)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Boullón Agrelo, A. I. (1991): "Ó redor do topónimo Pobra: Estado da cuestión e novos datos", *Cadernos de Lingua* 3, pp. 15-24.
- Boullón Agrelo, A. I. (1991): "Antroponimia medieval galega: cuestións metodolóxicas", *III CAEG*. (En publicación).
- Bouza Brey, F. (1949): "Flausanus, Flausus, Flavianus y Flavinus en la toponimia gallego-portuguesa", *BCPMHAL* 3, 31/32, pp. 273-275.
- Bouza-Brey Trillo, F. (1968): "Supervivencias antroponímicas, toponomásticas, antropológicas, jurídicas y folclóricas de la Galicia Sueva", *Bracara Augusta* 12 [= *Actas do Congresso de Estudos da Comemoração do XIII centenário da morte de S. Frutuoso*, vol. 2], pp. 197-203.
- Boves Naves, M. C. / Uría Riu, J. (1964): "La toponimia del 'busto' en el NO peninsular", *Archivum* 14, pp. 74-102.
- Canedo, J. (1939): "Libredón e a sua historia", *Nós* 12, 83, pp. 218-219.
- Cañizares, B. (1946): "Onomástico de lugares de Deza mencionados antes del siglo XV", *MP* 4, pp. 74-101.
- Carro Otero, J. / Millán González-Pardo, I. (1976): "Ara con nuevo teónimo indígena en S. Vicente de O Grove", separata de *MP* 30.
- Catalán, D. (1958): "Hacia un atlas toponímico del diminutivo (-inu en la toponimia hispano-románica)", *BFE* 17, 3/4, pp. 257-292 [Refrense a Galicia esp. pp. 260-263 + 4 mapas]. Reprod. in Catalán, D. (1988): *Las lenguas circunvecinas del castellano*. Madrid: Paraninfo, pp. 209-247.
- Cobas Pazos, V. (1954): *De Libredón a Compostela. Derivaciones etimológicas de las palabras "Libredón", "Solobio", "Arca Marmórica" y "Compostela" según el filólogo Dr. D. Angel Amor Ruibal*. Santiago.
- Cobas Pazos, V. (1960): *Compostela. Probable origen de este topónimo*. Santiago.
- Comisión de Toponimia - Xunta de Galicia (1980-1982): *Toponimia*. 7 vols. Santiago: Xunta de Galicia.
- Cortés, L. (1955): "Lupianus hidronímico y antropónimo y la raíz hidronímica *Lub-, Lup-*", in *V CIO*, vol. 2, pp. 9-15.
- Cortés y Vázquez, L. L. (1954): *El dialecto galaico-portugués hablado en Lubián (Zamora). Toponimia, textos y vocabulario*. Sala-

- manca: Universidade. Recs.: D. Catalán, *RPh* 9 (1956), pp. 367-370; A. Badia i Margarit, *Estudis Romànics* 4 (1953/1954), pp. 310-312.
- Cortiñas, X. L. (1984): "Seudoxentilicios do sudoeste de Chantada", *Grial* 85, pp. 369-372.
- Costas Abreu, X. (1985): "O tratamento da toponimia no ordenamento xurídico", *Revista de Administración Galega* 2, pp. 83-94.
- Costas González, X. H. [1992]: *1.000 nomes galegos*. [Santiago]: Xunta de Galicia.
- Cotarelo Valledor, A. (1933): "Etimología compostelana: Preguntoiro", *Anales de la Universidad de Madrid* 2, pp. 285-288.
- Cotarelo Valledor, A. (1933): "Encol do nome de Martín Codax", *Nós* 109, pp. 2-5. Rec.: M. Rodríguez Lapa, *BF* 2 (1933/1934), p. 192 [Reimpr. in *Miscelânea*, pp. 240-241].
- Crespo Pozo, Fr. J. S. (1970): "Interpretación de algunos curiosos topónimos de Redondela y de sus municipios", *Grial* 29, pp. 341-351.
- Crespo [Pozo], Fr. J. S. (1973): "25 topónimos de Xunqueira de Ambía y su municipio: Su significación y breve etimología", *Grial* 39, pp. 87-92.
- David, P. (1943): "Les Saints Patrons d'église entre Minho et Mondego jusqu'à la fin du XIe siècle (Étude d'hagiotoponymie)", *Revista Portuguesa de Historia* 2, pp. 221-254.
- David, P. (1947): *Le sanctoral hispanique et les patrons d'églises entre le Minho et le Mondego du IXe au XIe siècle*. Lisboa: Institut Français au Portugal.
- Davila, J. (1956): "Acerca del toponímico 'bares'", *BRAG* 27, pp. 120-125.
- Estévez Villaverde, E. (1977): *Toponimia de Buéu*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Fernández González, J. R. (1981): "Topónimos compuestos románicos: la estructura 'determinado + determinante' / 'determinante + determinado'", *Verba* 8, pp. 229-246 [Con referencias á toponimia galega].
- Fernández González, J. R. (1987): "Toponimia del Bierzo (León) y etimología popular", in *ICHLE*, vol. 2, pp. 1669-1683.
- Fernández López, M. C. (1981): "Engrobia, Groba, etc. ¿Angrois? ¿Grobe?: Etimología y toponimia", in *IRGEC*, pp. 272-275.
- Fernández Rodríguez, M. (1984/85): "Contribución a la toponimia gallega", *CEG* 35, 100, pp. 687-691.
- Fernández Salgado, B. (1988): "O mundo dito en galego", *Educación en Galicia* 1, pp. 23-24.

- Fernández Salgado, B. [1991]: *Os xentilicios e os topónimos do mundo*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Ferro Couselo, J. (1963): "Onomástica caballeresca en Galicia y Portugal", in *Actas do I Congreso de Etnografía (Santo Tirso, 1963)*. Vol. 3. Lisboa, 1965, pp. 229-230.
- Ferro Couselo, J. (1973): "Hidrónumos galaicos (Notas para un estudio sobre el significado de los nombres de algunos ríos de Galicia)", *BAu* 3, pp. 123-130.
- Ferro Couselo, J. (1974): "El topónimo 'Bonsés'", *BAu* 4, pp. 260-261.
- Filgueira Valverde, J. (1976): *La toponimia gallega. Conferencia pronunciada en el "Coloquio sobre toponimia cartográfica"*. Pontevedra: Deputación Provincial.
- Forneiro Lloves, M. (1978): *Topónimos latinos de poseedores en la provincia de Orense*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- García Blanco, M. (1940): *Estudio geográfico y toponímico de la provincia de Lugo*. Madrid: Ministerio de Trabajo - Dirección General de Estadística.
- García García, J. J. M. (1983): *La toponimia del Bierzo (bases para un corpus toponymicum)*. 2 vols. Tese de Doutoramento. Univ. Complutense. Publicado en Madrid: Universidad Complutense, 1983.
- García y García, Jesús (1984): "Los límites lingüísticos en el Bierzo vistos en la toponimia", *Tierras de León* 56, s.pp.
- Garvens, F. (1964): *Die vorrömische Toponymie Nordspaniens*. Tese de Doutoramento. Univ. de Münster [Con referencias ó galego].
- Gifford, D. J. (1955): "Topónimos gallegos y topónimos navarros", *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País* 11, pp. 227-231.
- Guerra Campos, J. (1964): "El topónimo 'Brigantium' aplicado a Compostela", *Anuario de Estudios Medievales* 1, pp. 641-646.
- Guerra Campos, J. (1982): "Los topónimos y el suburbio Compostela", in *Exploraciones arqueológicas en torno al sepulcro del Apóstol Santiago*. Santiago: Ed. do Cabido da S.A.M.I. Catedral de Santiago, pp. 28-38.
- Hubschmid, J. (1951): "Studien zur iberoromanischen Wortgeschichte und Ortsnamekunde", *BF* 12, 2, pp. 117-156 [Inclúe voces e topónimos galegos].
- Hubschmid, J. (1960): "Toponimia prerromana", in *ELH*, vol. 1, pp. 447-493 [Con algunhas referencias ó galego].
- Hubschmid, J. (1964): "Aspan., agaliz. busto 'Weideland' und spätlat. bustar 'Ochsenstall'", *ZRPh* 80, pp. 102-119.

- Hubschmid, J. (1980): "Bemerkungen zu Galicisch *Grova*", in *Coloquio de Tréveris*, pp. 109-112.
- Iriarte Sanromán, A. (1986): *Aproximación á toponimia do Concello de Redondela*. Redondela: Servicio de Normalización Lingüística - Concello de Redondela.
- Irigoyen, A. (1990): "Bayonne, en lengua vasca *Baiona*, *Bayona* de Galicia, en gallego también sin caída de -n- intervocálica, los topónimos *Oña* y la terminación -onna > -onne", in *Sobre toponimia del País Vasco norpirenaico. Observaciones en torno a la obra Toponymie Basque de Jean-Patiste Orpustan*. Bilbao: Univ. de Deusto, pp. 39-54.
- Jesús Álvarez, G. de (1968): *Topónimos en apellidos hispanos*. Garden City, NY / Madrid: Adelphi Univ. / Castalia. Rec. J. M. Piel, ZRPh 87, 1/2 (1971), pp. 172-175.
- Kremer, D. (1970-1981/1982): "Bemerkungen zu den mittelalterlichen hispanischen *cognomina*", *APK* 10 (1970), pp. 123-183; 11 (1971), pp. 139-187; 12 (1972/1973), pp. 101-188; 13 (1974/1975), pp. 157-221; 14 (1976/1977), pp. 191-298; 16 (1980), pp. 117-205; 17 (1981/1982), pp. 47-156. Rec.: R. Lorenzo, *Verba* 5 (1978), 443-444.
- Kremer, D. (1979): "Proyectos para un Onomástico románico", *Verba* 6, pp. 313-339 [Incluye referencias ó galego].
- Kremer, D. (1980): "Tradition und Namengebung (Statistische Anmerkungen zur mittelalterlichen Namengebung)", *Verba* 7, pp. 75-155 [Con referencias ó galego].
- Kremer, D. (1984): "Glossar der altromanischen Berufs- und Standesbezeichnungen", in Briegel, M. / Stimm, H. (eds.): *Deutsche Forschungsgemeinschaft, Wörterbücher der deutschen Romanistik*. Weinheim: Acta Humaniora, 105-127 [Con referencias ó galego].
- Kremer, D. (1985): "Sprachhistorische Betrachtungen zur Entstehung der romanischen Familiennamen", in Schützeichel, R. / Wenderhorst, A. (eds.): *Erlanger Familiennamen-Colloquium*. Neustadt a. d. Aisch, pp. 67-91.
- Kremer, D. (1987): "Onomástica e historia de la lengua", in *I CHLE*, vol. 2, pp. 1583-1612 [Con referencias ó galego].
- Kremer, D. (1991): "Quelques impressions de statistique onomastique médiévale", in *III CPatrom*, pp. 175-211.
- Kremer, D. (1991): "La survivance du visigothique dans le Péninsule Ibérique", in Rousseau, A. (ed.): *Actes du colloque "Sur le traces de Busbecq et du gothique"*. Lille: Presses Universitaires, pp. 221-230.

- Kremer, D. (en publicación): "Galicische Onomastik", in *LRL*.
- López Alonso-Cuevillas, F. (1946): "Sobre el onomástico personal prerromano de galecos y astures", *BACPO* 2, pp. 25-33.
- López [y López], F. (1966): "Presupuestos necesarios para la redacción del Corpus Toponymicum y el Corpus Anthroponymicum de Galicia (España)", in *VIII CIO*, pp. 281-288.
- López [y López], F. (1975): "Onomástica de Galicia (NO de España)", in *XII CIO*, vol. 3, pp. 33-38 [Santoro, Casa / Casas / Casás].
- López [y López], F. (1977): "Onomástica galega: Casas e Casás", *Grial* 57, pp. 307-311.
- López [y López], F. (1977): "Onomástica galega: Abellas e Abellás", *Grial* 58, pp. 480-482.
- López [y López], F. (1978): "Etimoloxía do topónimo 'Sasdónigas'", *Grial* 60, pp. 228-230.
- López [y López], F. (1978): "Onomástica galega: Novas e Novás", *Grial* 61, pp. 354-357.
- López [y López], F. (1979): "Onomástica galega", *Grial* 63, pp. 103-107 [Estudio dos derivados de MALUS].
- López [y López], F. (1979): "Santoro, apelido", *Grial* 66, pp. 482-484.
- López [y López], F. (1980): "Onomástica galega", *Grial* 68, pp. 216-218 [Sobre os topónimos Deben/Debén, Riomao].
- López [y López], F. (1980): "Onomástica Galega", *Grial* 70, pp. 477-481 [Sobre as formas Oural, Riomao].
- López [y López], F. (1981): "Onomástica galega: Abelaira e familia", *Grial* 73, pp. 389-391.
- López [y López], F. (1981): "Onomástica galega ¿Míguez ou Miguez?", *Grial* 74, pp. 507-508.
- López [y López], F. (1982): "Onomástica galega: "Zás", topónimo e apelido", *Grial* 76, pp. 230-232.
- López [y López], F. (1983): "Onomástica galega: Topónimo e apelido 'Quiroga'", *Grial* 79, pp. 107-108.
- López [y López], F. (1983): "Onomástica galega. Os derivados de 'Taxo', 'Taxone' e 'Taxario'", *Grial* 82, pp. 484-486.
- López [y López], F. (1984): "Onomástica galega: 'Diz' e 'Fiz', apelidos", *Grial* 85, pp. 367-368.
- López [y López], F. (1985): "Onomástica galega: 'Pazo' e 'Pazó'", *Grial* 88, pp. 243-244.
- Louro, J. I. (1962/1966): "Notas toponímicas", *BF* 21, 1/2, pp. 117-121.
- Mañanes, T. (1981): "Onomástica", in Mañanes, T.: *El Bierzo prerromano y romano*. León: Centro de Estudios e Investigaciones "San Isidro" - CSIC / Caja de Ahorros y Monte de Piedad / Archivo Histórico Diocesano, pp. 191-244.

- Martínez Moras, F. (1926): *La toponimia en Galicia. Discurso leído en el acto de su recepción en la RAG y contestación de Don Eladio Rodríguez González, el 30 de noviembre de 1926*. La Habana: Real Academia Galega.
- Menéndez Pidal, Ramón (1949): "Menéndez, Méndez, Mendes", *NRFH* 3, pp. 363-371. Reprod. in *Estudios de lingüística*. Madrid: Austral / Espasa-Calpe, 1961, pp. 33-57.
- Martínez Salazar, A. (1893): "El nombre 'Mayor'", in *Algunos temas gallegos*, vol. 1, pp. 139-146 [Reed. dun artigo publicado en *La Voz de Galicia*, 21.02.1893].
- Martínez Salazar, A. (1897-1898): "Los nombres de La Coruña", in *Algunos temas gallegos*, vol. 1, pp. 371-409 [Reed. de 5 artigos publicados en *La Voz de Galicia* entre 1897 e 1898].
- Martínez Salazar, A. (1913): "La fauna en la toponimia gallega", *BCPMO* 4, 87, pp. 225-231; 88, pp. 249-253. Reed. in *Algunos temas gallegos*, vol. 1, pp. 439-454.
- Martínez Salazar, A. (1920/1922): "Alrededor de un étimo: Sobrado", *BRAG* 12, 143/144, pp. 353-361. Reed. in *Algunos temas gallegos*, vol. 2, pp. 125-138.
- Matéu y Llopis, F. (1942): "Los nombres de lugar en el numerario nuevo y visigodo de Gallaecia y Lusitania", *Analecta Sacra Tarraconensia* 15, pp. 23-42.
- McLain, M. (1984): "Sobre a etimoloxía do nome de Galicia", *Grial* 85, pp. 355-358.
- Menéndez Pidal, R. (1940): "El sufijo *-en*, su difusión en la onomástica hispana", *Emerita* 8, pp. 1-36. Reed. in *Toponimia prerromana*, pp. 105-158.
- Menéndez Pidal, R. (1943): "Ligures o ambroilrios en Portugal", *Revista da Faculdade de Letras* 10. Reprod. in *Toponimia prerromana*, pp. 159-178.
- Menéndez Pidal, R. (1946): "El elemento 'obre' en la toponimia gallega", *CEG* 2, 5, pp. 1-6. Reed. in *Toponimia prerromana*, pp. 179-188.
- Menéndez Pidal, R. (1951): "Mars Carcociencus y la etimología de Queiroga", *BF* 12, pp. 225-227 Reed. in *Toponimia prerromana*, pp. 221-266.
- Menéndez Pidal, R. (1952/1953): "Cotto, cotta", *RPh* 6, pp. 1-4. Reed. in *Toponimia prerromana*, pp. 267-275 [Con referencias ó galego].
- Millán González-Pardo, I. (1962): "Topónimo gall. 'Cobo'", *MP* 16, pp. 49-53.

- Millán González-Pardo, I. (1978): "Los nombres de Pontedeume y su río, el Castro de Ombre y la batalla de Pontumio", *Verba* 5, pp. 25-46.
- Millán González-Pardo, I. (1984): "Los nombres del río *Limia* (port. *Lima*) y el de *A Toxa* con sus hidrónimos emparentados", in *II CG-M*, vol. 2, pp. 343-385.
- Millán González-Pardo, I. (1987): *Toponimia del concejo de Pontedeume y cartas reales de su puebla y alfoz*. A Coruña: Deputación Provincial.
- Monteagudo [García], L. (1947): "Mela III 13 y Ptolomeo 'Georg' II, 6, 4: El nombre antiguo del río Eume y el del cabo Ortegal", *Emerita* 15, pp. 71-81.
- Monteagudo García, L. (1950): "Casiterides", *Emerita* 18, pp. 1-17.
- Monteagudo García, L. (1951-1957): "Carta de Coruña romana", *Emerita* 19 (1951), pp. 191-225; 20, 2 (1952), pp. 467-490; 25 (1957), pp. 13-80.
- Monteagudo García, L. (1953): "Provincia de Coruña en Ptolomeo", *Archivo Español de Arqueología* 26, pp. 91-99.
- Monteagudo García, L. (1953): "Oestrymnides y Cassiterides en Galicia", *Emerita* 21, pp. 241-248.
- Monteagudo [García], L. (1986): "Toponimia costera coruñesa: De Estaca de Bares a Malpica", in *Actas do Colóquio "Santos Graça" de Etnografía marítima: Aspectos culturais e aspectos religiosos*. Vol. 4. Póvoa de Varzim, 1986, pp. 29-71.
- Monterroso Devesa, J. M. (1987): "Nomes de familia galegos: um intento de regeneraçom, classificaçom e divulgaçom", in *II CILG-PG*, pp. 179-202.
- Moralejo Laso, A. (1944): "Observaciones sobre el estudio de la toponimia gallega", *CEG* 1, 1, pp. 59-72. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 11-36.
- Moralejo Laso, A. (1945): "Notas a un folleto sobre geografia y toponimia lucenses", *CEG* 1, 3, pp. 355-362. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 37-49.
- Moralejo Lasso, A. (1946): "Fontán, Fontao y otros derivados de *fons* 'fuente' en la toponimia gallega", in *Domingo Fontán y su mapa de Galicia*. Anexo 1 de *CEG*. Santiago, pp. 159-172. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 85-98.
- Moralejo Laso, A. (1952): "'Fogium Lupale' y sus actuales derivados gallegos", *CEG* 7, 21, pp. 133-137. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 137-144.
- Moralejo Laso, A. (1952): "La toponimia gallega de *fons* 'fuente'", *CEG* 7, 23, pp. 315-351. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 99-136.

- Moralejo [Laso], A. (1952): "Sobre los nombres toponímicos en -obre y sus afines", in *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, vol. 3, pp. 135-157. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 49-83.
- Moralejo Laso, A. (1968): "Sobre el origen y significación de *Liberum Donum* o *Libredon* en la tradición jacobea", comunicación presentada no *Congresso Luso-Espanhol de Estudos Medievais* (Porto, 1968). Reprod. in *Toponimia gallega*, pp. 169-186.
- Moralejo Laso, A. (1969): "Toponimia gallega de cereales de cultivo", *CEG* 24, 72/74, pp. 206-224. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 145-168.
- Moralejo Laso, A. (1973): "Sobre algunos topónimos de las vías romanas de Galicia", *CEG* 28, pp. 193-211. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 145-168.
- Moralejo Laso, A. (1973): "Portus Amanum, Sámanos, Samos", *Cuadernos de Filología Clásica* 5, pp. 9-13. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 259-267.
- Moralejo Laso, A. (1976/1977): "La toponimia del batán en Galicia", *CEG* 30, pp. 133-136. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 267-272.
- Moralejo Laso, A. (1976-1977): "Sobre grafía y pronunciación de los topónimos gallegos", *Verba* 3 (1976), pp. 11-34; 4 (1977), pp. 27-44. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 273-336.
- Moralejo Lasso, A. (1977): "Topónimos variables con nasal o sin ella: -edo /a o -endo/a", *Verba* 4, pp. 301-310. Reed. in *Toponimia gallega*, pp. 341-354.
- Moralejo Lasso, A. (1977): "Catasós y otros topónimos derivados de 'catar'", in *Toponimia gallega*, pp. 337-340.
- Moralejo Laso, A. (1978-1979): "Ojeada a los topónimos hispanos y especialmente a los gallegos de origen prelatino de J. Corominas", *Verba* 5 (1978), pp. 13-24; 6 (1979), pp. 13-16.
- Moralejo Laso, A. (1978/1980): "Toponimia gallega", *CEG* 31, pp. 357-360.
- Moralejo Laso, A. (1978): "Dos artículos casi coincidentes sobre toponimia", *Verba* 5, pp. 393-395.
- Moralejo Laso, A. (1980): "Notas acerca de Hidronimia Gallega", *Verba* 7, pp. 157-160.
- Moreira, D. A. (1961): "Os nomes tópicos em 'ai' no Noroeste hispánico", separata do *Boletim Cultural* 24.
- Moreira, D. A. (1967): "Estudo onomástico sobre alguns rios a norte e a sul do Douro", *Boletim Cultural* 30, pp. 18-162.
- Moreira, D. A. (1969): "Miscelânea de antroponímia germânica na Galiza e norte de Portugal", *Boletim Cultural* 32, pp. 472-568.

- Moreira, D. A. (1975): "Anthroponymie chrétienne alti-médiévale au nord-ouest hispanique", in *XII CIO*, vol. 3, pp. 112-115.
- Moreira, D. A. (1981): "O elemento xermánico *Rinus* na antro-toponímia galego-portuguesa", in *I CG-M*, vol. 2, pp. 9-16.
- Moreira, D. A. (1984): "Notas de toponímia galaico-minhota", in *II CG-M*, vol. 2, pp. 387-398.
- Murguía, M. (1906): "De la formación de algunos apellidos gallegos, de mujer, en los siglos XVI y XVII", *BRAG* 1, 1, pp. 7-8.
- Navaza, G. (1991): "O nome *Paio*", *Cadernos de Lingua* 3, pp. 25-35.
- Nodar Manso, F. (1989): "El uso literario de la estructura del signo genital: onomástica y alegoría genitales en las cantigas de escarnio", *Verba* 16, pp. 451-457.
- Nunes, J. J. (1920/1922): "'Corunha': Sua proveniencia e etimologia", *BRAG* 12, pp. 305-309.
- Nunes, J. J. (1931): "Galiza e Galicia", *BRAG* 20, pp. 308-312.
- Núñez Domínguez, A. (1965): "Toponimia galaica", *Vieiros* 3 [s.pp.].
- Olano Silva, V. de (1945-1954): "Toponimia gallega", *RDTP* 1 (1945), pp. 653-666; 5 (1949), pp. 627-662; 10 (1954), pp. 190-226.
- Olano Silva, V. de (1967/1968): "Toponimia gallega", *BCPMHAL* 8, 67-70, pp. 121-129.
- Palacio Sánchez, X. A. (1981): *Toponimia do concello de Pantón (Lugo)*. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Palacio Sánchez, X. A. (1989): "Sobre unha evolución diverxente do latín *agrum* nalgúns topónimos galegos", in *HPiel*, pp. 85-86.
- Peinado, N. (1949): "La toponimia galaico-romana", *BCPMHAL* 3, pp. 319-325.
- Peinado, N. (1953): "Toponomástico árabe lucense", *BCPMHAL* 39, pp. 146-151.
- Peinado, N. (1976): "Toponimia suevo-gótica lucense", *BCPMHAL* 9, pp. 245-249.
- Pensado Tomé, J. L. (1965): "Hidrotopónimo de origen lustral: Lavacolla", *ASNSL* 202, pp. 182-186.
- Pensado [Tomé], J. L. (1991): *Galicia en su lengua y sus gentes*. A Coruña: La Voz de Galicia [esp. cap. 3: "Toponimia y antroponimia", pp. 279-332].
- P[érez] de Castro, J. L. (1954): "Los apodos de Figueras", *BIEA* 8, 21, pp. 126-128.
- Pérez de Castro, J. L. (1954): "Nombres de 'corrientes de agua' del occidente astur", *BIEA* 8, 22, pp. 260-278 [Hidrótopónimos do concello de Castropol].
- Pérez Losada, F. (1990): "Sobre a toponimia das *villae* romanas en Galicia. I. Nomes de lugar comúns", in *IV CG-M*.

- Piel, J. M. (1937): "Lateinisches Namengut in portugiesischen und galizischen Ortsnamen", *VKR* 10, pp. 42-64.
- Piel, J. M. (1937): *Os nomes germânicos na toponímia portuguesa*. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos.
- Piel, J. M. (1947): "Nomes de lugar referentes ao relêvo e ao aspecto geral do solo. Capítulo de uma toponímia galego-portuguesa", *RPF* 1, pp. 153-198.
- Piel, J. M. (1947): "A propósito do nome do bispo Nausto de Coimbra (867-912): Os topónimos gal. Nouche, Nostián e port. Nostim", *Revista Portuguesa de Historia* 3, pp. 558-560.
- Piel, J. M. (1947): "Nomes de 'possessores' latino-cristãos na toponímia asturo-galego-portuguesa", *Biblos* 23, 1, pp. 143-202; 23, 2, pp. 283-407. Separata: Coimbra, 1948, 1950². Rec.: N. Guglielmi, *Cuadernos de Historia de España* 17 (1952), pp. 180-182.
- Piel, J. M. (1947): "As águas na toponímia galego-portuguesa", *BF* 8, 4, pp. 305-342.
- Piel, J. M. (1948/1949): "O sufixo *-ellus, -ella* no onomástico tardio hispano-latino", *Humanitas* 2, pp. 241-248.
- Piel, J. M. (1949-1950): "Os nomes dos santos tradicionais hispânicos na toponímia peninsular", *Biblos* 25 (1949), pp. 287-353; 26 (1950), pp. 281-314. Separata: Coimbra, 1950. Rec.: A. Carballo Picazo, *RFE* 35 (1951), pp. 361-363.
- Piel, J. M. (1951): "Miscelânea de toponímia peninsular", *RPF* 5, pp. 196-227.
- Piel, J. M. (1951): "Os nomes das 'quercus' na toponímia peninsular", *RPF* 4, pp. 310-341.
- Piel, J. M. (1951): "Les nomes des saints primitifs d'origine hispanique dans la toponymie de la Péninsule Ibérique", in *Actes et Mémoires du 3e Congrès International de Toponymie et d'Antroponymie*. Vol. 3. Louvain, 1951, pp. 680-687.
- Piel, J. M. (1952): "Beiträge zur Nordwest-hispanischen Toponomastik: 1. *Bustum, pascua, veranea, hibernacula* und Verwandte", *Romanische Forschungen* 64, 3/4, pp. 241-262. Trad. ó esp. por E. Alarcos Llorach como "*Bustum, pascua, veranea, hibernacula* y términos análogos en la toponomástica del NO. hispánico", *BIEA* 8, 21 (1954), pp. 25-49. Reed. in *Estudos de lingüística histórica*, pp. 81-93 [Inclúe topónimos galegos].
- Piel, J. M. (1952): "Blüte und Verfall der Westgotisch-hispanischen Personennamen", in *IV CIO*, pp. 408-420. Rec.: M. de Paiva Boléo: *RPF* 2 (1948), pp. 379-380.

- Piel, J. M. (1952): "Penaguião - gal. Goyán, Goyáns, Goyás, etc.", *BF* 13, 1/2, pp. 148-150.
- Piel, J. M. (1952): "Sobrado. Perfil histórico de uma palavra", *Brasília* 7, pp. 191-199. Reed. in *Estudos de linguística histórica*, pp. 263-269.
- Piel, J. M. (1953): "Notas de toponímia portuguesa", *BF* 14, 1/2, pp. 156-159 [Inclúe topónimos galegos].
- Piel, J. M. (1953): "Sobre alguns nomes de pessoas luso-visigodos derivados de animais", *Revista de Guimarães* 63, 1/2, pp. 145-150.
- Piel, J. M. (1953): "Afinidades e diferenças entre o onomástico germânico medieval galego-português e o catalão", in *VII CILR*, vol. 2, pp. 797-810. Resumido in *BDE* 32 (1953), pp. 88-89.
- Piel, J. M. (1953/1955): "Notas de toponímia galega", *RPF* 6, 1/2, pp. 51-72.
- Piel, J. M. (1954): "Nombres visigodos de propietarios en la toponimia gallega", *HKrüger*, vol. 2, pp. 247-268. Rec.: P. Cunha Serra: *RPF* 7 (1956), 445-446.
- Piel, J. M. (1954): "Fragmentos de toponímia hispánica", *Archivum* 4, pp. 74-80 [Sobre nomes de vilas romanas em -ANA].
- Piel, J. M. (1956): "Sobre a formação dos nomes de mulher medievais hispano-visigodos", in *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, vol. 6, pp. 111-150. Rec.: *NRFH* 13 (1959), p. 137.
- Piel, J. M. (1958): "Ramalhete de antroponímia galega", in *HPedrayo*, pp. 61-65.
- Piel, Joseph M. (1959): "Über die Namen der sog. Divisio Theodemiri", *Romanische Forschungen* 71, pp. 160-167. Recs.: P. Cunha Serra, *RPF* 10 (1960), pp. 294-295; A. Llorente, *RFE* 46 (1963), p. 208.
- Piel, J. M. (1959): "Sobre a terminação -endo (-indo), -enda na fito-toponímia galego-portuguesa", in *IX CILR*, vol. 3 [= *BF* 20, 1/2 (1961)], pp. 153-163.
- Piel, J. M. (1960): "Toponímia germânica", in *ELH*, vol. 1, pp. 531-560. Trad. ó português: "Toponímia germânica da Península Ibérica", in *Estudos de linguística histórica*, pp. 149-172 [Con referencias ó galego].
- Piel, J. M. (1961): "A propósito do topónimo galego Graña e outros descendentes do lat. *graneus*, -ea", *Ibérica* 5, pp. 141-145.
- Piel, J. M. (1961): "*Aureus* in der hispanischen Toponomastik", *Estudis Romànics* 8 [= *Estudis de llatí medieval i de filologia romànica dedicats a la memoria de Lluís Nicolau d'Olwer*, vol. 1], pp. 135-137 [Inclúe topónimos galegos].

- Piel, J. M. (1961): "Semblanza toponímica de un ayuntamiento gallego: Fonsagrada", in *HDámaso Alonso*, vol. 2, pp. 599-608.
- Piel, J. M. (1962): "Comentario a cinco topónimos del noroeste de España: *Castromil, Palaciosmil, Regosmil, Sejosmil y Villatresmil*", in *Strenae. Estudios de Filología e Historia dedicados al profesor Manuel García Blanco*. Salamanca: Universidad, pp. 379-382.
- Piel, J. M. (1962/1963): "Sobre os apelidos portugueses do tipo patronímico em -ici > -es (*Rodrigues*)", *BF* 21, 3/4, pp. 167-175 [Con algunhas referencias ó galego].
- Piel, J. M. (1963): "Lat. *illinc*, *illince in der Toponomastik des hispanischen Nordwestens", in *Weltoffene Romanistik. Festschrift Alwin Kuhn*. Innsbruck, pp. 351-355.
- Piel, J. M. (1965): "Compostela", *RF* 77, pp. 121-125. Trad. ó portugués: "Sobre a origem controversa de *Compostela*", in *Estudos de linguística histórica*, pp. 29-32.
- Piel, J. M. (1966): "Bermerkungen zu hisp.-mlt. *bustum*", *ZRPh* 82, 3/4, pp. 355-358.
- Piel, J. M. (1966-1967): "Über Tiernamen in der hispanischen, insbesondere portugiesischen Toponomastik", *APK* 6 (1966), pp. 164-202; 7 (1967), pp. 195-209 [Inclúe o galego]. Recs.: H.-P. Schwake, *ZRPh* 85, 5/6 (1969), pp. 612-615, 620-622.
- Piel, J. M. (1968): "Beiträge zur spanischen und portugiesischen Phytotoponomastik (I)", in *Festschrift IRFI*, pp. 331-348.
- Piel, J. M. (1968): "Beiträge zur spanischen und portugiesischen Phytotoponomastik (II)", in *Festschrift Walther von Wartburg zum 80. Geburtstag*. Tübingen: Max Niemeyer, pp. 175-194.
- Piel, J. M. (1968): "Perfil histórico-lingüístico do nome Uimara", *Revista de Guimarães* 78, pp. 77-84. Reed. in *Estudos de linguística histórica*, pp. 95-100.
- Piel, J. M. (1970): "Tradition latine et tradition visigothique dans l'onomastique de la Péninsule Ibérique", in *XII CILFR*, vol. 1, p. 1106.
- Piel, J. M. (1971): "Neue Beiträge zur galicisch-westgotischen Toponomastik", in Coseriu, E. / Stempel, W.-D. (eds.): *Sprache und Geschichte. Festschrift für Harri Meier zum 65. Geburtstag*. München: W. Fink, pp. 373-401.
- Piel, J. M. (1971): "Sonne, Wind, und Schatten in den Ortsnamen der Iberischen Halbinsel", *Iberoromania* 1, pp. 1-7. Trad. ó port.: "Sol, sombra e ventos na toponímia da Península Ibérica" in *Estudos de linguística histórica*, pp. 71-75 [Con referencias ó galego]

- Piel, J. M. (1973): "Betrachtungen zu hisp.-got. *sala, gal.-pg. *Sáa, Sá*, usw.", in *FFlasche*, pp. 459-465. Trad. ó português: "Considerações sobre o hispano-godo *sala, gal.-port. *Sáa, Sá*, etc." in *Estudos de linguística histórica*, pp. 123-127.
- Piel, J. M. (1974): "Sobre uma suposta identificação dos topónimos gal.-port. *Groba, Grova*, etc., com o etnónimo pré-romano *Grovii*", *Verba* 1, pp. 62-67.
- Piel, J. M. (1975): "Mánduas: Un problema de toponímia histórica galega", *Grial* 48, pp. 227-230.
- Piel, J. M. (1975): "Novos fragmentos de toponímia galega oriunda de nomes latinos de senhorios rurais medievos", *Verba* 2, pp. 45-58.
- Piel, J. M. (1975): "Vilarmosén, Rosén e outros topónimos cingéneres da provincia de Orense", *BAu* 5, pp. 287-289.
- Piel, J. M. (1976): "Mouquim: Um espinhoso problema de toponímia minhota", *Revista de Guimarães* 85, pp. 91-94.
- Piel, J. M. (1976): "Nótulas de onomástica trovadoresca", *Grial* 51, pp. 74-78. Reed. in *Estudos de linguística histórica*, pp. 105-110.
- Piel, J. M. (1975/1976): "Uma antiga latinidade vulgar galaica reflectida no léxico comum e toponímico de Entre-Douro-e-Minho e Galiza", *RPF* 17, 1/2, pp. 387-395. Reed. in *Estudos de linguística histórica*, pp. 55-60.
- Piel, J. M. (1978): "Quatro topónimos galegos: Becerreá, Becerreán, Bacurín, Bacorelle, e a etimologia de Becerro e Bácoro", *Grial* 62, pp. 411-415.
- Piel, J. M. (1979): "Considerações gerais sobre a toponímia e antroponímia galegas", *Verba* 6, pp. 5-11.
- Piel, J. M. (1979): "Sobre miragens de pré-história onomástico-lexical galega, a propósito do gal. Becerreá", *Grial* 64, pp. 129-139. Reed. in *Estudos de linguística histórica*, pp. 61-70.
- Piel, J. M. (1980): "Un nome pessoal medievo aparentemente enigmático: *esperauta-sperautane*", *Grial* 69, pp. 337-338.
- Piel, J. M. (1981): "Respiga de antroponímia galega de origem latina", *Verba* 9, pp. 125-152.
- Piel, J. M. (1981): "Sobre Mumadona e nomes de outras donas medievais", in *Actas do Congresso histórico de Guimarães e sua Colegiada*, vol. 3. Guimarães, 1981, pp. 329-333. Reed. in *Estudos de linguística histórica*, pp. 101-104.
- Piel, J. M. (1982): "Um sobrenome de mulher enigmático (?): *Marinha* "Mejouchi" (Nota de etimología frívola)", *Grial* 76, pp. 218-220. Reed. in *Estudos de linguística histórica*, pp. 111-114.

- Piel, J. M. (1983): "Reminiscências trovadorescas na toponímia e onomástica galego-portuguesas", *BF* 28 [= *Homenagem a Manuel Rodrigues Lapa*, vol. 1], pp. 1-6.
- Piel, J. M. (1983): "Sobre a origem de uma trindade toponímica galega: 'Bergunde', 'Bergondo', 'Bragunde'", *Grial* 82, pp. 493-494.
- Piel, J. M. (1984): "Novíssimas achegas à história da tradição antropotoponomástica mais antiga latina no Noroeste galaico", *Verba* 11, pp. 5-24.
- Piel, J. M. (1984): "Verschollenes und Gegenwärtiges in den galicisch-portugiesischen Ortsnamen: Stroh und Heu", *ZRPh* 100, 5/6, pp. 518-524. Trad. ó português: "Nomes esquecidos e nomes actuais na toponímia galego-portuguesa, a propósito de *cabanas, trofa, feko e palha*", in *Estudos de linguística histórica*, pp. 77-80.
- Piel, J. M. (1985): "Sobre os topónimos gal. 'barja/barza', port. 'varge/vargem/várzea', ast. 'bárzena/bárzana' e outros afins do noroeste da P. Ibérica", *Grial* 90, pp. 471-474.
- Piel, J. M. (1986): "Sobre a imprevisível origem do topónimo 'Servoy'", *Grial* 91, pp. 99-101.
- Piel, J. M. (1986/1987): "Três esboços de antro-toponímia galego-portuguesa", *BF* 31, pp. 185-186.
- Piel, J. M. (1987): "Randbemerkungen zu einer gewagten Etymologie: gal.-wgot. *groba* < lat. **covula*?", *ZRPh* 103, 3/4, pp. 365-369.
- Piel, J. M. (1987/1991): "Novos ensaios de toponímia ásture-galego-portuguesa", *RPF* 19, pp. 1-26. Separata: Coimbra, 1983. Rec.: J. Hubschmid, *ZRPh* 100, 1/2 (1984), pp. 231-234.
- Piel, J. M. / Kremer, D. (1968): "Beiträge zu einem hispano-gotischen Namenbuch", *Beiträge zur Namenforschung* 3, pp. 213-240.
- Piel, J. M. / Kremer, D. (1977): *Hispano-gotisches Namenbuch. Der Niederschlag des Westgotischen in den alten und heutigen Personen- und Ortsnamen der Iberischen Halbinsel*. Heidelberg: Carl Winter [Con atención ó galego]. Recs.: M. G. Arcamone, *Romanische Forschungen* 90, 1 (1978), pp. 78-80; J. Hubschmid, *ZRPh* 102, 3/4 (1986), pp. 447-450.
- Portela Pazos, S. (1958): "Origen del topónimo 'Compostela'", *Compostellanum* 2, 236, pp. 346-350.
- Quiroga Díaz, X. C. (1986): *Toponimia e caracterización lingüística da parroquia de Vilasante*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Rabanal [Álvarez], M. (1967): "Cuestiones de toponimia", in Rabanal [Álvarez]: *Hablas hispánicas. Temas gallegos y leoneses*. Alcalá: Aula Magna, pp. 97-145.
- Ramón y Fernández Oxea, X. (1950): "Toponimias agrícolas gallegas", *CEG* 5, 16, pp. 221-240.

- Ramón y Fernández Oxea, X. (1957): "Sobre el apellido Orense", *BRAG* 18, p. 9.
- Ramón y Fernández Oxea, X. (1970): "Más sobre el apellido Orense", *BRAG* 30, pp. 404-413.
- Ramón y Fernández Oxea, J. (1971): "Mil y pico apodos orensanos", *RDTP* 27, 3/4, pp. 345-369.
- Ricard, R. (1949): "Porta de Susannis à Compostelle", *Revue Moyen Age Latin* 5, pp. 241-243.
- Ríos Creo, M. J. (1974): *Estudio de toponimia en la comarca compostelana*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Rivas Fernández, J. C. / Rivas Quintas, E. (1988/1989): "El ara romana de Suatorre de Ambía (Orense) y sus inscripciones alto-medievales", *BAu* 18/19, pp. 119-132 [Sobre o antropónimo *Analasus*].
- Rivas [Quintas], E. (1979): "Célt. *cam-b, *com-b 'cosa curva, recodo'", *MP* 33, pp. 239-247.
- Rivas [Quintas], E. (1980): "Algúns topónimos arredor de Vigo", *Senara* 2, pp. 25-40.
- Rivas [Quintas], E. (1981): "O tema latino 'casa' e a Rivoira Sacrata", *BAu* 11, pp. 227-274.
- Rivas Quintas, E. (1979): *Toponimia de Marín*. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Rivas Quintas, E. (1982): *Toponimia de Marín*. Anexo 18 de *Verba*. Santiago, 1982. Rec.: H. Kröll, *Romanische Forschungen* 95, 4 (1983), pp. 487-488.
- Rivas Quintas, E. (1991): *Onomástica persoal do Noroeste hispánico*. Lugo: Alvarellos.
- Rodríguez Neira, M. A. (1977): *Toponimia de Bretoña*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Rodríguez Pérez, F. J. (1976): *Toponimia menor de las parroquias de Santa Mariña de Esmeriz y Santiago de Requeixo*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Rodríguez Rodríguez, M. (1976): *Hidrotoponimia de la ría de Arosa: Accidentes costeros, emergentes y submarinos con sus coordenadas*. Santiago: Seminario Fontán-Sarmiento de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia - Colegio Mayor Gelmírez.
- Rohlf, G. (1951): "Aspectos de toponimia española", *BF* 12, 3/4, pp. 229-265. Reed. in Rohlf, G.: *Studien zur romanischen Namenkunde*. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1956, pp. 1-38. Reed. in Rohlf, G.: *Antroponimia e toponomastica nelle lingue neolatine*. Tübingen: Gunter Narr, 1985, pp. 25-55 [Inclúe topónimos galegos].

- Sacau Rodríguez, G. (1990): *Vigo nalgúns dos seus topónimos (estudio etimolóxico)*. Vigo: Concellería de Cultura.
- Sachs, G. (1932): *Die germanischen Ortsnamen in Spanien und Portugal*. Jena / Leipzig: W. Gronau [Con referencias ó galego]. Recs.: J. Leite de Vasconcellos, *VKR* 6 (1933), pp. 177-179; M. Rodrigues Lapa, *BF* 2 (1933/1934), pp. 173-180 [Rec. reimpr. in *Miscelânea*, pp. 265-275].
- Salvado Martínez, V. (1990): *Índice onomástico y toponímico del Tumbo de Toxosoutos*. [Santiago].
- Santamarina [Fernández], A. (1986): "Problemas para la restauración de topónimos gallegos", in Knörr, E. / Líbano, M. E. (eds.): *Actas de las I Jornadas de onomástica, toponimia (Vitoria-Gasteiz, 1986)*. Bilbao: Euskaltzaindia, 1991, pp. 237-248.
- Santamarina [Fernández], A. (1988): "Efectos do contacto lingüístico na toponimia galega", in *HPiel*, pp. 87-96.
- Sarmiento, Fr. M. [1757]: *Onomástico Etimolóxico de la lengua gallega*. Tui: Tip. Regional, 1923.
- Sarmiento, Fr. M. (1969): "Castellanos de Orense" (Ed. de I. M[illán] G[onzález]-P[ardo]), *Grial* 26, pp. 413-420.
- Schulten, A. (1938): "El antiguo nombre del río Sil", *BCPMO* 11, pp. 513-514.
- Seixas Subirá, X. (1977): *400 nomes galegos pra homes e mulleres*. Santiago: SEPT, 1984⁴.
- Serra, P. Rocha Cunha (1961): *Contribución topoantroponímica al estudio del poblamiento del NO peninsular*. Tese de Doutoramento. Univ. de Madrid.
- Serra, P. Rocha Cunha (1967): *Contribuição topo-antroponímica para o estudo do povoamento do noroeste peninsular*. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos. Rec.: H. J. Wolf, *Romanische Forschungen* 83, 4 (1971), pp. 628-629.
- Sevilla Rodríguez, M. (1979): "Vestigios toponímicos de culto a *Taranis/Taranus* en el noroeste peninsular", in *IRGEC*, pp. 101-103 [Inclúe algúns topónimos galegos].
- Taboada [Chivite], J. (1959/1960): "Notas sobre toponimia verinense", *BCPMO* 20, 1/4, pp. 105-116.
- Toponimia de Galicia. Índice alfabético con clasificación de los topónimos*. S.l.: Xunta de Galicia / Dirección General del Instituto Geográfico Nacional, 1984.
- Torres, C. (1960): "En torno al nombre y al origen de El Ferrol", *CEG* 15, 46, pp. 143-163.
- Torres, C. (1954): "Toponimia gallega", *RDTP* 10, pp. 190-228.

- Torres Regueiro, X. / Cuns Lousa, X. (1989): *Alcumes recollidos en Betanzos*. Betanzos: Excmo. Concello.
- Tovar, A. (1955): "Topónimos con -nt- en Hispania, y el nombre de Salamanca", in *V CIO*, vol. 2, pp. 95-116 [Inclúe topónimos galegos].
- Tovar, A. (1972): "Un obispo con nombre británico y los orígenes de la diócesis de Mondoñedo", *Habis* 3, 172, pp. 155-158.
- Untermann, J. (1980): "Los teónimos de la región lusitano-gallega como fuente de las lenguas indígenas", in *Actas del III Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas (Lisboa 1980)*. Salamanca, 1983, pp. 343-363.
- Untermann, J. (1988): "Zur Morphologie der lusitanischen Götternamen", in *HPiel*, pp. 123-138 [Estudio de teónimos lusitano-galegos].
- Vasconcellos, J. Leite de (1928): *Antroponimia Portuguesa*. Lisboa: Imprensa Nacional [Con referencias ó galego].
- Vasconcelos, J. Leite de (1931): "Algo de toponimia galega", *BRAG* 20, p. 271.
- Veiga Arias, A. (1989): "Patronímicos en -z y otros estudios de onomástica gallega", *Verba* 16, pp. 5-30.
- Veiga Arias, A. (1989): "Esbozo de un estudio de onomástica", in *XIX CILFR*.
- Verd, Gabriel M. (1978): "Apellidos modernos derivados de Enneco y Onneca (en castellano, gallego y vascuence)", in *Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta*. Vol. 29. Pamplona, pp. 313-338.
- Vila Nova, A. da (1982): "Sobrenomes e alcuñas de Beluso (Bueu)", separata de *MP* 36.

16. HISTORIOGRAFÍA DA LINGUA GALEGA

- Alonso Montero, J. (1960/1961): "José Leite de Vasconcelos en la Lingüística Gallega", *BCPMHAL* 7, 53/56, pp. 6-9.
- Alonso Montero, J. (1962): "El príncipe Luis Luciano Bonaparte en la lingüística gallega", *BCPMHAL* 7, 57/58, pp. 129-130.
- Alonso Montero, X. (1977): "Os nosos lingüistas", in Alonso Montero, X.: *Lingua, literatura e sociedade en Galicia*. Madrid: Akal, pp. 81-110 [Reprod. artigos anteriores].
- Álvarez Blanco, R. (1980): "Os traballos do *ALGa*", in *XVI CILFR*. Non publicado.

- Álvarez Blanco, R. [198?], "Instituto da Lingua Galega", in *GEG*, vol. 18, pp. 28-30.
- Álvarez Blanco, R. (1991): "Á procura dunhas bases para a unificación: A contribución de Antonio Couceiro Freijomil", in *HGarcía*, vol. 2, pp. 19-31.
- Balbín de Unquera, A. (1881): "Un filólogo gallego: Don Juan Antonio Saco y Arce", *La Ilustración gallega y asturiana* 3, 29, p. 340.
- Boullón Agrelo, A. I. / Tato Plaza, F. R. (1988): "Diccionarios infantís", *Educación en Galicia* 1, pp. 24-26; 2, pp. 20-22.
- Carballo Calero, R. (1969): "Un manuscrito de D. Mariano Cubí y Soler (Observaciones sobre el gallego y otras curiosidades lingüísticas)", *CEG* 24, 72, pp. 275-289 [Reprod. in *Da fala e da escrita*, pp. 84-94].
- Catalán [Menéndez-Pidal], D. (1972): "Ibero Romance", in Sebeok, T. H. (ed.): *Current Trends in Linguistics*, vol. 9, 2: *Linguistics in Western Europe*. The Hague / Paris: Mouton, pp. 927-1106 [Con referencia a estudios sobre galego].
- Delgado Gurriarán, F. (1967): "Notas ao 'Diccionario Enciclopédico Gallego-Castellano' de Don Eladio Rodríguez González", *Compostela* 1, pp. 275-296.
- Fernández Rei, F. (1974): "Encol da publicación do 'Léxico de la comarca compostelana'", *Grial* 46, pp. 494-498.
- Fernández Rei, F. (1976): "Consideracións encol de *El Verbo Gallego*, de Antonio Santamarina", *Grial* 51, pp. 87-92.
- Fernández Rei, F. (1989): "Atlas Lingüístico Galego. Vol. 1: Morfoloxía verbal", in *XIX CILFR*.
- Fernández Rei, F. (1991): "O Instituto da Lingua Galega (1971-1990): Contribución á investigación e á normalización do galego", in *HGarcía*, vol. 1, pp. 15-46.
- García [González], C. (1971): "Orixen e problemas do Método de galego", *Grial* 32, pp. 129-141.
- García [González], C. (1978): "Os estudos dialectais do galego", *Grial* 62, pp. 458-464.
- García González, C. (1982): "Actividades do Instituto da Lingua Galega", in *Coloquio de Tréveris*, pp. 21-34.
- García [González], C., et al. (1977): "O Atlas Lingüístico galego", *Verba* 4, pp. 5-17.
- García González, C. / Lorenzo [Vázquez], R. / Santamarina, A. (1988): "O labor do Instituto da Lingua Galega", in *Coloquio de lexicografía*, pp. 13-48.
- García Vessada, A. (1987): "Aspectos do vocabulario técnico nos novos dicionários galegos", in *II CILG-PG*, pp. 469-476.

- González González, M. (1976): "Notas encol da publicación de 'O léxico de O Grove'", *Grial* 53, pp. 373-378.
- González González, M. (1981): "Aníbal Otero e a lexicografía galega. Comentarios ó 'Vocabulario de San Jorge de Piquín'", *Grial* 73, pp. 289-298.
- González González, M. (1983): "O *Atlas Lingüístico Galego*, un paso adiante nos estudos de lingüística galega", *Grial* 81, pp. 267-286.
- González González, M. (1987): "L'Atlas Linguistique Galicien", *Géolinguistique* 3, pp. 17-30.
- González González, M. (1989): "Os traballos lexicográficos no Instituto da Lingua Galega", in *XIX CILFR*.
- González González, M. (1990): "Proxección internacional do galego", in *Congreso da Cultura*.
- González González, M. (1991): "Unha mostra do tratamento da homonimia nos dicionarios galegos", in *HGarcía*, vol. 1, pp. 199-213.
- González Seoane, E. X. (1989): "Concepcións do galego estándar dos gramáticos galegos do S. XIX", in *XIX CILFR*.
- González Seoane, E. X. (1991): "Ideas sobre a fragmentación dialectal do galego no século XIX", in *HGarcía*, vol. 2, pp. 55-67.
- Henríquez Salido, M. C. (1984): "As gramáticas do galego do século XIX", in *I CILG-PG*, pp. 443-467.
- Henríquez Salido, M. C. (1987): "Lingua, lingüística e filología na revista *Nós*", in *II CILG-PG*, pp. 259-290.
- Henríquez Salido, M. C. (1991): "Contributos para umha história da lingüística galega (1964-1974)", in *HGarcía*, vol. 2, pp. 83-93.
- Hermida [Gulías], C. (1986): "Leite de Vasconcelos e o galego. Notas sobre un artigo esquecido", *Verba* 14, pp. 489-496.
- Herrmann, U. (1990): "Die galicische Lexikographie in Geschichte und Gegenwart", in *I Kolloquium*, pp. 35-46.
- Lapa, M. Rodrigues (1952): "A obra mais urgente da galeguidade: o Dicionário da Língua", *Galicia. Revista del Centro Gallego* 466, pp. 17-19.
- Lázaro Carreter, F. (1947): "Los orígenes de la lengua gallega y portuguesa, según Feijoo y sus polemistas", *RFE* 31, pp. 140-154.
- López Fernández, R. (1990): "Sobre os dicionarios galegos", *A Trabe de Ouro* 3, pp. 395-409.
- Lorenzo [Vázquez] (1980): "Proxecto dun Dicionario Histórico Galego", in *Coloquio de Tréveris*, pp. 113-123.
- Marco López, A. (1970): *A lingüística galega no século XIX*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.

- Marco [López], A. (1971): "Estudiosos da lingua: Don Manuel Rodríguez Rodríguez", *Grial* 31, pp. 84-89.
- Marco [López], A. (1975): "Estudiosos da lingua: Don Xan Manuel Pintos Villar", *Grial* 48, pp. 231-236.
- Marco [López], A. (1980): "O vocabulario etimolóxico de Xan Manuel Pintos na terceira foliada de *A gaita gallega*", *Grial* 67, pp. 109-112.
- Mariño Paz, R. (1991): "Estudios, informacións e ideas sobre o galego entre os séculos XVI, XVII e XVIII", in *HGarcía*, vol. 2, pp. 125-133.
- Millán González-Pardo, I. (1952): "A língoa galega e a filoloxía", *Galicia. Revista del Centro Gallego* 466, pp. 22-24.
- Monteagudo [Romero], X. H. (1986): "Portugués e galego nos gramáticos portugueses do quinhentos", in *XVIII CILPhR*, vol. 5, pp. 144-158.
- Noia Campos, M. C. (1979): "Notas sobre "Seguino", autoridade citada no Dicionario de Rodríguez", *Grial* 64, pp. 237-239.
- Ogando Vázquez, X. F. (1980): *Tres fitos senlleiros na historiografía da lingua galega: 1768, 1868 e 1968. Discurso de ingreso na Real Academia Gallega, lido o 18 de abril de 1980 e resposta de D. Xosé Filgueira Valverde*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Otero, C.-P. (1964): "Sobre lingüística gallega", *Grial* 5, pp. 303-308.
- Paula Pombar, M. N. de (1991): "Vicente Risco e o seu proxecto dun Dicionario ideolóxico da lingua galega", in *HGarcía*, vol. 1, pp. 347-363.
- Pensado [Tomé], J. L. (1958): "Un vocabulario gallego del siglo XIX", in *HPedrayo*, pp. 275-286.
- Pensado [Tomé], J. L. (1960): *Fray Martín Sarmiento: sus ideas lingüísticas*. Oviedo: Universidad.
- Pensado Tomé, J. L. (1971): "Lexicografía dieciochesca española: las encuestas gallegas de Fr. Martín Sarmiento", in *XIII CILPhR*, vol. 1, pp. 717-733.
- Pensado [Tomé], J. L. (1972): "Los estudios gallegos de Sarmiento: su estructura", *CEG* 27, pp. 149-162.
- Pensado Tomé, J. L. (1976): *Contribución a la crítica de la lexicografía gallega. I: El Dicionario Gallego-Castellano de F. J. Rodríguez y su repercusión en la lexicografía gallega*. Salamanca: Universidad. Rec.: M. Brea, *Verba* 5 (1978), pp. 448-450.
- Pensado [Tomé], J. L. (1980): "La Lexicología gallega en el siglo XVIII", in *Coloquio de Tréveris*, pp. 85-98.
- Pensado [Tomé], J. L. (1986): "La lexicografía gallega decimonónica", in *Coloquio de lexicografía*, pp. 49-56.

- Pérez Pascual, J. I. (1981): "La aportación de F. Krüger a los estudios filológicos sobre Zamora", *Studia Zamorensia* 2, pp. 333-337.
- Piel, J. M. (1955/1956): "Fray Martín Sarmiento (1695-1772)", *Onoma* 6, pp. 31-34.
- Piel, J. M. (1969/1971): "A propósito de um centenário: O 'Onomástico' de Fr. Martín Sarmiento (1768)", *RPF* 15, pp. 103-118. Rec.: [R.] C[arballo] C[alero], *Grial* 24 (1969), p. 254.
- Piñeiro [López], R. (1967): "Galicia nos estudos luso-brasileiros", *Grial* 18, pp. 457-459.
- Piñeiro López, R. (1968): "Galician in Luso-Brazilian studies", in Sayers, R. S. (ed.): *Portugal and Brazil in transition* (= *IV Colóquio Internacional de Estudos Luso-Brasileiros*). Minneapolis, pp. 47-50.
- Pötters, W. (1976): "Galicische Studien aus Santiago de Compostela", *Romanische Forschungen* 88, 1, pp. 57-61.
- Regueira Fernández, X. L. (1991): "A contribución alemana á lingüística galega", in *HGarcía*, vol. 2, pp. 155-178.
- Regueira Fernández, X. L. (1991): "Die galicische Grammatik in Geschichte und Gegenwart", in *I Kolloquium*, pp. 19-33.
- Regueira Fernández, X. L. (en publicación): "Os estudos de lingüística galega: Contribución á historiografía da lingua galega", in *Homenaxe á Profesora Pilar Vázquez Cuesta*. Santiago: Depto. de Filoloxía Galega - Universidade.
- Riveiro Costa, S. (1990): "Nota sobre o vocabulario inédito galego-castelán de X. M. Pintos", *Cadernos de lingua* 1, pp. 145-153.
- Rodríguez Alonso, M. (1986): "Dez anos de lingüística galega", *Grial* 91, pp. 82-90.
- Rodríguez Vilarinho, F. (1987): "Precursos dos estudos gramaticais na Galiza", in *II CILG-PG*, pp. 137-155.
- Santamarina [Fernández], A. [197?]: "Diccionarios", in *GEG*, vol. 9, pp. 90-92.
- Santamarina [Fernández], A. [198?]: "Gramática", in *GEG*, vol. 16, pp. 191-195.
- Santamarina [Fernández], A. (1986): "Estado e tarefas da lingüística galega", in *XVIII CLPhR*, vol. 7, pp. 289-310.
- Santamarina [Fernández], A. (1991): "De lexicografía galega. Un diccionario máquina", in *HGarcía*, vol. 1, pp. 491-496.
- Sobreira, Fr. J. (1974): "Idea de un diccionario de la lengua gallega", in *Opúsculos lingüísticos gallegos del Siglo XVIII*. Ed. de J. L. Pensado [Tomé]. Vigo: Galaxia, pp. 185-219.

- Soto Campos, J. (1877): "Diccionario gallego", *Heraldo Gallego* 4, 5, 223, pp. 146-147; 224, pp. 153-154; 227, pp. 176-177; 231, pp. 208-209; 233, pp. 223-224.
- Souto Cabo, J. A. (1988): "A variante lingüística galega sob a perspectiva da Filologia luso-brasileira", in *II CAEG*, pp. 81-97.
- Ulfo, A. (1987): "'Lixeiros comentarios sobre temas lingüísticos' de C. García", *Agália* 12, pp. 446-453.
- Vázquez Cuesta, P. (1967): "A propósito de la Gramática Gallega de Carballo Calero", *Grial* 16, pp. 192-196.
- Vázquez López, M. X. (1989): "Os pronomes persoais nas gramáticas galegas", in *XIX CILFR*.

ABREVIATURAS BIBLIOGRÁFICAS

1. Actas, congresos e colectáneas

- Algunos temas gallegos*: Martínez Salazar, A. (1948-1981): *Algunos temas gallegos*. 2 vols. A Coruña: Diputación Provincial.
- II CAEG*: Carreño, A. (coord.): *Actas do 2. Congreso de Estudos Galegos* (Brown Univ., 1988). Vigo: Galaxia, 1991.
- I CG-M*: *I Colóquio galaico-minhoto* (Ponte de Lima, 1981). 2 vols. Ponte de Lima: Associação Cultural Galaico-Minhota, 1983.
- II CG-M*: *II Coloquio Galaico-Miñoto* (Santiago, 1984). 2 vols. Santiago: Instituto de Cultural Galaico-Minhoto / Xunta de Galicia, s.d.
- IV CG-M*: *IV Coloquio Galaico-Miñoto* (Lugo, 1990). En publicación.
- I CHLE*: Ariza, M. / Salvador, A. / Viudas, A. (eds.): *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española* (Cáceres, 1987). 2 vols. Madrid: Arco, 1988.
- VII CILR*: *Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica* (Barcelona, 1953). 2 vols. Barcelona, 1953-1955.
- IX CILR*: *Actas do IX Congresso Internacional de Linguística Românica* (Lisboa, 1959). 3 vols. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos, 1961 (vols. 1, 2), 1962 (vol. 3). [= *BF* 18 (1959), 19 (1960), 20 (1961)].
- XII CILFR*: *Actele celui de-al XII-lea Congres International de Lingvistica si Filologie Romanica* (Bucuresti, 1968). 2 vols. Bucuresti: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1970 / 1971.

- XIII CILPhR: *Actes du XIIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes* (Université Laval, Québec, 1971). 2 vols. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1976.
- XVI CILFR: *XVI Congrès Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques* (Palma de Mallorca 1980).
- XVIII CILPhR: Kremer, D. (ed.): *Actes du XVIII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes* (Université de Trier, 1986). 7 vols. Tübingen: Max Niemeyer, 1989 (vols. 4-7); 1991 (vol. 3); en publicación (vols. 1-2). Rec.: G. Berruto, *Romanische Forschungen* 102, 1 (1990), pp. 67-69 (vol. 5).
- XIX CILFR: Lorenzo Vázquez, R. (ed.): *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas* (Santiago, 1989). Santiago: Barrié de la Maza (en publicación).
- I CILG-PG: *Actas do I Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza* (Ourense, 1984). Ourense: AGAL, 1986.
- II CILG-PG: *Actas do II Congresso Internacional da Língua galego-portuguesa na Galiza* (Ourense, 1987). Santiago / Ourense: AGAL, 1989.
- IV CIO: Sahlgren, J. / Hasselrot, B. / Hellberg, L. (eds.): *Actes et Mémoires du 4e Congrès International des Sciences Onomastiques* (Uppsala, 1952). Uppsala: AB Lundequistska, 1954.
- V CIO: *Actes et Mémoires du V Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie / Proceedings and transactions of the V Internatinal Congress of Toponymy and Anthroponymy* (Salamanca, 1955). 2 vols. Salamanca: Universidade, 1958.
- VIII CIO: Blok, D. P. (ed.): *Proceedings of the Eight International Congress of Onomastic Sciences* (Amsterdam, 1963). The Hague / Paris: Mouton, 1966.
- XII CIO: Draye, H. (ed.): *Berichte des XII Internationalen Kongresses für Namenforschung* (Bern, 1975). 3 vols. Leuven: International Centre of Onomastics, 1976 / 1977 / 1978.
- Coloquio de Lexicografía*: Lorenzo, R. (ed.): *Coloquio de Lexicografía* (Santiago, 1986). Anexo 29 de *Verba*. Santiago, 1988.
- Coloquio de Tréveris*: Lorenzo, R. / Kremer, D. (eds.): *Tradición, actualidade e futuro do galego. Actas do coloquio de Tréveris*. Santiago: Xunta de Galicia, 1982.
- Congreso da Cultura*: *Congreso Internacional da Cultura Galega* (Santiago, 1990). Santiago (en publicación).
- III CPatrom: Badia i Margarit, A. M. (ed.): *Dictionnaire historique des noms de famille romans. Actes del III Col.loqui* (Barcelona, 1989). Tübingen: Max Niemeyer, 1991.

- Da fala e da escrita*: Carvalho Calero, R. (1983): *Da fala e da escrita*. Ourense: Galiza. Rec.: X.-M. Montero Santalla, *Grial* 84 (1984), pp. 246-248.
- ELH*: Alvar, M., et. al. (dirs.) (1960-1967): *Enciclopedia lingüística hispánica*. 2 vols. Madrid: CSIC / Gredos.
- Estudios dedicados a Menéndez Pidal*. 7 vols. Madrid: Instituto Menéndez Pelayo - CSIC, 1950-1962.
- Estudos de lingüística histórica*: Piel, J. M. (1989): *Estudos de lingüística histórica galego-portuguesa*. [Lisboa]: Imprensa Nacional - Casa da Moeda.
- Festschrift IRFI*: Flasche, H. (ed.) (1968): *Litterae hispanae et lusitanae: Festschrift zum fünfzigjährigen Bestehen des iberoromanischen Forschungsinstituts der Univ. Hamburg*. München: Max Hueber.
- FFlasche*: Körner, K.-H. / Rühl, K. (eds.) (1973): *Studia iberica: Festschrift für Hans Flasche*. Bern: Francke.
- GEG*: *Gran Enciclopedia Gallega*. 30 vols. Santiago / Gijón: Silverio Cañada, 1974-[1988].
- HDámaso Alonso*: *Studia Philologica. Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso por sus amigos y discípulos con ocasión de su 60 aniversario*. 2 vols. Madrid: Gredos, 1960 / 1961.
- HGarcía*: Brea López, M. / Fernández Rei, F. (coords.): *Homenaxe ó profesor Constantino García*. 2 vols. Santiago: Departamento de Filoloxía Galega - Universidade, 1991.
- HKrüger*: *Homenaje a Fritz Krüger*. 2 vols. Mendoza: Universidad Nacional de Cuyo, 1952 / 1954.
- HPedrayo*: *Homaxe a Ramón Otero Pedrayo no LXX aniversario do seu nacimiento*. Vigo: Galaxia, 1958.
- HPiel*: Kremer, D. (ed.): *Homenagem a Joseph M. Piel por ocasião do seu 85º aniversário*. Tübingen: Instituto da Cultura e Língua Portuguesa / Consello da Cultura Galega, 1988. Rec.: D. Messner, *Romanische Forschungen* 100, 4 (1989), pp. 457-461.
- I Kolloquium*: Herrmann, U. / Schönberger, A. (Hrsg.): *Studien zu Sprache und Literatur Galiciens. Akten des 1. gemeinsamen Kolloquiums der deutschsprachigen Lusitanistik und Katalanistik (Berlin, 1990)*. Lusitanistischer Teil, Bd. 8. Frankfurt am Main: TFM / Domus Editoria Europaea, 1991.
- LRL*: Holtus, G. / Metzeltin, M. / Schmitt, Ch. (eds.): *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Vol. 6. Tübingen: Max Niemeyer (en publicación).
- Miscelânea*: Rodrigues Lapa, M. (1965): *Miscelânea de língua e literatura portuguesa medieval*. Rio de Janeiro: Instituto Nacional do Livro; Coimbra: Universidade, 1982.

I RGECE: Díaz y Díaz, M. C. (ed.): *I Reunión Gallega de Estudios Clásicos* (Santiago / Pontevedra, 1979): Ponencias y comunicaciones. Santiago: Universidade, 1981.

Toponimia gallega: Moralejo Lasso, A. (1977): *Toponimia gallega y leonesa*. Santiago: Pico Sacro. Rec.: J. A. Palacio, *Senara* 1 (1979), pp. 256-259.

Toponimia prerromana: Menéndez Pidal, R. (1952): *Toponimia prerromana hispánica*. Madrid: Gredos.

2. Revistas e publicacións periódicas.

Agália. Revista da Associação Galega da Língua. Ourense, 1985-.

Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de Ciencias histórico-eclésiásticas. Balmesiana. Barcelona.

Anales de la Universidad de Madrid = *Revista de la Universidad de Madrid*. Madrid, 1869-.

Anuario de Estudios Medievales. Instituto Medieval de España - CSIC. Barcelona.

APK: Portugiesische Forschungen der Görresgesellschaft. Erste Reihe: Aufsätze zur portugiesischen Kulturgeschichte. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung. Münster.

Archivo Español de Arqueología. Instituto de Arqueología y Prehistoria "Rodrigo Caro" - CSIC. Madrid.

Archivum. Revista de la Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Oviedo, 1951-.

ASNSL: Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Georg Westermann. Braunschweig. A partir de 1979, Erich Schmidt. Berlin.

BACPO: Boletín del Museo Arqueológico Provincial de Ourense. Ourense, 1943-1953.

BAu: Boletín Auriense. Arqueología, Historia, Etnografía. Museo Arqueológico Provincial. Ourense, 1971-.

BCPMHAL: Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo. Lugo, 1941-.

BCPMO: Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos de Orense. Ourense, 1898-1960.

Beiträge zur Namenforschung. Carl Winter. Heidelberg, 1941-.

BF: Boletín de Filología. Centro de Estudios Filológicos. A partir do tomo 25 (1976/1979), ed. polo Instituto Nacional de Investigação Científica - Centro de Linguística da Universidade de Lisboa. Lisboa, 1932-.

BFE: Boletín de Filología Española. Instituto Miguel de Cervantes - CSIC. Madrid, 1953-1971.

Biblos. Revista da Faculdade de Letras. Universidade de Coimbra, 1925-.

BIEA: Boletín del Instituto de Estudios Asturianos. Diputación Provincial de Asturias. Oviedo, 1946-.

Boletim Cultural. Câmara Municipal do Porto. Porto.

Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País. Museo de San Telmo / Real Sociedad Vascongada de Amigos del País. San Sebastián, 1945-.

Bracara Augusta. Revista Cultural de Regionalismo e História da Câmara Municipal de Braga. Braga.

BRAG: Boletín de la Real Academia Galega. A Coruña, 1906-.

Brasília. Faculdade de Letras da Univ. de Coimbra. Coimbra.

Cadernos de Lingua. Real Academia Galega. A Coruña, 1990-.

CEG: Cuadernos de Estudios Gallegos. Instituto de Estudios Galegos "Padre Sarmiento" - CSIC. Santiago.

Compostela. Revista de Galicia. A. Finisterre. México.

Cuadernos de Filología Clásica. Facultad de Filología - Univ. de Madrid. Madrid, 1971-.

Cuadernos de Historia de España. Buenos Aires.

Educación en Galicia. Revista Mensual. Santiago, 1988-.

Emerita. Junta para Ampliación de Estudios - Centro de Estudios Históricos. Madrid, 1933-1936. A partir de 1939, Patronato Menéndez Pelayo - Instituto Antonio de Nebrija - CSIC. Madrid.

Estudis Romànics. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1947-1970.

Galicia. Revista del Centro Gallego. Buenos Aires.

Géolinguistique. Bulletin du Centre de Dialectologie. Université Stendhal, Grenoble III. Grenoble.

Grial. Revista Galega de Cultura. Galaxia, Vigo, 1963-.

Iabis. Filología clásica, Historia antigua, Arqueología. Univ. de Sevilla.

Heraldo Gallego (El). V. Lamas Carvajal. Ourense, 1874-1880.

Humanitas. Coimbra.

Ibérica. Revista de Filología Ibero-americana. Rio de Janeiro.

Iberoromania. Zeitschrift für die iberoromanischen Sprachen und Literaturen in Europa und America / Revista dedicada a las lenguas iberorrománicas de Europa y América. Max Hueber. München, 1969-1971; Alcalá. Madrid, 1974-1975; Max Niemeyer. Tübingen, 1976-.

Ilustración Gallega y Asturiana (La). *Revista Decenal Ilustrada*. Madrid, 1879-1881.

- Lucensia. Miscelánea de cultura e investigación.* Biblioteca do Seminario Diocesano. Lugo.
- MP: El Museo de Pontevedra.* Pontevedra.
- Nós. Boletín Mensual da Cultura Galega.* Sociedade "Nós". Ourense, 1920-1935. Reed. facs., Vigo: Galaxia, 1979.
- NRFH: Nueva Revista de Filología Hispánica.* Centro de Estudios Lingüísticos y Literarios. El Colegio de México - Facultad de Humanidades / Univ. Central de Venezuela. México / Caracas, 1947-.
- Onoma.* Louvain.
- RDTP: Revista de Dialectología y Tradiciones Populares.* CSIC. Madrid, 1945-.
- Revista de Administración Galega.* Asociación de Funcionarios para a Normalización Lingüística en Galicia. s.l., 1985.
- Revista da Facultade de Letras.* Univ. de Lisboa, 1933-.
- Revista de Guimarães.* Sociedade Martins Sarmento. Guimarães.
- Revista Portuguesa de Historia.* Instituto de Estudos Históricos - Universidade de Coimbra. Coimbra, 1941-.
- Revue Moyen Age Latin: études, textes, chronique, bibliographie.* Revue trimestrielle. Palais de l'Université. Strasbourg, 1945-.
- RFE: Revista de Filología Española.* Instituto Miguel de Cervantes. Madrid, 1914-.
- Romanische Forschungen. Vierteljahrsschrift für romanische Sprachen und Literaturen.* Andreas Deichert. Erlangen, 1883-1887; Fr. Junge. Erlangen, 1891-1919; Fr. Junge & Sohn. Erlangen, 1926-1943; Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main, 1947-.
- RPF: Revista Portuguesa de Filologia.* Instituto de Estudos Românicos, Faculdade de Letras. Coimbra, 1947-.
- RPh: Romance Philology.* University of California. Berkeley / Los Angeles, 1947-.
- Senara. Revista de Filoloxía.* Colexio Universitario de Vigo. Vigo, 1979-.
- Studia Zamorensia.* Zamora.
- Tierras de León.* León.
- Trabe de Ouro (A).* Publicación galega de pensamento crítico. Sotelo Blanco. Santiago, 1990-.
- Verba. Anuario Galego de Filoloxía.* Universidade de Santiago. Santiago, 1974-.
- Vieiros. Revista do Padroado da Cultura Galega de México.* México, 1959-1968. Ed. facs.: Vigo: A Nosa Terra, 1989.

VKR: *Volkstum und Kultur der Romanen. Sprache, Dichtung, Sitte.*
 Seminar für romanische Sprachen und Kultur an der
 Hamburgischen Universität. Hamburg, 1928-1944.
 ZRPh: *Zeitschrift für Romanische Philologie.* Max Niemeyer. Halle,
 1877-1944. Tübingen, 1949-.

Xermán García Cancela - Carlos Luís Díaz Abreira: *Manual de linguaxe administrativa*, Escola Galega de Administración Pública, Colección Manuais, nº 1, Santiago de Compostela, 1991.

No comezo deste novo ano acabou por abrollar do prelo a primeira fonte que vai permiti-lo cultivo uniforme, moderno, racional e eficaz da lingua galega no eido da administración, tanto para a Administración autonómica, a local ou, se o ten a ben, a periférica, correctamente con elas na lingua propia de Galicia, á parte de servir de base esencial da formación e especialización no rexistro lingüístico-administrativo galego para os traballadores das mesmas. Trátase do *Manual de linguaxe administrativa*, do que son autores dous profesionais da lingua no ámbito institucional e estudiosos da linguaxe administrativa galega, Carlos Luís Díaz Abreira e Xermán García Cancela, e o cal consta como o primeiro manual editado pola Escola Galega de Administración Pública (EGAP).

O *Manual de linguaxe administrativa* fundaméntase noutros estudos anteriores sobre a materia da linguaxe administrativa, tales como as obras dos autores Luciana Calvo Ramos, Robert Catherine, Carles Duarte i Monserrat, Jacques Gandouin, etc., en artigos das revistas *Lingua e Administración*, *Llengua i Administració*, *Revista de Administración Galega*, *Revista de Llengua i Dret* e *Administrazioa Euskaraz* fundamentalmente, así como nas actas de coloquios e xornadas celebrados nos países cataláns, Euskadi e Galicia sobre o tema, seguindo así mesmo as escasas directrices propulsadas pola Administración central ó respecto.

Por suposto, hai que subliñar que a pertenza ó mesmo mundo administrativo leva a que a coordinación e a resolución uniforme dos mesmos problemas, co correspondente respecto das características específicas de cada lingua, respondan practicamente a un espírito común nas obras publicadas recentemente ó respecto: *Manual de Estilo del Lenguaje Administrativo* (1990), *Manual de llenguatge administratiu* (1991) e *Manual de linguaxe administrativa* (1991), non sendo as mesmas simples adaptacións ou traducións senón orixinais e complementarias todas elas.

Este manual de García Cancela e Díaz Abreira ofrece en oito capítulos un amplo abano da linguaxe administrativa galega, o cal vai desde a súa concepción, pasando polos seus aspectos ortográficos, morfosintácticos e de redacción máis salientables, ata os trazos léxico-semánticos máis específicos.

No capítulo I defínense as características da linguaxe administrativa (especialización do nivel estándar da lingua como variedade lingüística sectorial), delimitando o seu ámbito de uso (relación e comunicación entre a administración e a cidadanía, ou vi-

ceversa, por un medio escrito accesible, comprensible e respectuoso) e esbozando as súas formas lingüísticas específicas respecto da lingua común (tipo de léxico, fraseoloxía, fórmulas de tratamento, morfosintaxe...), procurando a unidade terminolóxica, estilística, estrutural dos documentos, etc.

O capítulo II, establecemento da linguaxe administrativa galega, presenta un breve percorrido histórico sobre a reincorporación do galego ó uso oficial, efectiva desde hai a penas uns dez anos, xa que nos séculos XIII e XIV a lingua galega foi habitual nos documentos de uso interno do Reino de Galicia; todo isto ilustrado con textos e proxectos normalizadores das épocas pasadas e recentes.

Por outra parte, noutro punto deste mesmo capítulo, analízase o modelo castelán, que segue a marca-la configuración da linguaxe administrativa e que cómpre analizar e poñer en dúbida en determinados aspectos, pois estivo caracterizado ata hai ben pouco por certa atrofia e anquilosamento (debidos á súa falta de evolución e adecuación á realidade lingüística e política de cada época), o seu excesivo arredamento da lingua común, a recarga da linguaxe, a sintaxe complicada e confusa, as fórmulas humillantes e afagadoras e o deseño deficiente dos formularios de documentos administrativos; polo tanto, modelo do que se debe evitar unha servil adaptación formal. Sen embargo, dada a nosa pertenza a un mesmo mundo administrativo, non se pode esquecer-la inevitable supeditación ó ordenamento da Administración e lexislación españolas e que a actuación reformadora debe ser prudente e aterse a esa realidade, procurando no posible unha linguaxe administrativa galega correcta e adecuada, coa aceptación lóxica das interferencias insubstituíbles, por exclusivas, do modelo administrativo castelán, ou sexa, español.

Así mesmo, sinálase que para a elaboración dunha linguaxe administrativa adecuada tamén hai que ter en conta as experiencias renovadoras das distintas linguaxes administrativas e as normas e recomendacións internacionais, que responden ó espírito de buscar:

a) No plano estilístico, un estilo correcto e respectuoso, claro, sinxelo, preciso e o máis ordenado posible, sen ningún tipo de fórmulas humillatorias ou discriminatorias, ademais de directo.

b) Na confección e redacción da documentación, criterios racionais e uniformes.

c) No da terminoloxía administrativa, recoméndase a posta en marcha dunha investigación coordinada e con medios materiais e humanos.

Por outra parte, para a configuración dunha linguaxe administrativa propiamente galega tamén se fai referencia á necesidade de estudos sobre a tradición medieval e a riqueza dialectal para ver da súa posible habilitación para enriquece-la mesma.

Polo tanto, a linguaxe administrativa galega débese definir e fundamentar nos seguintes trazos:

1) Uniformidade, baseada na tipoloxía e estrutura dos documentos e mais no estilo administrativo e na terminoloxía.

2) Carácter utilitario, obedecendo ás características de clareza da lingua e dos documentos, de sinxeleza, de precisión e exactitude dos conceptos, de orde interna e mais de estrutura visual dos documentos.

3) Obxectividade.

4) Educación e corrección na expresión e na comunicación.

5) Tendencia á fixación, estabilidade e uniformidade desta variedade da lingua escrita.

6) Formas lingüísticas específicas, tanto de vocabulario coma de fraseoloxía ou tratamentos.

O capítulo III deste manual aborda unha serie de cuestións técnicas -que semellan sen importancia pero que crean moitos problemas ortográficos- tendentes á clareza e intelixibilidade da documentación administrativa, a saber: a acentuación, os signos gráficos e de puntuación, o uso de maiúsculas e minúsculas e maila abreviación (abreviaturas, símbolos e siglas).

No capítulo IV destácanse os aspectos morfosintácticos que no labor cotián da función administrativa en galego presentan máis problemas: o artigo; as formas nominais (xénero, número, excesiva nominalización, etc.); as formas verbais (perífrases, infinitivo conxugado, xerundio, futuro de subxuntivo) e oracionais (a conxunción 'que', a construción 'substantivo + a + infinitivo', a pasiva con 'se', a supresión ou aparición excesiva de preposicións, etc.); as outras formas gramaticais como os indefinidos, relativos, numerais, etc.; a frase (tipos e regras de construción, a concordancia)...

Pola súa banda, o capítulo V trata dos aspectos da redacción administrativa verbo do tratamento persoal, do uso non sexista da linguaxe administrativa e mais da representación gráfica das indicacións de tempo, cantidade e lugar nos documentos.

O extenso capítulo VI abarca os aspectos léxico-semánticos máis característicos da recentemente elaborada e reinstaurada linguaxe administrativa galega, definindo a propia expresión de "terminoloxía administrativa" e describindo os tres grandes grupos de palabras que compoñen a estrutura léxica do galego (patrimoniais, semicultismos e cultismos) e as principais familias léxicas cunha significativa presenza no rexistro administrativo, así como os mecanismos de que dispón a lingua para a creación ou a recuperación da terminoloxía deste campo conceptual específico, á parte de trata-las interferencias lingüísticas que se producen entre as dúas linguas oficiais na nosa Comunidade Autónoma e mailas incorreccións máis frecuentes que se dan na forma escrita por mor da influencia do castelán.

Mentres o capítulo VII representa a tradución do castelán ó galego das locucións e frases feitas máis correntes neste campo, o VIII recolle as locucións latinas máis comúns no mesmo.

Finalmente, un exhaustivo índice analítico permite localizar ou consultar calquera das características lingüísticas destacadas no manual.

Xa que logo, este *Manual de linguaxe administrativa* galega vén sendo un libro de texto que está chamado a cumprir, ademais da consultiva, unha función docente e pedagóxica destacable de cara á especialización no ámbito administrativo de todo o persoal

das administracións públicas actuantes en Galicia, logo de supera-lo citado persoal as correspondentes probas ou cursos de lingua, ou se non, o que resultaría aínda máis efectivo, intercalando o seu contido específico (gramatical e léxico) no desenvolvemento destes cursos de formación. Con todo, para tal efecto, cómpre que esta primeira pedra se vexa axiña acompañada doutros labores formativos e investigadores propios da Escola Galega de Administración Pública.

XOSÉ TORRES ROMAR

Amini Boainain Hauy, *História da Língua Portuguesa. I. Séculos XII, XIII E XIV*, São Paulo, Editora Ática, 1989 (Série Fundamentos, 21), 120 pp.

Baixo a organización do Prof. Segismundo Spina emprendeuse hai uns anos no Brasil un suxerente proxecto de historia da lingua portuguesa que pretende abrangue-lo estudio de tódolos períodos da lingua, desde as orixes ata o presente, nunha serie de seis breves volumes, encargados a cadanseu autor, concebidos no seu conxunto "dentro de padrões didáticos e ao alcance de estudantes de letras deseños de um conhecimento imediato e sucinto da matéria", en palabras do organizador da empresa. O primeiro volume, o de meirande interese para os estudiosos do galego, abrangue os séculos XII, XIII e XIV e a súa realización foille encomendada á Profª Amini Boainain Hauy.

Cofeciamos desta autora unha curiosa e interesante obra anterior (*Da Necessidade de uma Gramática Padrão da Língua Portuguesa*, Ática, 1983), confronto crítico das diversas gramáticas normativas usadas no ensino do portugués (no Brasil) en que, con máis énfase nas críticas que nas propostas, puña de manifesto "o estado caótico em que se encontram as nossas gramáticas normativas" (p. 5), ateigadas de falsas definicións, mala exemplificación e unha heteroxeneidade conceptual particularmente perigosas en obras de carácter didáctico, producidas, denuncia a autora, máis ó abeiro de intereses comerciais das editoras e dunha tolerancia das autoridades educativas que ó do rigor didáctico e á adecuación ós obxectivos de cada nivel. De certo que un estudio similar aplicado ós textos de ensino de lingua galega habería dar uns resultados igualmente pouco alentadores... Pero, volvendo ó rego, aplícase agora a autora brasileira a unha empresa de ben distinto signo: a confección dunha breve síntese dos primeiros séculos da historia da lingua medieval galego-portuguesa.

A obra estrutúrase á volta de tres núcleos fundamentais. O primeiro deles, que abrangue os catro primeiros (brevisimos) capítulos da obra, ocúpase sucintamente dos aspectos máis externos do proceso de formación da lingua portuguesa e tamén, substantivamente, do galego, de quen se ocupa a autora largamente, dentro da extrema brevidade xeral. A través das súas curtas e interesantes pinceladas históricas, Amini Huay inscribe a súa obra, a este nivel, na liña da máis recente tradición historiográfica daqueles que -como Paul Teyssier (1982) ou Clarinda A. Maia (1986)- se teñen ocupado espe-

cificamente do galego: partindo da "relativa unidade e da latente diversidade do romance galego-portugués", explícase o "desenvolvemento paralelo dos dous idiomas neolatinos: o galego e o portugués" (p. 23), diferenciados como produto, a partir do século XIV, dunha serie de factores históricos, políticos e lingüísticos entre os que a autora non esquece salientalo substancial impacto desgaleguizador do portugués adoptado como lingua nacional do país veciño, baixo padróns normativos cada vez máis afastados das súas orixes norteñas.

Os dous restantes núcleos aglutinadores do libro constitúenos o capítulo quinto, unha caracterización gramatical da lingua do período estudado que abrangue practicamente a metade do volume, e finalmente uns breves textos anotados que serven de corpus de exemplificación do exposto no capítulo precedente.

Trátase esta, obviamente, dunha obra de divulgación, que se pretende instrumento de primeira man para aqueles que procuran brevemente "un coñecemento inmediato e sucinto da materia" (p. 6). Prescínlese por tanto de todo aparello técnico pretendendo unha maior atención a padróns didácticos. Acontece, sen embargo, que ese carácter lixeiro que se lle quere imprimir á obra é causa de non poucas simplificacións e inexactitudes que, se ben se explican por el, non sempre se xustifican doadamente e chegan a mancar mesmo a operatividade didáctica que se lle procuraba á obra.

Esa lixeireza simplificadora aparece aquí e alá ó longo da obra -pénsese, na súa primeira parte, na presentación do indoeuropeo como unha lingua histórica concreta falada por un pobo concreto (p. 9), ou na visión simplista do concepto de independencia formal, coa proclamación de D. Afonso Henriques como *rex* no contexto do complexo imperial astur-leonés (p. 17)- pero é sobre todo na parte de caracterización gramatical onde se fan notar maiormente. Certo que non é doado facer unha síntese didáctica de toda a gramática do galego-portugués en cincuenta escasas páxinas de formato pequeno, pero -fácil ou difícil- o resultado resólvese nun recurso excesivo á presentación de fenómenos en listaxe, sen grandes esforzos visibles de estruturación, quedando a impresión ás veces dunha relación núa en que o substancial non destaca sobre o máis banal, con frecuentes afirmacións moi xenéricas que, pola súa propia formulación, pouco ou nada informan. A estruturación, escasamente relevante, presenta tamén algúns problemas significativos de agrupamento: así o estudo do léxico inclúese dentro da morfoloxía (p. 44), mentres que as alternancias *gran/grande*, *en/ende* son excluídas da morfoloxía para incluílas na cativa alínea da sintaxe (p. 77), por citar só dous exemplos.

Desde logo, a procura de simplicidade non xustifica escollos como a de evita-los signos fonéticos, coa conseguinte confusión dos fonemas cos grafemas, co que se complica anoxosamente a descrición do apartado dedicado á fonética ó tempo que se contravén flagrantemente o que a propia autora criticaba con rotundidade na súa devandita obra antecedente (1983, p. 3). Se cadra é un problema derivado tamén da obrigada brevidade, pero problemas de deficiente redacción levan ó lector non avezado a interpretar, por exemplo, que foi o artigo, e non o iode, quen provocou a palatalización do pronome dativo de segunda persoa (p. 53), ou que a alternancia das formas dos posesivos *meu*, *teu*, *seu* / *mou*, *tou*, *sou* se reduce a un problema de alternancia de grafías e non a unha

cuestión de étimos (p. 54). O que xa dificilmente se xustifica por esa vía é a insólita afirmación de que o pronome arcaico *xe* "vive aínda no galego como *xi* ou *xe* com valor expletivo ou ético"(!), que repite literalmente nas pp. 46 e 54, ou aqueloutra de que, tratando do antigo indefinido *nulho*, "em castelhano escreve-se *nullo*, mas pronuncia-se *nulho*" (p. 58). A respecto desta última forma non deixa de chama-la atención a diversidade na xustificación da palatal (a partir do étimo latino *nullu*) como provenzalismo ou castelanismo na páxina 58 e como derivado dunha suposta forma *nullia, analóxica de *omnia*, na páxina 91, sen maiores explicacións de tal dupla opción contradictoria.

Sinalemos por último que se bota en falta unha bibliografía sumaria minimamente actualizada completando a obra, carencia malamante amortecida por unha miniguadísima "bibliografía comentada" de sete obras das que (Teyssier fóra) a máis recente é a de Williams (1938). Fallan mesmo obras fundamentais como as de Silva Neto (1952-57) ou de Clarinda Maia (1986), que nin sequera semellan aproveitadas, segundo parece, no texto da obra. A carencia resulta de particular relevo ó estarmos perante unha obra de divulgación, con escasas ou nulas achegas propias dunha autora que se limita a recoller sinteticamente as hipóteses doutros autores máis ou menos reputados todos, pero ningún recente.

En definitiva, temos diante unha obra de divulgación, introductoria e concisa, de interese sobre todo para aqueles que procuran unha rápida e non moi rigorosa introducción ó estado da lingua no período medieval, concebindo tal achega como unha ferramenta auxiliar e non como un obxectivo nuclear, como pode se-lo caso dos que se aproximan ó coñecemento sumario da lingua medieval interesándose por ela en tanto que vehículo que foi dunha vizosa produción literaria.

FRANCISCO CIDRÁS ESCÁNEO

Actas das I Xornadas de Onomástica, toponimia / I Onomastika Jardunaldien Agiriak, Toponimia, Vitoria-Gasteiz, abril de 1986 (edic. a cargo de Endrike Knörr e M. Ángeles Líbano), *Onomasticon Vasconiae* 4, Euskaltzaindia, Bilbao, 1991, 397 pp.

O volume recolle as actas das I Xornadas de Onomástica organizadas pola Real Academia da Lingua Vasca, celebradas en Vitoria en abril de 1986. Aínda que a finalidade fundamental das xornadas era estudar a toponimia de Euskal Herría, non faltan tampouco colaboracións que abordan problemas de toponimia galega e catalana, en canto que estas linguas viven situacións sociolóxicas que presentan, aínda que sexa só nalgúns aspectos, vicisitudes que poden ter un tratamento en común. Dentro dos estudos de temática vasca, ó lado duns que tratan problemas de carácter xeral, outros céntranse na análise de temas de tipo puntual. Tampouco faltan artigos que non se ocupan

de comunidades concretas e mesmo se intercalan algúns coloquios mantidos entre os estudiosos.

A) Contribucións relacionadas co vasco que tratan temas de carácter xeral.

O primeiro traballo que atopamos deste tipo é o de J. Caro Baroja, *Toponimia y ecología* (pp. 49-60). Para este estudioso, a toponimia contribúe ó estudio das relacións cambiantes do home co medio no que vive. Dentro da toponimia referente á constitución do terreo, destaca o autor como típico do caso vasco a variedade de nomes que expresan distintas formas de val e os moitos significados que pode te-lo monte. Polo que respecta ó mundo animado, establece nel tres divisións: o mundo animado vexetal, no que o home distingue primeiramente entre silvestre/cultivado; o mundo animal, no que a primeira división se fai entre os animais silvestres e os domesticados; e o mundo humano, que inflúe na toponimia xa que o home é quen clasifica, ordena, define e denomina, reflectindo a súa visión das cousas e ás veces mesmo as súas tradicións e crenzas.

No relatorio *Sobre la recogida y estudio de la toponimia en Álava: Pasado y presente* (pp. 65-92) Endrike Knörr repasa os estudos toponímicos relativos a Álava desde o séc. XVIII ata a actualidade, e revisa as etimoloxías propostas, máis ou menos acertadas, e casos complexos como as variantes dun topónimo, varios lugares que responden ó mesmo nome e substitucións dunha denominación por outra.

Tamén J.A. González Salazar centra o seu estudo en Álava, aínda que na toponimia menor, *Toponimia menor actual en Álava* (pp. 93-97). Para el, a recollida da toponimia é unha tarefa urxente polo perigo que supón o cambio de propiedades que conleva a concentración parcelaria, unido ó desinterese das novas xeracións. Os seus traballos están sendo publicados polo Servicio de Publicacións da Deputación Foral de Álava na colección *Cuadernos de toponimia*.

Neste apartado incluímos, por último, o artigo de Ricardo Cierbide, *Notas de toponimia comparada: El valle del Ega y la comarca de la Oliva* (pp. 111-148). Nos dous casos que escolle segue un método similar, empezando pola topografía, economía e historia da zona, primeiro nos núcleos maiores e logo na toponimia menor. Seguidamente o estudio fonético que fai permítelle saca-las súas conclusións sobre cada un dos casos.

B) Contribucións sobre temas puntuais de toponimia vasca.

Topónimos abulenses y repobladores vascones (pp. 177-197) é un traballo de A. Llorente Maldonado de Guevara baseado en *La crónica de la población de Ávila*. Para este autor a gran cantidade de topónimos proba a orixe vascona da maioría dos repoboadores desde o 1088 ata o séc. XV.

Juan San Martín en *Introducción a la toponimia guipuzcoana* (pp. 249-277) estudia os núcleos de poboación grandes e pequenos. Maniféstase partidario de compaxinala documentación histórica coa información oral e de respecta-la variedade dialectal dos topónimos.

O historiador medievalista Eugène Goyheneche interésase pola onomástica como apoio da historia en *Notas sobre la onomástica y la historia medieval en Iparralde*

(pp. 291-305). Para ter unha idea máis clara da evolución do euskara en Iparralde antes do séc. XV haberá que empezar pola recollida de nomes coa localización e a data. A influencia na onomástica dos movementos de poboación de fala romance é difícil de precisar. Segundo Goyheneche, os problemas de historia que permite resolve-lo estudio toponímico refírense á política, ás institucións, ós asentamentos, ás relacións económicas ou ós movementos de poboación. Mesmo os alcumes poden dar idea da historia da mentalidade.

J.M. Jimeno Jurio estudia o caso de Navarra, *Recogida de toponimia. Ámbito, fuentes, metodología. La experiencia navarra*. (pp. 99-110). A exposición baséase na toponimia de Iruñerria. O obxectivo perseguido por el era a recollida sistemática de topónimos, con tódalas variantes que se atopen así como as informacións que poidan axudar a interpretalos. As fontes de consulta utilizadas foron de tres tipos: a bibliográfica, os arquivos e a consulta oral. A publicación dos materiais faina por municipios, recollendo toponimia maior, menor e urbana, acompañando mapas, croquis e fotografías.

Pola súa banda, Alfonso Irigoyen fala dos *Problemas de nomenclatura en la elaboración de mapas topográficos en áreas vascófonas de administración romanizante hasta el presente* (pp. 159-171). Introduce o tema cunha pequena historia da transcripción dos topónimos vascos, que sempre se fixo en lingua romance (francés no norte, castelán no sur), e das distintas solucións dadas en cada caso. Cando se atopen na actualidade dúas versións, a románica e a vasca, dun mesmo topónimo, a *Ley básica de Normalización del uso del Euskera* debe axudar á administración a elixir unha das formas, aínda que el se decanta pola defensa da tradición sobre a forma correcta.

Como xa fixera Jimeno Jurio, avoga pola creación dun banco de datos informatizado que recolla información relativa inclusive a entidades pequenas, casaríos, etc.

C) Traballos referidos á toponimia catalana e galega.

Sobre a experiencia catalana hai dúas aportacións. A primeira é de F. Moreu-Rey. *Recogida, clasificación, normalización y oficialización de un corpus toponímico: Consideraciones críticas sobre su problemática según nuestra experiencia en Catalunya* (pp. 37-49).

No relato do seu traballo empeza tratando as fontes de recollida. En canto ás escritas presta especial atención ós documentos privados, e no que se refire ás fontes orais chama a atención sobre os posibles erros ós que poden induci-los informantes orais. Os rastrexos totais onomásticos fixéronse distribuídos por municipios.

Para Moreu-Rey, á hora de fixa-la toponimia, hai que ter en conta a etimoloxía, a tradición escrita e a vontade popular, prevalecendo estas dúas últimas sobre a primeira.

Outro aspecto da recuperación da toponimia catalana coñecémolo a través do traballo de B. Sabiron i Herrero, *Evolución de la toponimia en Catalunya: síntesis histórica y situación actual* (pp. 225-235). No seu percorrido pola historia desta recuperación destaca o papel que para este fin desempeñaron as excursións científicas, orixe das recoleitas toponomásticas. Feitos importantes no desenvolvemento destes estudos foron,

por exemplo, a creación do Institut d'Estudis Catalans (no 1907), da "Societat d'Onomástica" (no 1980, da man de Moreu-Rey), a publicación do primeiro mapa do Instituto Geográfico Nacional con toponimia catalana correcta (no 1977) ou a publicación dos nomes oficiais dos municipios de Catalunya (no 1981).

De cara ó futuro séntese optimista polo bo momento que se vive en Catalunya, mercede á concienciación da administración.

Especial interese ten para nós o artigo de Antón Santamarina *Problemas para la restauración de topónimos gallegos* (pp.237-246). Fai primeiramente un repaso das causas que motivaron a castelanización da onomástica, tanto no referente á onomástica persoal (sobre todo ós nomes de pía) como á onomástica topográfica, especialmente nos casos nos que o significado do topónimo era transparente.

Distingue Santamarina varios tipos de castelanización: por traducción, por hibridación (unha parte do topónimo está en galego e outra en castelán), por adaptación do galego ó sistema fonético do castelán ou por adaptación de sufixos e terminacións.

O alcance da castelanización toponímica é case total na toponimia urbana e nos núcleos periurbanos de creación recente; nos pobos de creación antiga é variable e anárquica. Canto máis importante é unha entidade demograficamente, maior é o risco de alteración. A coexistencia de dúas denominacións (a oficial e a tradicional) vese como un feito normal e os falantes tenden a considerar correcta a forma castelanizada.

Polo que respecta á situación na nosa comunidade, o autor cualifícaa de estática. A recuperación é lenta e atópanse dificultades para fixar nalgúns casos a forma correcta.

D) Contribucións de temas xerais.

Artigos de carácter xeral sobre toponimia atopamos dous no volume. Do primeiro deles, *Problemas, métodos y enseñanzas de la toponimia* (199-220) é autor Juan A. Frago García, para quen o estudio dos nomes propios de lugar e de persoa son elementos léxicos de valor extraordinario no estudio das sociedades e da súa historia.

Comparando os nomes de persoa cos de lugar conclúe que as características diferenciais destes últimos son: obedecen á moda do momento, viaxan no espacio, deixaron de ter motivación semántica precisa e presentan connotacións histórico-culturais, aínda que o seu valor lingüístico é irrelevante.

Polo que respecta ó estudio dos topónimos, isto require coñecementos históricos da(s) fala(s) popular(es) da rexión en cuestión así como a colaboración con especialistas en historia e outros campos do saber. O topónimo serve para identificar un lugar aínda que se perda o seu aspecto significativo e pódense ver afectados por todo tipo de alteracións fonéticas, pois neles non importa mante-lo nexo etimolóxico.

A outra colaboración que incluímos neste apartado é de Xavier Ravier, *Sur la phénoménologie du nom de lieu* (281-290). Ravier considera que os nomes de lugar e de persoa deben ser considerados bens patrimoniais. A carga significativa dos nomes propios, entre eles os de lugar, fluctúa entre a denotación e a connotación, debido á etimo-

loxía popular e á remotivación semántica que esta etimoloxía conleva. Trata así mesmo no seu estudo as relacións entre os nomes e as lendas e mitos populares.

Na práctica totalidade dos traballos recollidos nestas *Actas* destacan os autores a importancia da toponimia como aspecto fundamental da cultura dunha sociedade, do que se deriva o interese que ten o seu estudo e, nalgúns casos, a súa recuperación.

Aínda que a maioría dos artigos se refiren ó caso de Euskal Herría os problemas relativos á toponimia e, en xeral, á onomástica, son similares ós que se atopan tamén en Cataluña e Galicia: castelanización, inicio relativamente recente dos estudos, problemas para a recuperación, diferencias entre o que marca a lexislación e o que logo se leva á práctica, etc.

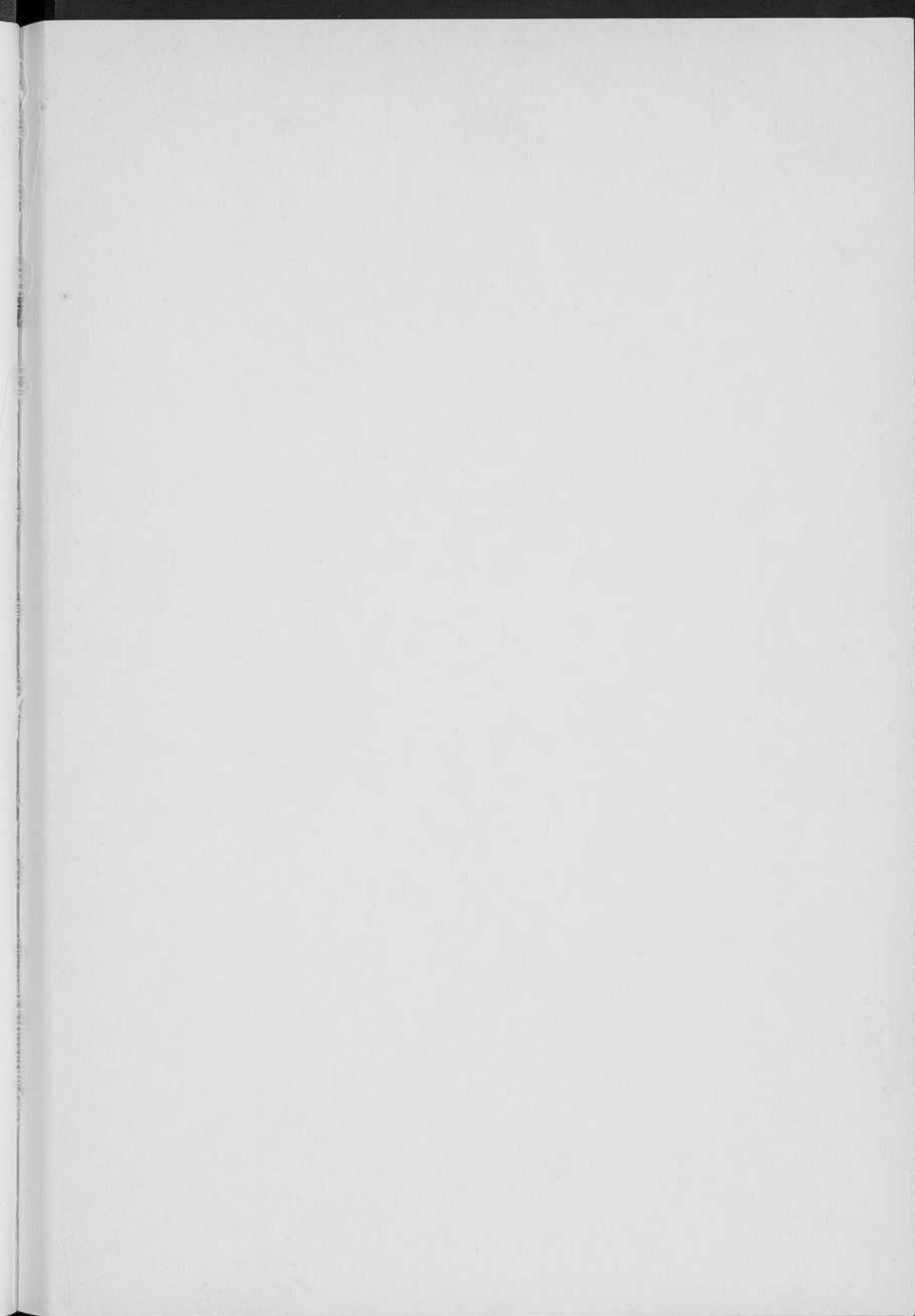
É, pois, evidente a importancia destes estudos, e merecente de todo eloxio a Real Academia Vasca pola organización destas xornadas e a recompilación, nunha edición coidadísima, das contribucións realizadas por recoñecidos estudiosos da materia.

Mª CARMÉ PAZOS BALADO

CONTIDO

- 5 A. GARCÍA MONTAÑÉS
Algunhas cuestións con respecto ó uso do idioma nos medios de comunicación en galego
- 27 L. PELLITERO RAMILO
Bilingüismo, horizonte imposible
- 47 F. FERNÁNDEZ REI
A normalización da *Franxa exterior* da lingua galega (II)
- 75 R. MARIÑO PAZ
O SNP da P5 en galego: o retroceso moderno da solución *cantás*
- 99 T. VIDAL FIGUEROA
Análise crítica do novo Acordo Ortográfico da lingua portuguesa
- 119 X. L. REGUEIRA FERNÁNDEZ-X. B. ARIAS FREIXEDO-A. I. BOULLÓN AGRELO-F. A. CIDRÁS ESCÁNEO-E. GONZÁLEZ SEOANE-R. MARIÑO PAZ-X. RIVEIRO COSTA-FERNANDO R. TATO PLAZA
Bibliografía de lingüística galega (V)

